

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİNDE

BİREY OLGUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar AYDOĞAN

HAZİRAN – 2008

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİNDE

BİREY OLGUSU

Pınar AYDOĞAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Kamu Yönetimi)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 29.05.2008

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 19.06.2008

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. M. Çağatay OKUTAN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Osman Pehlivan

Haziran- 2008

TRABZON

0. SUNUŞ

00.Önsöz

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine girdiğinin farkına varan devlet yöneticileri ve aydınlar bu duruma son vermek için çareler aramışlar ve öncelikli amaçları da “devleti kurtarmak” olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Batı'dan geri kalmıştır ve bu durum Batılılaşma hareketleri başlatılarak düzeltilmelidir. Osmanlı'da Batılılaşma hareketleri Tanzimat Fermanı'yla başlamış ve Meşrutiyet dönemleriyle devam etmiştir. Osmanlı ve beraberinde Türk Batılılaşma hareketlerinin temel özelliği, yeniliklerin toplumdaki gelen talep doğrultusunda değil de, yöneticilerin isteğiyle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Yani Osmanlı- Türk Batılılaşma hareketleri Batı'da olduğunun aksine “aşağıdan yukarıya” doğru değil “yukarıdan aşağıya” gerçekleşmiştir. İşte bu nokta, hem Osmanlı Batılılaşma hareketlerinin ama daha çokça da Cumhuriyet döneminin en çok eleştirilen kısmını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada amaçlanan, Türkiye'de Tek Parti döneminin gerçekleştirdiği modernleştirme hareketlerinin, kendi iç ve dış dinamikleri esas alındığında “totaliter” bir dönem özelliği taşımadığını ancak toplumu modernleştirme konusunda izlenen yöntemlerin dönemi “otoriter” bir çizgiye çektiğini göstermektir. Bu ortamda ortaya çıkan birey ise gerçek anlamda “liberal birey” tanımına uymamakla birlikte yine de bir oluşum süreci yaşamıştır.

Yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenerek, konu seçiminde yardımcı olan çalışmalarımı yönlendiren ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. M. Çağatay OKUTAN'a teşekkür ederim.

Trabzon, Mayıs 2008

Pınar AYDOĞAN

01 İçindekiler

	Sayfa Nr.
0.SUNUŞ.....	III
00. Önsöz.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	VI
03. Summary.....	VII
04. Kısaltmalar Listesi	VIII
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİREY.....	5-28
10. Birey Kavramının Tanımı.....	5
11. Liberalizm ve Birey.....	7
110. Liberalizmin Tanımı ve Temel Özellikleri.....	7
111. Bireycilik.....	10
112. Özgürlük.....	11
113. Sınırlı Devlet.....	12
114. Kendiliğinden Düzen ve Piyasa Ekonomisi.....	13
12. Klasik Liberalizmin Bireycilik Anlayışı.....	14
13. 18. Yüzyıl'da Önemli Klasik Liberal Düşünürler.....	16
130. John Locke (1632-1704).....	16
131. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).....	18
132. David Hume (1711-1776).....	20
133. Adam Smith (1723-1790).....	22
134. Immanuel Kant (1724-1804).....	24
135. John Stuart Mill (1806-1873).....	25

136. Herbert Spencer (1820-1903).....	26
---------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK MODERNLEŞMESİ VE TEK PARTİ DÖNEMİ.....	29-75
20. Türk Modernleşmesinin Tarihsel Gelişimi.....	29
21. Tek Parti Dönemi.....	37
22. Kemalizmin İlkeleri.....	42
220. Halkçılık.....	43
221. Cumhuriyetçilik.....	44
222. Milliyetçilik.....	44
223. Laiklik.....	45
224. İnkılapçılık.....	47
225. Devletçilik.....	47
2250. Devletçilik Uygulamaları.....	51
2251. İzmir İktisat Kongresi.....	53
24. Liberal Siyasal Oluşumlar.....	55
240. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	56
241. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	58
242. İş Bankası ve Çevresi.....	62
25. “Devletçiler” ve “liberaller”: Birkaç Örnek.....	65
250. Ahmet Ağaoğlu.....	65
251. Recep Peker.....	67
252. İsmet İnönü.....	68
253. Ahmet Hamdi Başar.....	69
254. Celal Bayar.....	71
255. Kadro Dergisi.....	72
3. SONUÇ	76-77
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	78-87
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

02.Özet

Son iki yüzyılda Türk toplumunu en fazla etkileyen olgulardan birinin Batılılaşma, bir diğerinin ise milliyetçiliktir. Batılılaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nda, 18. yüzyılın sonunda başlamış, buna karşılık, Fransız Devrimi'nin bir ürünü olan milliyetçiliğin etkisi daha geç görülmüştür. Bu etki ise, daha çok İmparatorluğun dağılmasına yol açan biçimde negatif olmuştur. İmparatorluğun dağılması sürecinde bir kurtuluş çaresi olarak görülen Osmanlılık düşüncesi etkili olmamıştır. Buna karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, milliyetçi bir refleksle bir ulus-devlet projesi olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de milliyetçilik, Cumhuriyet ile anlam bulan ve gerçekleşebilen bir olgu olmuştur.

Cumhuriyet'in kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, 1923-1950 yılları arasında iktidarda olmuş ve bu dönem, Tek Parti Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen devrimlerin yanı sıra, yapılan her şey de devlet merkezli ve öncelikli olmuştur. Cumhuriyet'in esas amacı olan yurttaş yaratmak bile, devleti ön planda tutan bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'in ulus-devlet projesini gerçekleştirirken yurttaş yaratmayı görev bilmiş, ancak bireyi bir biçimde ihmal etmiştir. Bu nedenle, Tek Parti Dönemi'nin en fazla eleştirilen yönlerinden birisi, "birey"i göz ardı eden yaklaşımı olmuştur.

Doğal olarak Tek Parti Dönemi, döneminin ülkesel ve uluslararası koşulları içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Ancak, bugün birey-devlet ilişkisinde, hangisinin birincil konumda yer alacağı konusu, Türkiye'de bugün hala tartışılmaktadır. Dolayısıyla, konunun ve tartışmanın konjonktürel olmayan yönleri bulunduğu da bir gerçektir.

03. Summary

Westernization and nationalism are two concepts effecting Turkish society in the last two centuries. Although westernization started in the Ottoman Empire at the end of 18th century, the effect of nationalism, as a result of French Revolution, was seen later date. Also this was a negative effect that caused the collapse of the empire. In the collapse process of the Empire, the idea of Ottomanism was not efficient which was seen as an alternative solution. On the other hand, as a heritor of the Ottoman Empire, Turkish Republic was designed as a nation-state with a nationalist reflex. In this respect, the concept of nationalism was realized and figured with republic in Turkey.

Republican People's Party (CHP), the creator party of the republic, was the power between the years 1923-1950 and this period was called as Single Party Period. Beside the revolutions made in this period, all things done were privileged and state centric. Even creating citizen which is main goal of Republic was realized with a framework holding the state of first priority. Republic act as creating citizen while developing nation-state project, but, ignored individual. Because of this, the most criticized aspects of the Single Party Period were the approach of ignoring individual.

Naturally, the Single Party Period should be evaluated in its national and international conditions. But, in the individual-state relationship, which one is going to be the primary position, is still discussing today in Turkey. So it is real that there are no cyclical sides of this subject and discussion.

04. Kısaltmalar Listesi

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
HF	: Halk Fırkası
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

Fransız Devrimi'yle birlikte daha çok gündeme gelen bireyselleşme/ bireycilik/ birey haline gelme (individualism) düşüncesi, modern toplumlarla ortaya çıkan ve merkezine bireyi koyan bir anlayışın ifadesidir. Ortak amaçların karşısında olan bireysel amaçları savunan bu düşünce, önceliğini bireysel mutluluğun sağlanmasına tanır. Bireyselleşme düşüncesi, toplumun birey üzerindeki üstünlüğüne inanan geleneksel anlayıştan kopuşu temsil eder. Bu durum aynı zamanda tarihsel bir olgu özelliği taşır. Modern birey anlayışı 15. yüzyıla kadar geri götürülebilir. İlkel toplumlarda birey, belirli ilişkilerle çevrelenmiş ve kendisini ancak aile, cemaat ve etnik grup gibi bir takım sosyal gruplarla tanımlayabilmiştir. İşte bu aşamadan başlayarak insanın birey halini alması belirli aşamaları yaşaması ile gerçekleşmiştir.

Bu aşamaların en önemlileri Rönesans, Aydınlanma Felsefesi, İnsan Hakları düşüncesi ve insanı cemaatlerin egemenliğinden kurtaran Sekülerleşme sürecidir. Rönesans, insanın hem yaşam hem de düşünme tarzında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Birey kendi geleceği/ hayatı üzerinde belirleyici etkenin kendisi olduğuna inanmış ve geleneksel toplum bağlarından kopmuştur. Bu anlamda birey, sosyal olarak yaratılan bir kurgudur. Bu kurgunun en önemli özellikleri ise tekillik ve özerkliliktir. Bu özellikler aynı zamanda "liberal birey" kurgusunun da özellikleridir.

Rönesans, bir çok açıdan liberal düşüncenin temellerinin sağlamlaşmasına katkıda bulunmuştur. Rönesans, yeni bir insan anlayışı doğurmuştur. Geleneksel toplumsal bağlar içinde tutulmuş olan insanı bu ortamdan çıkarmış ve onu kendi aklını kullanarak kendi geleceğini yaratmada özgür bırakmıştır. Böylece insan, cemaatten, aileden ve belirli kalıplardan yani toplumdan ayrı bir varlık olarak algılanmaya başlanmıştır. İşte yeni oluşan bu insan anlayışı aynı zamanda liberalizmin temel dayanağı olan "liberal birey" in de tarih sahnesine çıkışıdır. Rönesans aynı zamanda Locke, Hume, Smith ve Kant gibi liberal düşünürlerin görüşlerini açıklamaları için gerekli özgür ortamı da sağlamıştır. Bu yazarlar

liberal felsefenin en önemli ilkeleri olan; birey, özgürlük, ortak rıza, doğal düzen ve doğal haklar düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Batı’da yaşanan ve Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan dönem yeni düşünce akımları ve felsefelerini de beraberinde getirmiştir. Modernleşme düşüncesi bunların içinde ilk sırada yer alır. Modernleşme düşüncesi, bireye ve akla güvene dayanan bir zihniyetin sonucudur. Modernleşme düşüncesi üç boyutta düşünülebilir. Bunlardan ilki, kapitalist ilişkiler sonucunda oluşan sanayileşmiş toplumu ifade eden ekonomik boyuttur. İkinci boyut, ulus-devlet olma ve demokratik ilkelere uygun hareket etme özelliğidir. Son olarak da, modernleşme geleneksel toplum bağlarından kopmuş, kararlarını kendi aklıyla veren bireyin doğuşudur.

Modernleşme Batı’da uzun yıllar boyunca tüm bu aşamalar yaşanarak gelişen bir süreç olmuştur. Devletlerin toplumsal gelişmeleri yönlendirmek için isteklerinden ziyade, bu istekler halktan yönetime gelmiş ve uzun savaşlar sonucunda elde edilmiştir. Batı’da yaşanan değişim “yukarıdan aşağıya” ve “tepeden inme” bir şekilde değil, “aşağıdan yukarıya” halkın talepleriyle olmuştur. Batı’da yaşanan ve “modernleşme” olarak adlandırılan bu süreç sanayileşmemiş, geleneksel toplum yapısını kırıp bireyin doğmasına fırsat vermeyen toplumlarda “modernleştirme” kavramıyla ifade edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, kapitalist ilişkilerin oluşumunu sağlayamamış ve bu nedenle sanayileşmeyi gerçekleştirememiştir. Batı’dan geri kaldığını biraz geç fark eden Osmanlı’da Batılılaşma hareketleri 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde liberalleşme yolundaki ilk adımlar Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Bu dönemi Meşrutiyetin ilanı ve ilk anayasa Kanun-i Esasi’nin kabulü izlemiştir. Önce Yeni Osmanlıların ve daha sonra Jön Türklerin Batılı fikirleri Osmanlı’ya taşımasıyla Türk modernleşme süreci de başlamıştır. Jön Türkler Cumhuriyet döneminde de kendini gösterecek olan iki farklı zihniyeti taşımaktadırlar. Bunlardan ilki Ahmet Rıza önderliğindeki, devletçiliği ve toplumu “yukarıdan aşağıya” doğru şekillendirmeyi savunan, diğeri ise Prens Sabahattin önderliğindeki, serbest girişimciliği ve bireyi savunan gruptur.

Ahmet Rıza’nın görüşleri İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenmiş, Birinci Dünya Savaşı (1914–1918) yıllarında ise liberal politikalar yerine devletçi politikalar

uygulanmış ve devlet eliyle milli burjuvazi yaratılmaya çalışılmıştır. İTC'nin izlediği bu politika “milli iktisat” adıyla anılmıştır. Bu politika Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında uyguladığı devletçi politikalara da esas teşkil etmiştir. Tek Parti'nin uyguladığı devletçilik politikası bilinçli olmaktan ziyade ülkenin iç ve dış koşullarının bir sonucu olmuştur. Tek Parti yönetiminin İzmir İktisat Kongresi'yle başlayıp 1930'a kadar uyguladığı politikalar birçok iktisatçı tarihçisi tarafından liberal uygulamalar olarak değerlendirilmiştir. Buradaki ilk hedef milli burjuvazi yaratmak olmuştur. Osmanlıda ticaretin azınlıkların elinde olması nedeniyle milli bir burjuvazi gelişmemiştir. Özel girişimcinin olmaması birçok yatırımın devlet tarafından yapılmasını ve devletin bir çeşit özel girişimci olmasını gerektirmiştir. Bu durum da devletin müdahale alanını genişletmiştir.

Tek Parti yönetiminin milli burjuvazi yaratma ve özel sektörü genişletme çabaları ve İş Bankası'nın kurulması ve liberal Celal Bayar'ın, Mustafa Kemal tarafından daha katı bir şekilde devletçiliği savunan İsmet İnönü yerine başbakanlığa getirilmesi türünden örnekler, bu dönemde katı bir devletçilikten ziyade devlet ağırlıklı karma bir modelin uygulandığını göstermektedir. Siyasi alanda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırka deneyimleri de Cumhuriyet tarihinin ilk liberal siyasi oluşumları olmuştur.

Tek Parti Dönemi'nde birey olgusunu ele alan bu çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın teorik çerçevesini ortaya koyabilmek için, Liberalizm düşüncesi içerisinde “birey” kavramının ne şekilde ele alındığına ve kavramın ortaya çıkış sürecine yer verilmiştir. Bu bağlamda klasik liberal düşünce ele alınmış ve klasik liberal düşüncenin devleti ve bireyi konumlandırışına teorik çerçeve içerisinde dikkat çekilmiştir. Öte yandan klasik liberal düşünürler ele alınırken 18. ve 19. yüzyıl düşünürleri ile sınırlı kalmış ve dönemin önemli düşünürleri anlatılmıştır. Temel prensipleriyle bakıldığında klasik liberal düşünürler arasında sayılamayacak olan J.J. Rousseau'ya da toplum sözleşmesi ve genel irade kuramı ile bireyi ele alış çerçevesi içerisinde bu bölümde yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk modernleşmesinin Osmanlı'dan başlayıp Cumhuriyet'e kadar uzanan tarihsel süreci anlatılmaktadır. Osmanlı aydınlarının devleti kurtarmak için verdikleri mücadelede yaşadıkları kopuşlar özellikle bu kopuş da öne çıkan iki ismin Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin'in ortaya koydukları fikirlerin Cumhuriyet'i kuran kadronun da fikir dünyasını etkilediği belirtilmektedir. Devletçi ve “yukarıdan

aşığıya” modernleştirmeyi savunan Ahmet Rıza’nın düşünce sistemi Cumhuriyet döneminin ilk partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin uygulamalarında kendini gösterdiği, özel girişimciliği ve bireyin önemine vurgu yaparak liberal düşünceyi savunan Prens Sabahattin’in düşüncelerinin ise Cumhuriyet’in ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nda kendine yer bulduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda Tek Parti’nin gerek programlarına gerek de uygulamalarına ana hatlarıyla bakılarak birey aranmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise, ikinci bölümde ifade edilen bilgiler, bir bütün halinde ve çalışmada aranan cevapların ortaya konulabilmesi için değerlendirilmekte ve Türkiye’de Tek Parti Dönemi’nde birey olgusu hakkında bazı çıkarımlarda bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİREY

10. Birey Kavramının Tanımı

“Birey” sözcüğü, tek anlamındaki “bir” kökünden türemiştir ve tek olanı ifade eder. Batı dillerindeki karşılığı Yunanca’da bölünmez anlamına gelen “atomon” sözcüğünün Latinceye “individuum” şeklinde çevrilmesinden türemiştir (HANÇERLİOĞLU, 2005, s. 182). Türkçe’de ise birey, “kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen “tek” varlık olarak ve toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, istençsel nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her biri” olarak tanımlanmaktadır (TÜRKÇE SÖZLÜK, 2005, s. 241).

Birey sözcüğü ilk kez 1826 yılında kullanılmıştır. Bu tarihte Saint-Simon’cu Le Producteur dergisinin yazarlarından P. J. Roun, bazılarının ekonomiyi ve toplumsal gelişmeyi tasarlama bağlamında kalkış noktası olarak aldıkları “bireyci sistem”i açıkladığı yazısında bu sözcüğü kullanmıştır. Birey kavramı 1830’dan sonra sosyalist yazarların, genel çıkarın uzun süren saltanatının olabildiğince kısa sürede aşmak zorunda olduğu burjuva toplumunun temellerinden birini açığa çıkarmak amacıyla çok sık kullandıkları bir kavram olmuştur (RAYNAUD-RIALS, 2003, s.139).

Modern düşüncenin bir ürünü olan birey, “tekil insansal var oluş olarak ‘ben’in, her türlü dışsal tanımdan, otorite ya da değerden özgürleşmiş bir değer olarak kendi tikelliğinden hareketle kavranılmasıyla doğmuştur. Modernitenin, bilgi ve eylem arasında kurduğu yeni ilişkinin sonucu olan bu ‘benlik’, kendi bilgisine sahip ve bu bilgi çerçevesinde kendini yaratabilecek olan bir var oluş kipini temsil eder ve bu, akli ve iradesi özgürleşmiş insan, yani birey olarak nitelenir. Böylece modernizm öncesi, yani uyruk olarak var olabilen bu tikel insan varlığı, artık kendi var oluş koşuluna kendisinde sahip bir özne olarak, bilginin tek kaynağı, daha doğrusu bilginin kaynağının dayanağı haline gelir”(TOKER, 2005, s. 104).

Toker'e göre modern düşüncenin gelişimiyle birlikte birey, "doğal yanıyla kendisinin de bir parçası olduğu nesnel dünyanın dışına çıkarılmış, kendisi olmayan dış dünyayı kendisinin kılacak bilgi/akıl ve güç/iradeye sahip tekil var oluş olarak sunulmuştur. Bu nokta, aslında liberal bireyin de tanımlandığı noktadır: Kendi bilgisine sahip olma, kendi istek ve değerini ortaya koyma olarak kavranıldığında birey, kendi isteklerini tatmin edecek yolları bulma ve bu bilgi çerçevesinde kendini yaratma kapasitesine işaret eder. Bu insanın *homo economicus* olarak tanımlanması, yani kendi istekleri için kendi bilgisini kullanabilen akılsal bir varlık olan birey demektir. Aşkın bir öznenin yaratımı olan bir dünyada yaşayan insanın, tüm bağlarından özgürleşip kendi tekil varlığıyla baş başa kaldığı bir tarihsel anın ürünü olan birey, modernliğin kendisi üzerine yükseldiği öznedir" (TOKER, 2005, s. 104, 105).

Louis Dumont'a göre birey, dünyada bir değer olarak kabul edilen, bireyselliğini ilan eden ve yaşayan insandır (VERNANT, 1998, s. 241). Kant, bireyi, "kendi yaşamlarını nesnel ve evrensel ilkeler doğrultusunda yönlendirme ve yönetme iyeliğine sahip rasyonel aktörler" olarak tanımlar ve bu anlamda modern birey anlayışını "tüm bireylerin eşit ahlaki bir değere sahip olması ilkesi" üzerine kurar (KEYMAN, 1998, s.63). Michel Foucault'ya göre birey, kişinin gözlemlemesi, düşünmesi ve çözümleme çabalarını kendine doğru yönlendirmesi, kendine ilgi göstermesi ve kendini zenginleştirilmesi ve kendini ifade etmesidir (VERNANT 1998, s. 243, 244).

Bireyci görüşü savunanlara göre, bütün sosyal hareket ve davranışları, bireylerin kendisi yapar. Bir kolektif bütünde kendi başına değil, bir veya birkaç kişi aracılığıyla işler. Her sosyal hareketin oluşumu bireylerce belirlenir. Kolektif bütün, bireysel üyelerinin dışında hiçbir varlığa ve eyleme sahip değildir. Bireylerin eylemleriyle işlemeyen hiçbir kolektif varlık yoktur. Dolayısıyla bir kolektif bütünü tanımanın yolu da bireylerin eylemlerinin incelenmesinden geçmektedir. Ne olduğu tam olarak bilinmeyen, sınırları belli olmayan toplum gibi bütünleri inceleyerek bireysel insan hakkında bir şey öğrenmek mümkün olmaz (KEYMAN, 1998, s. 65).

11. Liberalizm ve Birey

110. Liberalizmin Tanımı ve Temel Özellikleri

Kökeni Latince olan Liberalizm sözcüğü, İspanyolca'dan türetilmiştir. Liberalizmin kökeni Latince "liber" sözcüğüdür. Liber sözcüğünü İngilizce de free (özgür) sözcüğü karşılar (GRIGSBY, 2002, s. 87-88). Liberalizm sözcüğü, İspanyolcadan İngilizce'ye geçmiş ve ilk defa 19. yüzyılın başlarında siyasi terminolojiye girmiştir. Kelime önceleri İngiltere kaynaklı olmayan politikaları ifade etmek amacıyla kötileyici, suçlayıcı bir anlamda kullanılmıştır (YAYLA, 2000, s. 13).

Siyasi anlamda liberalizm terimi ilk ve açık şekilde İspanya'da 1810-1820'lerde, krallara karşı çıkanları tanımlamak için kullanılmış ve buradan Avrupa'ya yayılmıştır. Kavram Fransa'da seküler anayasayı ve özgür basını savunanlar için kullanılmıştır. İngiltere'nin politik ortamında ise Whigler (liberaller) ve Toryler (muhafazakarlar) şeklinde bir bölünme görülmüştür. Liberalizm terimi akademik çalışmalarda genelde bireycilik, hoşgörü, ilerleme, özgürlük gibi bazı değerleri ve varsayımları ifade ederken politik olmayan anlamda, ortaçağda, eğitim görme anlamında iltifat ve toplumdan farklılığı vurgular anlamda ahlak dışılığı içerir şekilde kullanılmıştır. İltifat anlamında, geniş görüşlülük, hoşgörü, cömertlik ve erdemlilik olarak kullanılırken, olumsuz anlamda cinsi serbestlik, ahlaki eksiklik ve dini konulara uzaklık şeklinde kullanılmıştır (YILMAZ, 2003, s. 30).

Yayla'ya göre "Modern bir ideoloji olarak liberalizm esas itibariyle siyasi bir doktrindir." Liberalizmin "siyasi" yanı, geniş kapsamlı bir felsefi program oluşturmamasına rağmen, siyasal alanı düzenlemesi ve devlet-birey ilişkisine hakim olacak bir takım kurallardan oluşmasıdır. Liberalizmin "modern" yanıyla anlatılmak istenen ise, Yeni Çağ'ın beraberinde getirdiği düşünce ortamında ve yeni sosyal ve politik fikirlerin atıldığı bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır" (YAYLA,2000,s.23).

Liberal düşüncenin köklerini 1215'te yayınlanan Manga Carta'ya ve daha da öncesine, Eski Yunan'a kadar götürülenler vardır. Ancak genellikle kabul gören yaklaşım, liberalizmin Locke'un eserleriyle gündeme geldiği ve esas gelişimini 18. ve 19. yüzyılda yapmış

olduğudur. Yayla, kavramı ilk kullananın “Ulusların Zenginliği”ndeki “liberal ihracat ve ithalat sistemi” ifadesiyle A. Smith olduğunu belirtir. İngilizce’de “özgürlük anlamına gelen “liberty” kelimesi ile arasında etimolojik bir ilişki bulunan liberalizm, özgürlükçü toplumsal, siyasal ve ekonomik bir sistemi ifade eder (YAYLA, 1991, s. 33)

Yurdusev “liberalizmin, Orta Çağ düzeninin yıkılmasıyla ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal toparlanma arayışının, eski düzenin terk edilmesi sonucu yeni düzen oluşturma çabalarının, yani kilise ve tanrının, reddi ile yeni bir referans bulma ihtiyacının ve yeni oluşan burjuvazinin kendisine toplumda ve devlette yer arayışının bir sonucu” olduğunu belirtir. Liberalizmin dayanak noktası bireylerden oluşan ulus devlet olmuştur. Tanrının yerini akıl alırken, tek yorumcu papanın yerini de aklını kullanan/ rasyonel birey almıştır (YURDUSEV, 1993, s.104).

Liberalizm, feodalizmin yıkılışının ve onun yıkıldığı yerde bir piyasanın veya kapitalist toplumun gelişmesinin ürünüdür. Liberal oluşumlar sanayi ve ticaretle uğraşan sınıfların yaşadığı bölgelerde ortaya çıkmıştır. Tarımın yerini sanayinin, köyün yerini şehrin almasıyla oluşan sosyal hareketlilik, toprağa bağlı insanı temsil eden eski düzeni yıkmıştır. Böylece, şehirler gelişmiş ve şehir kültürünün ortaya çıkması özgürlük ve hoşgörü ortamının oluşumunu hızlandırmıştır. Tarımsal yapıdan ticaret ve sanayiyle gelişen yeni yapılanmaya geçiş bireyi ön plana çıkarmıştır. Sanayi ve ticaretle birlikte girişimcilik düşüncesi oluşmaya başlamış ve girişimciliğin beraberinde getirdiği kişisel sorumluluk duygusu ve risk alma düşüncesi olan bir birey ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni birey ile sosyal ortam birbiriyle uyum içindedir. Dini reformlarla belirlenen yeni dini değerler ve anlayış girişimci düşüncüyü desteklemiş ve Max Weber’in de sözünü ettiği üzere Protestan ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında büyük bir uyum oluşmuştur (HEYWOOD, 2006, s.60).

Aytekin’in de belirttiği gibi, Yeni Çağ ile birlikte meydana gelen sosyal ve dinsel gelişmeler her alanda özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda yeni anlayışlar ortaya çıkarmıştır. Bireyin ön plana çıkmasıyla devletin ekonomik alana müdahale etmemesi anlamına gelen “*laissez faire*”(bırakınız yapınlar) ve siyasi alanda ise “anti otoriterlik” düşünceleri ön plana çıkmıştır. Bu düşüncelerde devlet idaresinde esas olanın birey

rızasına dayanmak olduğu düşüncesinin doğmasına ön ayak olmuştur (YILMAZ, 2003, s.30).

Liberalizm, Akıl Çağı olarak adlandırılan 17. yüzyıl ve Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıktığı 18. yüzyıl gelişmelerinin bir ürünüdür. Liberal felsefe, evrenin akla dayanan, rasyonel bir düzene sahip olduğunu savunur. Bu düşünceyle beraber her birey aklını kullanarak doğal ve toplumsal düzenin açıklamasını yapabilecek ve nasıl bir hayat yaşamak istiyorsa davranışlarını bu yönde oluşturacak yeteneklere sahiptir. Buna göre bireyin düşünce ve hareketlerine karışılmadığı takdirde, her birey kendi amacını gerçekleştirebilecek en uygun yöntemleri bulup ona göre davranabilecektir. Bu yüzden, toplumsal-siyasal örgütlenme, bir bireye diğer bireylerden ya da devletten gelebilecek davranışlarını sınırlayıcı müdahaleleri en aza indirgeyecek şekilde yapılandırılmalıdır. Böyle bir yapılandırma ise doğal haklar ve toplum sözleşmesi kuramı ile mümkün olmuştur. Bu düşünce sonucunda toplum ve beraberinde devlet, bireylerin doğuştan ve insan olmaları nedeniyle, bazı vazgeçilemez, devredilemez ve dokunulamaz temel haklara sahip bireylerin bu hakları birbirlerine karşı güvence altına almak düşüncesiyle bu hakları kendilerinden daha üstün bir güce bırakmaları sonucunda oluşmuştur (DEWEY, 1963, s.6).

Bu aşamada liberal düşüncede, önemle altı çizilmesi gereken nokta, devletin görevinin bu hakları korumakla sınırlı olmasıdır. Berzeg'in de ifade ettiği gibi, liberal düzende devlet, insan tarafından kurulan bir hizmet teşkilatıdır. Devletin amacı insana hizmet etmek ve insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almaktır. Devlet, bu amaca bağlı kaldığı oranda meşrudur ve görevleri bu amaçla sınırlıdır (BERZEG, 1994, s.26).

Toker liberalizmin, temel siyasal öznesi birey olan modern bir toplum projesi olduğunu söyler ve liberalizmi farklı toplumsal-siyasal tasarımlardan ayırt etmemizi sağlayan en temel özelliğin onun bireye referansla ve bireyden hareketle örgütlenmiş bir toplum biçimi tasavvuru olduğunu ekler. Liberalizmde birey temel varlıktır. Bu yüzden, bireye, toplumdan veya diğer herhangi bir kolektif bütünden daha fazla bir ahlaki değer atfedilir. Birey, toplumdan önce var olmuştur ve dolayısıyla bireyin hakları da toplumdan önce vardır (TOKER, 2005, s.103). Yayla tabii haklar anlayışının temelinde bu fikrin yattığının atını çizmektedir (YAYLA, 2000, s.128).

Liberalizm genel olarak kabul gören iki kola ayrılmıştır. İlki devleti anayasa ile sınırlandıran, sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasayı ön plana çıkaran, Laissez faire'ci ve negatif özgürlükçü bir anlayışa sahip olan klasik liberalizmdir. İkincisi ise bazı özgürlüklerin devlet eliyle düzenlenmesi gerektiğini belirten ve serbest piyasanın uygulanmasından kaynaklanan dengesizlikleri alınacak sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerine onay veren pozitif özgürlükçü niteliğe sahip sosyal liberalizmdir. Bu çalışmada klasik liberalizm üzerinde durulacaktır. Klasik liberalizm, negatif özgürlük, negatif adalet, bireycilik, liberal rasyonalizm, devletin sosyal alandaki hareket alanının daraltılması, kendiliğinden gelişen sosyal düzen ve müdahalesiz piyasa ekonomisi gibi unsurlarla tanımlanır. Erdoğan, klasik liberalizmin dört temel unsurunun olduğu belirtir. Bunlar; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi ve son olarak hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlettir (ERDOĞAN, 2005, s.28)

111. Bireycilik

Kaynağı bakımından incelendiğinde, bireycilik (individualism) kavramının ilk kez Saint Simon'cular tarafından kullanıldığı görülmektedir. Onlar bu terimi, eleştirdikleri “rekabetçi toplum”u tanımlamak için kullanmışlar, kendi savundukları toplum tipi olan merkezden planlamalı toplumu ifade etmek için ise sosyalizm terimini geliştirmişlerdir. Terimin sosyalistlerce geliştirilmesine karşın, bireyciliğin entelektüel gelişimi ilk önce Locke ile başlamış, Hume, Mandeville, Tucker, Ferguson, Smith ile devam etmiştir. 19. yüzyılda Mill, Spencer, Bastiat, 20.yüzyılda ise Mises, Hayek, Rand, Milton Friedman, Nozick ve diğer bazı yazarlar, bireyciliği savunan ve sosyal düşünce sistemlerinin odağına bireyi yerleştiren isimler olarak düşünce tarihinde yerlerini almışlardır (YAYLA, 1991, s.35).

Bireycilik düşüncesi, herhangi bir sosyal grup veya kolektif bütün karşısında, birey olarak insanın en yüksek derecede öneme sahip olduğu fikrine inanır. Liberalizmin amacı, içinde bireyin kendini geliştirebileceği, her birinin yeteneği ölçüsünde yapabileceğinin en iyisini yaparak, kendi tanımladığı “iyi” doğrultusunda ilerleyebileceği bir toplum yaratmaktır (HEYWOOD, 2006, s.61).

Macpherson'un "sahiplenici bireycilik" olarak kavramsallaştırdığı bu yaklaşımda bireyler, kendi kişiliklerinin ve kapasitelerinin sahibi olan ve topluma veya diğer bireylere hiçbir şey borçlu olmayan varlıklar olarak görülürler. Bu atomist toplum yaklaşımı, müdahalesizlik veya birey üzerinde dışsal bir zorlamanın yokluğu anlamındaki "negatif özgürlük" inancıyla desteklenir (HEYWOOD, 2006, s.62, 63).

Liberalizm hem ahlaki hem de metodolojik anlamda bireyci bir doktrindir. Bireysellik veya bireysel özgürlük liberalizmin en temel değeridir. Liberal düşüncenin temeli rasyonel bireydir. Birey kolektivitenden üstündür. Dolayısıyla birey hakları toplumdan önce vardır (YILMAZ, 2003, s.37). Liberallere göre, bir soyutlama olarak toplumun onu oluşturan bireylerinkinden ayrı bir varlığı, iradesi ve amaçları yoktur (YAYLA, 2000, s.28).

112. Özgürlük

Özgürlük, liberalizmin temel kavramlarından biridir. Liberalizme göre birey özerktir ve bağımsızdır. Liberal özgürlük anlayışının başlıca iki özelliği bulunur. İlki, özgürlüğün bireysel bir durum olarak temellendirilmesidir, yani özgürlüğün öznesi herhangi bir toplum biçimi değil sadece birey olarak insandır. İkincisi ise özgürlüğün sadece negatif bir değer olarak görülmesidir. "Negatif Özgürlük" ile kastedilen, bireyin ancak herhangi bir keyfi kısıtlama veya baskı altında olamaması halinde özgür olduğunun kabul edilmesidir (YAYLA, 2000, s.28).

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlüğün esası, bireyin dışarıdan gelen bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesidir. Yani, bir birey, davranışlarına, hareketlerine diğerleri tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgürdür. İnsanın bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise özgürlüğü de o kadar geniştir. Liberalizmin özgürlük anlayışı özgürlüğün "negatif" karakterini kuvvetle vurgular. Buradaki özgürlük Yayla'nın da belirttiği gibi "bir şeyden özgürlük" (freedom from) tür: "bir şeye özgürlük" (freedom to) değildir. Özgürlükte esas olan bireye (mal, hizmet, para vs. şeklinde) bir şey sağlanması değil, bireyin dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır (YAYLA, 1991, s. 40).

Bireyin dış müdahalesiz istediğini yapması, toplum içinde yaşadığı sürece, sınırsız olamaz. Sorun, bireylerin özel alanlarının tanımlanıp sınırlanmasıdır. Bu sınırlama da zor kullanılmadan yapılabilecek bir şey değildir. Zoru kullanacak olan “Devlet” tir. Burada önemli olan devletin ne kadar zor kullanabileceğidir. Bireylerin bireysel alanlarının korunması için devletin zor alanını da sınırlaması gerekir. Yurdusev’in de belirttiği gibi liberalizmin bütün çabası devleti (Zor’u) mümkün olduğunca bireysel alanlardan uzaklaştırmaktır (YURDUSEV, 1993, s.108). Liberalizmin özgürlük anlayışının çok önemli bir unsuru da ekonomik özgürlüktür. Liberalizmde ekonomik özgürlükten kastedilen, ekonomik faaliyetlerde bulunmak ve ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır (YAYLA, 2000, s.151).

113. Sınırlı Devlet

Liberalizme göre devletin temel görevi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenliği, içeride de düzeni sağlamakla sınırlıdır. Devlet, koyduğu kurallara uyulup uyulmadığını kontrol etmelidir. Bunun içinde dışarıdan gelecek saldırıları önleyecek bir güvenlik sistemi, toplum içinde düzeni ve adaleti sağlayacak idare ve hukuk sistemi yeterlidir. Devlet bireylerarası anlaşmazlıklarda taraf olmayacak hakem konumunda bulunacaktır (YILMAZ, 2003, s.38).

Hukuk devleti veya hukukun üstünlüğü ilkesinin özü devleti önceden belli edilmiş genel kurallarla sınırlamaktır. Buradaki amaç, kişileri iktidarın keyfi işlem ve tutumlarından korumak ve onları siyasi otorite karşısında daimi olarak hukuki güvence altında tutmaktır (YAYLA, 2000, s.29). Liberaller, hükümeti bir toplumda düzen ve istikrarın büyük öneme sahip teminatı olarak görürler ve hükümetin bireye karşı her an bir tiranlığa dönüşebilme tehlikesi yaratabileceğinin farkındadırlar. Bu yüzden sınırlandırılmış yönetime inanırlar. Bu hedefe ise, yönetim gücünün bölünmesi ile çeşitli yönetim kurumları arasında bir denge ve kontrol yaratılmasıyla, devletle birey arasındaki ilişkileri tanımlayan bir haklar beyannamesi yani “yazılı” bir anayasanın oluşturulmasıyla ulaşabileceklerini düşünürler (HEYWOOD, 2006, s.62).

Klasik liberalizm çizgisinde yer alan yazarlar insan ilişkilerinin gönüllü olmasına büyük önem vermişlerdir. Dolayısıyla genelde otoriteye, özelde ise devlete karşı sürekli

şüpheli yaklaşmışlardır. Klasik liberalizmde devletin ortaya çıkışı ile ilgili ortaya atılan fikirler hep devleti sınırlama ve kurallara bağlama amacına yöneliktir. Sözleşme teorisi bu düşüncenin en güzel örneğidir. Sözleşmeciler düşünürler rastgele yaşamakta olan bireylerin günün birinde bir toplum kurmak için sözleşme imzalamış olduklarını düşünmemişlerdir. Daha önceki dönemlerde topluma nispetle ikinci plana itilen bireyi ön plana çıkartmak suretiyle liberal bir eğilimi benimsemişler ve rasyonalist sözleşme teorileri geliştirmişlerdir (YAYLA,1991,s. 53).

114. Kendiliğinden Düzen ve Piyasa Ekonomisi

Liberalere göre, her bireyin hayatını devam ettirmek için gerekli eylemleri yapma hakkı vardır. Bireylerin özgürlüğünün korunmasındaki en önemli nokta, siyasi toplumun oluşturulmasından sonra bu özgürlüğün siyasi yönetime karşı korunmasıdır. Devletin bireylerin hayatına müdahalesi sınırlanmak durumundadır ve bireyin ne devletin ne de başka bireylerin müdahale edebileceği bir özel alanı vardır. Mülkiyet ise, hayat ve özgürlük haklarının sözde kalmasının ötesine geçerek bir anlam kazanması, somut haklara dönüşebilmesi için kaçınılmaz olarak var olması gereken bir haktır. Eğer bu haklar varsa ve uygulanıyorsa, ortaya çıkacak düzen kendiliğinden düzen, bu hakların yaratacağı ekonomik sistem ise piyasa ekonomisi olacaktır (YAYLA, 1991, s.46).

Piyasa, bireylerin karşılıklı rızalarıyla oluşan ve toplumda ekonomik faaliyetlerin baskı olmadan düzenlenmesini sağlayan mekanizmadır (SALVADORİ, 1972, s. 18). Piyasa ekonomisi üretim araçlarının özel sahipliği altındaki işbölümü sosyal sistemidir. Esas olan özel mülkiyettir. Piyasa kendiliğinden düzenin en tipik örneğidir. Bireyler onu bütünüyle değiştiremezler. Piyasada ortak amaç ya da iyi yoktur. Bireylerin bireysel amaçları ve uzlaşmaları vardır. Devletin görevi piyasayı müdahale ederek düzenlemek değil, bireylerin piyasa ekonomisinin düzgün işlemesine zararlı eylemlerini önlemektir (YURDUSEV, 1993 s.108).

Kendiliğinden düzenin bir örneği olarak piyasa sisteminin işleyişinde rekabetin çok önemli bir yeri vardır. Rekabet olmaksızın piyasa sistemi yaşayamaz. Bu yüzden, piyasa ekonomisine serbest rekabet sistemi de denilir. Rekabet sosyal bir olaydır; daha yararlı olan üretim metotlarını daha az yararlı olanların yerine yerleştirir; yüksek verimle çalışanı

az verimle çalışan rakibine karşı korur. Herkesin en iyi becerdiği işi yapmasını ve her üretim faktörünün en iyi olduğu yerde kullanılmasını sağlayarak ilerleme ve gelişmenin yolunu açar. Herhangi bir kimse veya işletmenin, belirli bir alanda bütün gücü ele geçirerek diğer insanların özgürlüğünü kısıtlamasını önler (YAYLA, 1991, s.53).

Piyasa ekonomisinde herkes kendi adına davranır; fakat kendi ihtiyaçlarını elde etmek için uğraşan bireylerin eylemleri aynı zamanda diğer insanların gereksinimlerini gidermelerine de hizmet eder. Bu bağlamda her birey hem kendi başına bir son, bir amaçtır; hem de diğer insanların amaçlarına ulaşmak için yararlanacakları, hizmetine başvuracakları bir “araç”tır. Bu karşılıklı yarar için işleyen sistem Pazar tarafından yönlendirilir. Pazar, bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmin etmede en başarılı oldukları alanlara kanalize eder. Pazar sisteminin en önemli özelliği, sistemdeki bütün insan ilişkilerinin gönüllü olmasıdır. Piyasa düzenini işleyişinde zorlamanın yeri yoktur. Bireyler kendi isteklerine göre diğerleriyle işbirliğine girip girmemekte özgürdürler. Devlet, bireylerin hayatını, sağlığını şiddet ve dış hilelere karşı koruyarak, Pazar ekonomisinin güvenlik içinde işleyeceği ortamı yaratmak ve muhafaza etmekle yükümlüdür (YAYLA, 1991, s. 5).

12. Klasik Liberalizmin Bireycilik Anlayışı

Avrupa’da mutlak monarşi, feodal siyasal birimleri ortadan kaldırıp ulusal devleti kurduğundan, birçok aydına göre artık tarihsel görevini yerine getirmiş demektir. Daha fazla iktidarda kalması yeni üretici güçlerin gelişmesine engel oluyordu. Oysa burjuvazi, kendisi iktidara geçip, tüm aristokratik kalıntıları, yasaları ve kurumları değiştirerek, burjuvazinin hukuksal ve siyasal düzenini kurmak istiyordu. Bu nedenle, 16. ve 17. yüzyılda desteklediği mutlak monarşinin 18. yüzyılda karşısına çıktı. Demokratik parlamenter görüşleri savunmaya başladı. Yeni ekonominin laik, bilimsel kültürü ile yetişmiş olan düşünürler ona siyasal programını içine yerleştireceği yeni bir dünya görüşü hazırlayacaklardı (ŞENEL, 1995, s. 334).

17. yüzyıl ile birlikte modern siyaset felsefesini, iki kilit kavram oluşturmuştur. Bu kavramlar: Doğa Durumu ve toplum sözleşmesi’dir. Doğa Durumu ve toplum sözleşmesi üç amaçla bağlantılıdır. Bireylerin eşitliğini ve doğal bağımsızlığını düşünmek; sivil

toplum oluşturmak adına bu bağımsızlıktan neden vazgeçtiklerini anlamak ve böylece bu sivil toplumların, Doğa Durumu'nda kurulmalarını engelleyen etkenlerin neler olduğunu göstererek, otoriteyi meşrulaştıran ve yasalara uymayı vicdani bir sorumluluk yapan nedenleri saptamaktır (RAYNAUD- RÍALS, 2003, s. 262).

Liberal düşüncenin devlet anlayışı, bireye ve bireyin rızasına dayanır. Sözleşmeciler liberalizme göre, insanlar bir devlet çatısı altında yaşamadan önce doğa durumu adı verilen bir aşamadan geçmişlerdir. İnsanlar bu durumda yaşamaktan kendi rızalarıyla vazgeçip, aralarında anlaşarak sosyal ve siyasi bir sözleşme yaparak devleti kurmuşlardır. İnsanlar doğa durumunda, doğuştan hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarına sahiptirler. Bu temel ve doğal haklarını güvenceye alabilmek için devleti oluşturmuşlardır. Bu dönemin kendine özgü doğal yasaları vardır. İnsanlar doğal yasalara uyarak, özgürlük ve eşitlik içerisinde yaşayabilmişlerdir (TOKU, 2003, s. 36).

Ancak bu dönemde doğal yasalarını uygulayacak ortak bir otorite bulunmadığı için, ona aykırı davranışların cezalandırılması çok zor olmuştur. Yasaların uygulanması bireyleri ilgilendiren bir mesele olduğundan, barış halinde yaşamayı şüphesiz zorlaştırıyordu. İşte doğal hayatın terk edilip devletin kurulmasının gerekçesi, insanların temel ve doğal haklarının teminatı olan doğal yasaların ihlali durumunda suçluların cezalandırılmasını ve yasaların korunmasını sağlayacak olan müşterek bir otoriteye duyulan ihtiyaçtır. İnsanların rızalarıyla kurulan devlet, kuruluş amacına uygun hareket etmek zorundadır. Bu amaç da insanların özgürlüğünün, eşitliğinin ve mülkiyetinin muhafazasıdır. İnsanların temel ve doğal haklara sahip oldukları ve devletin bu haklara dokunamayacağı ilkesi, liberal devlet sisteminin temel çıkış noktasıdır. Bireylerin haklarının kaynağı devlet değil, devletin kaynağı bireylerin haklarıdır. Devletin varlık nedeni bu hakların korunmasıdır (TOKU, 2003, s. 37).

Devlet ve toplumun çeşitli kesimleri tarafından, bireyin hak ve özgürlüklerine müdahale edilebildiği eski döneme tepki olarak gelişen liberalizm, bu anlamıyla bir tür özgürlük teorisidir. Liberal ideolojide, ontolojik ve metodolojik bir kategori olarak "birey" sınıf, halk, millet ve toplum gibi onu aşan kolektif kategorilerin üstünde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Liberal düşünce, bireyi toplumdaki önce gören, bireyin haklarını toplum ve devletin önüne geçiren bir yaklaşım benimsemiştir. Yani, birey teorik olarak toplumdaki

önce var olduğu için, varlığını topluma ya da devlete borçlu olmadığı doğal haklara sahiptir. Bu nedenle kendinde bir amaç olan birey, 'kamu çıkarı' gibi içeriği belli olmayan kolektif çıkarlar için araçsallaştırılmaz. Liberalizmin temel hareket noktası birey ve bireysel çıkarlardır (ERDEM, 2006, s. 114, 115).

Liberalizmin savunduğu negatif özgürlük anlayışı, bireyin dışarıdan gelen herhangi bir keyfi müdahale ya da zorlama olmaksızın davranabilmesini ifade eder. Bu özgürlük anlayışındaki temel vurgu, bireye bir şey sağlanmasına değil, müdahale edilmemesine bağlıdır. Bireyin özgür olması için ona bir şey sağlanması ya da verilmesi anlamındaki özgürlük ise pozitif özgürlük anlayışını ifade eder. Devletin bunun için bazı görevler üstlenmesi ve özgürlüğün koşullarını yaratması gerektiği yönündeki pozitif özgürlük anlayışı birçok klasik liberal tarafından kabul edilmez. Liberal düşünürlere göre pozitif özgürlük, mantıksal sonuçları açısından düşünüldüğünde, gerçek bireysel özgürlükleri bastıran, bireyi kolektif yapılar içine hapseden radikal ve totaliter kuramlara ulaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında liberalizm, bireyin kendi özgür iradesi ile davranması ve karar vermesi için, devlet ve toplumun müdahale ve zorlamalarına karşı olmanın teorisidir. Bu bağlamda liberal bireycilik ile özgürlük anlayışı birbirini tamamlar (ERDEM, 2006, s. 115, 116).

13. 18. Yüzyıl'da Önemli Klasik Liberal Düşünürler

130. John Locke (1632–1704)

Locke, aristokrasinin metafizik, dogmatik, skolastik düşüncesine saldırıp, burjuvazinin dünya görüşünün felsefi temellerini, ampirizmi ortaya atmış ve burjuvazinin siyasal görüşlerini sistemleştirmiştir (ŞENEL, 1995, s. 336). Liberalizmin tarihi çok eskilere uzanmasına karşın, Locke bu düşünce akımının ana temalarını tutarlı bir şekilde bir araya getiren ilk düşünür sayılır. Klasik toplum sözleşmesi kuramlarında, Doğa Durumu, bireylere yaptırım gücü uygulayacak bir üstün otoritenin bulunmadığı durum olarak betimlenir. Doğa Durumu'nu niteleyen bu temel özelliği Locke, sınırsız ve keyfi iktidarı eleştirmek amacıyla kullanır (AĞAOĞULLARI- ZABCI- ERGÜN, 2005, s.129).

Locke'un "temsili hükümet" ve "insanın devredilemez hakları" kavramları liberalizmin de temel kavramları haline gelmiştir. Locke toplulukları yöneten ilkeleri ararken temele şu ilkeyi almıştır: "hiç kimse diğerinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne, zenginliğine karar veremez.". Her birey diğer bireyler gibi zenginlik, yaşama ve özgürlük doğal haklarına doğuştan eşit olarak sahiptir. Her insan siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullardaki bu doğal hakları bilmeli ve bunlara saygı göstermelidir. Bu haklar tehlikeye düştüğünde bireyler haklarına zarar verenlere karşı korumak amacıyla, toplumdaki diğer bireylerle bir toplumsal sözleşme yaparlar. Bireyler, toplumda bu doğal haklara öncelik verip korurlar, böylece toplumda bu kişi haklarını koruyacak şekilde organize edilir. Locke'un liberal ideoloji üzerine temel etkisi kişi haklarının tanınıp, garanti altına alınması olmuştur (GUTEK, 1997, s. 43).

Locke'a göre bireyler özgür, eşit ve bağımsızdırlar ve hiç kimse diğerini bu haklarından mahrum bırakamaz. Bireylerin verdiği ortak kararın sonucunda oluşan hükümet, siyasal kararlar alırken en güvenilir yollardan biri olan çoğunluğun kararına dayanır. Her birey, toplumda herkesin uymakla yükümlü olduğu kurallara tabi olmayı kabul eder. Sosyal sözleşmenin genel düzenlemelerini toplumun tüm üyeleri kabul ederlerken, bazıları kanunlar üzerinde anlaşacaklar, bazıları da bunları kabul etmeyeceklerdir. Özel durumlardan kaynaklanan azınlıklar ve çoğunluklar geçici ve değişkendirler. Sivil toplumu oluşturan bireyler birbirlerine karşılıklı saygı gösterirken, azınlığın ve çoğunluğun haklarına da saygılı olmalıdırlar (GUTEK, 1997, s. 43).

Locke Doğa Durumu'nu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası olduğunu söyler. Doğa yasası, doğa durumundaki barış, özgürlük ve eşitliğin güvencesidir. Aslında akıldan başka bir şey olmayan doğa yasası, bütün insanlığa, eşit ve özgür olduklarından, kimsenin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini gösterir. Doğa Durumu, Ağaoğulları'nın da belirttiği gibi, bir başkası üzerinde hakimiyet kurma ve yargılama açısından herkesin eşit hakka sahip olduğu bir durumdur. Bireylerin, eşit haklara sahip olması ve özgür olması, birbirine sıkı sıkıya bağlı durumlardır (AĞAOĞULLARI ve diğerleri, 2005, s. 165).

İnsanların doğa durumuna son verip siyasal toplumu kurmalarının nedeni, doğa yasası gereği eşit haklara sahip olmalarının doğurduğu savaş durumuydu. İnsanlar, eşit bir

biçimde, kendini koruma ve başkalarını cezalandırma haklarına sahiptirler. Bu hakların herkes tarafından eşit bir şekilde kullanılıyor olması savaş durumuna yol açmıştır ve yapılması gereken şey bu haklardan vazgeçmektir. Locke insanların toplum durumuna geçerken bu haklarından vazgeçip bunu oluşturacakları iktidara bırakmaları gerektiğini savunur (AĞAOĞULLARI ve diğerleri, 2005 s. 191).

Locke'a göre siyasal iktidar, mülk sahiplerinin yöneticilere verdiği bir yetkidir. Bu çerçevede yöneticiler, toplumun hizmetindeki idareciler olup görevleri toplumda huzur ve refahı sağlamaktır. Locke'a göre yasama, yürütmeye oranla üstündür, kutsaldır, egemen bir iktidardır. Yasama toplumda herkesin uyacağı kuralları koyar ve diğer devlet organlarının yetki ve iktidarı hep yasama iktidarından kaynaklanır ve yasama iktidarına tabi olur. Locke bu nedenle yasamayı, "toplumun ve toplumda yaşayanların varlıklarının korunması için devlet güçlerinin nasıl kullanılması gerektiğini belirleyen iktidardır" biçiminde tanımlanmaktadır (AKAD-DİNÇKOL, 2000, s. 107, 108).

Kişilerin eşitlik ve özgürlüğüne, doğal haklarına, mülkiyete karşı çıkan, sınırlayıcı düzenlemeler getiren bir parlamento ile ona uyan bir yürütme gücüne karşı çıkan halkın elindeki en büyük güç; egemenliktir: çünkü kaynağı kendisindedir, yansıması ise parlamentoda şekillenmiştir. Halk bu yetkiyi geçici olarak, vekaleten meclise vermiştir. Bu nedenle her zaman yasama ve yürütmeyi denetleme, onları yargılama, gerektiğinde de onayını geri çekerek değiştirme hakkına sahiptir. Locke bunu "direnme hakkı" olarak tanımlar (AKAD-DİNÇKOL, 2000 s. 109). Locke, bireyi temel öge olarak kabul eder ve devleti bireyler arasında toplumsal bir sözleşmeyle yaratılmış olarak düşünür. Bu anlamda doğal yaşama düşüncesi; devletin gerçekte nasıl ortaya çıktığı düşüncesi değil, devletin ne olduğunu açıklayan ve bu suretle devleti meşrulaştıran bir düşünce olarak işler (SKIRBEKK- GILJE, 1999, s. 283).

131. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Rousseau'nun doğal yaşamında insanlar ne Hobbes'un söylediği gibi bir kargaşa ortamında ne de Locke'un ki gibi tam bir huzur ortamındadırlar. Rousseau'nun insanı mutlu insandır; çünkü gereksinimleri sınırlı, talepleri az, sorunları fazla değildir. Bu nedenle ne başkasına ne de topluma ihtiyacı vardır. Rousseau'ya göre, her üyenin tüm

haklarıyla birlikte kendini topluma terk etmesi ve genel iradenin üstün iradesini kabullenmesidir. Böyle olunca durum herkes için aynıdır. Herkes topluma kendini terk etmekle haklarından vazgeçmekte ama verdiği kadarını geri aldığından kendinden bir şey vermemektedir. Bu durumda her sözleşmeci, bir diğerine bağımlı olmadan birleşmekte ve eskisi gibi özgür yaşamaktadır. Üyelerinden her birinin canını, malını, bütün ortak güçle savunup koruyan bir toplum biçimi olmalı ki, orada her insan kendisiyle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. İşte toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur (AKAD-DİNÇKOL, 2000, s. 112, 113).

Doğa Durumu'nda, iyi kötü, adaletli adaletsiz gibi kavramlar söz konusu olamaz; çünkü insanların birbirlerine karşı hiçbir görev ve sorumlulukları yoktur. Aralarında zeka, yaş ve bunun gibi alanlarda ama küçük ve önemsiz doğal eşitsizlikler dışında, uygarlığın yarattığı eşitsizlikler yoktur: çünkü mülkiyet yoktur. Bu nedenle doğa durumunda "eşitlik" daha önemlisi, eşitliğin yarattığı bir "doğal özgürlük" vardır. Doğa durumunda insanın iyi doğasını, erdemini bozacak etkiler de yoktur. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı kitabında, uygar topluma, mülkiyetin ve uygarlığın doğa durumu eşitliğini bozmasıyla geçildiğini söyler. *Toplum Sözleşmesi* kitabında ise, bu geçişin bir sözleşme ile olduğu görüşündedir (ŞENEL, 1995, s.359).

Genel irade, özel iradelerin tek tek toplamı değil, topluluğun iradesidir. Herkesin özel iradesi üzerindeki genel iradeyi kabullenmesi, egemenliği tanmasıdır. Egemenlikte halkta olduğuna göre, ona bağlılık gerçek özgürlüktür. Çünkü böylece kişinin özel çıkarlarının egemen olduğu küçük dünyası bırakılmış, yerine genel yararın geçerli olduğu ve sosyal insanın yurttaş olarak yer aldığı dünyası ön plana çıkmıştır. Kişi, yurttaş ve uyruk olarak iki kimliğe sahiptir; yurttaş olarak haklarını egemen güce aktarmakta, ama insan olmasından doğan (uyruk) hakları ve özgürlükleri kendisinde kalmaktadır. İşte bu hak ve özgürlükler listesi iktidarın sınırını çizer. Rousseau'ya göre, devletin meşruiyeti, halkın egemen olması ve doğrudan yasama yetkisini kullanmasına bağlıdır (AKAD-DİNÇKOL, 2000, s. 119).

Her birey yurttaş olma sıfatıyla egemenin üyesidir; bu nedenle de yasayı yapan kendisidir ve genel irade aslında onun kendi iradesinden başka bir şey değildir. Toplum sözleşmesi gereğince, her birey, insan (somut insan) olarak sahip olduğu özel iradesini,

yurttaş (soyut insan) olarak sahip olduğu genel iradenin boyunduruğu altına sokmak zorundadır. Bireylerin yasalara boyun eğmeleri, aslında kendilerine boyun eğmeleri demektir. Toplum sözleşmesi, bireylerin özgür iradelerinin bir eylemi olarak gerçekleştirilir. Her birey kendi varlığını korumak, yaşamını güvenlik içinde sürdürebilmek amacıyla, salt kendi isteği doğrultusunda toplum sözleşmesine katılıp bu sözleşmenin içerdiği koşulları benimser (AĞAOĞULLARI, 2006, s. 122, 127).

Ona göre devlet, insanların özgürlük ve eşitlik içinde korunmasını amaçlayan bir araç olarak yaratılmıştır ve bu özelliğini hiçbir zaman yitirmez. Bireylerin yaşamlarını korumaları devletin var olmasına ve varlığını sürdürmelerine bağlıdır. Devlet olmazsa, yaşam hakkı hiçbir anlamı olmayan içi boş bir hakka dönüşür. Bu nedenle, devletin herkesin hakkını koruyabilmek için, yasalarla belirlenmiş bir çerçeve içinde kimseye ayrıcalık tanımadan, insanlardan ölüme atılmalarını isteme hakkına sahip olması, bireylerin bir arada barış içinde yaşayabilmelerinin, tam anlamıyla bir toplum olmalarının ve bu siyasal toplum durumunu sürdürebilmelerinin zorunlu bir sonucudur. Hem siyasal toplumun hem de bireylerin ayakta kalabilmesi devletin böyle bir hakkı olmasına bağlıdır (AĞAOĞULLARI, 2006, s. 131).

Rousseau, bireyi devlet içinde eritme amacı taşımaz. Ancak o, bireysel temel haklar ve özgürlükleri liberal bir düşünce doğrultusunda ele almaz, yani bunları devletin karşısına dikmez, ama devletin içine yerleştirir. Bunları pozitif yasalar çerçevesinde ortaya koyan devlet, kamusal olanla ilgilidir. Sözleşmeyle yaratılan bu kamusal bütünün ya da siyasal bedenin varlığını sürdürmesi, bireylerin yurttaşlara dönüştürülmesine bağlıdır. Bireyler ne denli genel iradeye katılırlarsa, ne denli kamusal iyilik doğrultusunda düşünüp davranırlarsa, devlet de o ölçüde bir bütün olarak varlığını sürdürüp üyelerinin eşit ve özgür bir şekilde yaşamalarını sağlar. Onun için önemli olan, her bireyin yurttaş haline dönüşmesidir (LAIN, 2004, s.189).

132. David Hume (1711–1776)

Hume, insanın toplum içinde “üç temel doğa yasası” olduğunu söyler. Bunlar; mülkiyetin istikrarı, mülkiyetin rıza ile transferi ve vaatlerin yerine getirilmesidir. Bu kurallar geneldir ve herkes için geçerlidir, kişilerin özel çıkarlarına göre uygulanmazlar.

Yayla'nın da belirttiği gibi, Hume'un burada vurgulamak istediği, bu kuralların insanlar tarafından bilinçli bir şekilde planlanmamasıdır. Ona göre bu kurallar kendiliğinden gelişmiş, zamanla ilerleyerek kendini göstermiş ve uygulanmalarının doğurduğu sıkıntılar görülerek önem kazanmıştır. Klasik liberal düşüncede, “kendiliğinden doğan düzen” denilen kavramın kökeni Hume'un bu düşüncelerinde yatar (YAYLA, 2000, s.54).

Hume, zorunlu olarak bir aile içinde doğduğunu, toplumun aile yoluyla, kendiliğinden doğduğunu ve ihtiyaçtan ve alışkanlıklardan dolayı insanların toplum hayatını sürdürmeye zorlandığını söyler. Aynı süreç içinde insanlar siyasi toplumu kurmaya yönelirler. Çünkü siyasi toplum olmadan adalet yürütülemez, adalet olmadan insanlar arasında barış, güvenlik ve karşılıklı ilişki kurulamaz. Yani siyasi yönetimin nihai ve tek amacı, görevi, barış ve düzenin sağlanmasıdır (YAYLA, 2000, s. 57).

Bütün insanlar barış ve düzeni korumak için adaletin gerekliliğinin farkındadır. Ne yazık ki insan doğasının zayıflığından dolayı, insanların her zaman doğru olması mümkün değildir. Bazı olağan dışı durumlarda bir kimse kendi çıkarlarını hile yoluyla artırmak, büyütme isteyebilir. Bundan daha sık görülen bu durum, insanların kısa vadeli çıkarlarını, uzun vadeli, daha büyük ve ilki kadar açıkça ortada olmayan çıkarlarına tercih etmeleridir. Hume göre, insan doğasının bu zayıflığının önüne geçilemez. Bunu denetim altına almak içinse, bazı kimselere kanunların ihlalini cezalandırmak, hile ve şiddeti önlemek, insanları kendi gerçek ve daimi çıkarlarına yönelmeye mecbur bırakmak yetkilerini vermek gereklidir. Siyasal itaat, adaletin desteklenmesi için oluşturulmalıdır. Siyasi itaatin temelinde, vatandaşlık görevlerimizden çok insan tabiatının özellikleri yatmaktadır (CEVİZCİ, 2002, s. 78).

Hume'a göre siyasi kurumlar “sözleşme” teorilerinin ürünü değildirler. Doğal hukuk prensipleri gibi siyasi itaatin ilkeleri de yapmadır, ihtiyaçlarda saklıdır ve sosyal hayatın aktüel deneyimlerinden doğar. Ona göre insanın bencilliği ve sınırlı cömertliği yüzünden siyasi otorite gereklidir. Bu otorite adalet kurallarının tek biçimliliğini ve gerektiğinde zorla uygulanmasını sağlamakla görevlidir. Devlet işte bu ihtiyaçtan doğar ve bu ihtiyacı karşılamak için gelişir (LAIN, 2004, s. 120).

Hume, toplum sözleşmesi kurgusunu tümüyle yadsıyıp, bütün yönetimlerin “ya kamusal çıkar düşüncesi ya güçlünün hakkı düşüncesi ya da özel mülkiyet hakkı düşüncesi” üzerine temellendiğini kabul eder. Ona göre, siyasal toplumun oluşumunda savaşlar ve güç belirleyici olmuşsa da, zamanla ortak yararın izlenmesi ve adaletin sağlanması amacıyla yönetim ile yönetilenler arasında bir tür zımni siyasal sözleşme yapılmıştır (AĞAOĞULLARI-ZABCI- ERGÜN, 2005, s.339).

133. Adam Smith (1723–1790)

İktisadi liberalizmin kurucusu olarak gösterilen Adam Smith, kendine göre bir insan doğası anlayışı geliştirmiştir. Smith’e göre, insanın hareket ve davranışlarında rol oynayan üç itici güç vardır: kendini düşünme ve sempati, özgürlük düşüncesi ve topluma uyma gerekliliği ve son olarak çalışma güvencesi ve mübadele eğilimi. Smith bu üç düşüncenin ve duygunun toplum içinde, birbirini etkileyerek, bir denge ve ahenk meydana getirdiğini söylemektedir. Bu denge sayesinde, her fert, kendi arzu ve menfaatleri peşinde koşarken, aynı zamanda başkalarının da iyiliğine yol açan sonuçlar yaratmaktadır (YAYLA, 2000, s. 62).

Siyasal iktidarın kurulmasında da önemli bir isim olan Smith, kendi halinde işleyen tabii bir mekanizmaya sahip olan “Pazar” düşüncesine dayanarak, tarımın, sermayenin ve işbölümünün iktisadi hayatın sürdürülmesinde taşıdığı önemi vurgulamıştır. Smith’e göre, Pazar, arz ve talep yasalarına göre görülmez bir elin kılavuzluğunda işleyen ve kendi halinde işlemesine izin verildiğinde bütün insanların yararına sonuçlar üretecek olan bir alandır. Smith, işbölümünü de emeğin üretkenliğini artıran bir özellik olarak görür. Smith’e göre, insanlık avcı, toprağa bağlı, tarımsal ve ticari dönemlerden geçmiştir. En son dönem olan ticari toplum ya da sivil toplum, aynı zamanda özellikle ticari ve endüstriyel alandaki özgürlüğün en geniş kullanılabildiği bir toplumdur. Devlet ne sınırlamalar koyar ne ayrıcalıklar tanır (TÜRKÖNE, 2005, s. 352).

Smith’e göre insanlar, kişisel çıkar arayışıyla yani fayda maksimizasyonu güdülerıyla hareket ederler ama, ortaya herkesin yararına olacak bir sonuç çıkar. Zenginlik artar genel refah düzeyi yükselir. Sanki bir “görünmez el” kişisel çıkar arayışına dayanan bireysel faaliyetleri yönlendirir. Smith’in sözünü ettiği “işlerin doğal akışı” bu durumdur ve bu

durum bilinçli bir çabayla önceden hesaplayarak uygulanmaya çalışılan bir durum değildir. Her birey kendisi için en iyi olanı yapmaya çalışır, sonuçta toplum için en iyi olanda ortaya çıkar. İşbölümü, kişisel çıkar arayışı, bireysel refah ve toplumsal refah arasında iç içe geçmiş ilişkiler vardır. Bu ilişkilere “doğal sistem” ya da “doğal özgürlük sistemi” denir. Bu sisteme, pazar sistemi veya piyasa sistemi de denir. Doğal bir süreç olan piyasa sisteminin işleyişine müdahale edilmemelidir. Her şey tam bir özgürlük içinde bırakılmalı, işgücü ve sermayenin serbestçe hareketi engellenmemelidir. Rekabetin önüne hiçbir şekilde engel konmamalıdır (YAYLA, 2000, s.69).

Doğal serbestliğin açık ve basit sistemi bireyler ve toplumlar için en iyi yoldur. Bir ülkeyi barbarlık düzeyinden alıp refahın zirvesine ulaştırmak için fazla şeye ihtiyaç duyulmaz. Önce barış, sonra ılımlı bir vergi sistemi ve iyi işleyen bir adalet sistemi gerekir. Doğal düzenin akışının bozulmasındaki en büyük tehdit, devlettir. Politik otorite yani devlet, sınırsız bir güce sahip kılınmamalı, fonksiyonları sınırlanmalıdır. Devletin üç tane geleneksel görevi vardır: toplumu iç ve dış tehlikelerden korumak, bireyleri birbirlerinin haksızlıklarına karşı korumak, yani adalet dağıtmak ve bazı özel işleri yapmak. Bu görevleri üstlenen devlete insanların itaat etme nedenleri fayda düşüncesidir. İnsanlar zaman içinde, siyasi otoritenin de kendilerine yararlı olduğunu görürler ve ona itaat ederler (YAYLA, 2000, s. 73).

Hume gibi Smith'in adalet anlayışı da negatiftir. Devletin eylemliliğinden çok eylemsizliği esastır. Doğal özgürlük sisteminde eşitliğe yönelik dağıtım devletin kaynakların yeniden dağıtımını sağlamasıyla değil, zenginliğin artması ve yayılmasıyla olur. Smith devletin faaliyet alanını kısıtlar fakat aynı zamanda, devlete de bazı ekonomik görevler yükler. Savunma hizmetlerinde ortaya çıkabilecek bazı ihtiyaçların, devlete, insanların ekonomik hürriyetlerini sınırlandırma hakkını verebileceğini söyler. Devletin Pazar mekanizmasının yetersiz kaldığı durumlarda devreye girmesi, savunma, güvenlik ve adalet hizmetleri yanında bayındırlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında da faaliyette bulunmasını kabul eder (ROWLEY, 1997, s. 63).

134. Immanuel Kant (1724–1804)

Bir Aydınlanma Çağı düşünürü olarak Kant, Aydınlanma'yı şöyle tanımlamıştır "Aydınlanma, insanın kendi suçuyla düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna bırakmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. Sapare Aude! Aklını kendin kullanmak cesaretini göster" (IMMANUEL KANT, 1983, s. 87).

Kant, insanların bu durumunu şu şekilde açıklar: " Tembellik ve korkaklık nedeniyle, insanların çoğu bütün yaşamları boyunca kendi rızalarıyla erginleşmemiş olarak kalırlar. Ergin olmama durumu çok rahattır çünkü, benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık, para harcayabildiğim sürece düşünüp düşünmememde o kadar önemli değildir artık, bu sıkıcı ve yorucu işten başkaları beni kurtaracaktır çünkü. İnsanların yönetim ve denetim işlerini üstlerine alan yöneticiler, önlerine kattıkları hayvanlarını önce sersemleştirip aptallaştırdıktan sonra, bu sessiz yaratıkların kapatıldıkları yerden dışarı çıkmalarını yasaklarlar ve onlara, kendi başlarına yürümeye kalkarlarsa başlarına neler gelebileceğini bir bir gösterirler. Bu örnekler ise insanları ürkütür ve yeni denemelere kalkışmaktan alıkoyarlar." (KANT, 1983, s.88).

Kant'a göre, insan kendi aklını kullanma konusunda başarılı değildir, çünkü ona aklını tek başına kullanmayı denemesi için bir fırsat verilmemiştir. Bu durum ise insanın erginleşme sürecindeki en büyük engeldir. Aydınlanma için özgürlükten başka bir şey gerekmez. Kant bunu şöyle tanımlar: "Akli her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü. Ne var ki her yandan " düşünmeyin! Aklınızı kullanmayın!" diye bağırıldığını işitiyorum. Subay, " düşünme eğitimini yap!", maliyeci "düşünme, vergini öde!", din adamı "düşünme, inan!" diyorlar. Her yerde özgürlüğün sınırlanışı var" (KANT, 1983, s. 91).

Kant' göre devlet, birey iradelerinin birleşmesi sonucunda oluşmuştur. Kant devletin temeli olarak gördüğü toplum sözleşmesini, tarihsel bir olgu olarak değil, insanların özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmeleriyle devletin ortaya çıkışını sağlayan bir ön koşul olarak görür. Kant siyasal toplum düzenine geçişi, bireysel hakların daha etkili bir güvenceye kavuşturulması amacıyla akıl ve ahlakın bir gereği olarak görmektedir. Devletin insanların aralarında yaptığı bir sözleşmeden oluştuğuna inanan Kant, bu sözleşmenin temel hakları koruduğu ölçüde önemli olduğunu savunmuştur. Ona göre bu şekilde oluşturulmuş bir devlet, bireysel hak ve özgürlükleri korumak zorundadır. Devlet otoritesi, bireyin özel yaşam alanının başladığı yerde sona erer (AMITTAY, 1983, s. 207).

Kant hukuk devletini, üç ilkeye dayandırır: bir insan olarak toplumun her üyesinin özgürlüğü, bir tebaa olarak her bir kişinin başkalarıyla eşitliği ve bir vatandaş olarak devletin her üyesinin bağımsızlığı. Kant bireylerin özgürlüğünü şöyle ifade eder: "hiç kimse kendi mutluluk anlayışına göre beni mutlu olmaya zorlayamaz, birey, kendisinin yararlandığı hakların aynısını başkalarına da tanıyarak, başkalarının özgürlüğü ile uzlaşabilen benzer bir amacı güden diğer kişilerin özgürlüğüne tecavüz etmediği sürece herkes kendisinin uygun bulduğu yol ile mutluluğu arayabilir." (AKTAN-VURAL, 2003, s. 17)

135. John Stuart Mill (1806–1873)

Faydacılık düşüncesinin kurucusu sayılan Jeremy Bentham ve tanınan bir düşünür olan babası James Mill tarafından eğitilen John Stuart Mill, faydacı ekolün en önemli temsilcilerinden biridir. Mill, "*Faydacılık*" adlı kitabında, hazzın insan eylemlerinin temelini teşkil ettiğini ve iyi düzenin en fazla sayıda insanın en fazla mutluluğunu sağlayan düzen olduğunu belirtmiştir (YAYLA, 2000, s. 78).

Mill'e göre yöneticiler de dahil olmak üzere, toplumdaki herkes en fazla insanın en büyük mutluluğunu sağlama idealine giden yolda yanlış kararlar verebilir. Bu durumda toplumdaki bütün bireylerin farklı görüşlerinden oluşan, herkesin kendini tam olarak ve özgürce ifade edebildiği bir demokrasi anlayışı esas alınmalıdır. Bu anlayış sayesinde insanlar düşünmeye teşvik edilecekler ve bu doğrultuda daha bilgili, olgun ve sağlam karakterli olacaklardır. Düşünme özgürlüğü, insanlara kendi ideallerini özgürce belirleme

ve kendilerini geliştirme şansı tanımaktadır. İnsanlarda oluşan bu gelişme ve özgürleşmeden toplumda payını alacak ve yeni oluşturulacak olan ahlaki ve siyasi düzen, insanların mutluluğunu hedefleyerek geliştirilecektir (KAPLAMA, 2006, s. 74).

Doğal hukuk, sosyal sözleşme teorileri ve insanın doğuştan bazı haklara sahip olduğu düşüncesine inanmayan Mill, bencil insan düşüncesinin yerine, toplumun menfaatine uygun davranan insan tipini koymuştur. Mülkiyetin, insanın refahı ve gelişmesi için gerekli olduğunu düşünen Mill bu yüzden mülkiyeti korunması gereken bir kurum olarak görür. Liberal ekonomi sisteminin bazı adaletsizliklere neden olduğunu düşünen Mill, devletin bunları düzeltmek için bir takım önlemler aldığını kabul eder (WATKINS, s. 76).

Özgürlük Üzerine (1859) isimli çalışmasında John Stuart Mill, bireylerin özgürlüklerinin, diğer bireylerin özgürlüklerinin başladığı yerde bitmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede Mill, bireyin kişisel egemenliğini, otoritenin genel egemenliğinden önde tutmuştur (LAIN, 2004, s. 481). Yine aynı kitapta Mill, rekabet özgürlüğünün yanı sıra, inanç ve ifade özgürlüklerini de kapsayacak şekilde *laissez-faire* bireyciliğini savunmuştur. Tüm bu özgürlükleri bir bireyin özgürlüklerinin başkalarına zarar vermemesi ya da onların haklarını çiğnememesi koşuluyla sınırlamıştır. Dolayısıyla Mill, egemenliğin bireysel özgürlükler çerçevesinde sınırlandırılmasını savunmuştur. Ayrıca Mill, bireyin ne olursa olsun tüm konulardaki inançlarını yayımlama hakkına izin verilmesi gerektiğini de savunmuştur (CEVİZCİ, 2002, s. 269).

Hiçbir şeyin bireyden üstün olmadığını ve bireyin yanlış olarak gördüğü her şeye karşı çıkma özgürlüğüne sahip olduğunu savunan Mill, Locke'la başlayan, Rousseau'yla daha soyut ve devletçi bir boyuta taşınan insan hakları düşüncesini, insanın doğa durumundaki haklarında değerlendirmek yerine, faydacı bir düşünceyle şekillendirmiş, sadece insanı ve onun her türlü özgürlüğünü ve özellikle ifade özgürlüğünü savunmuştur (KAPLAMA, 2006, s. 79).

136. Herbert Spencer(1820- 1903)

Evrin teorisinin yaratıcılarından olan Spencer, toplum düşüncesinin temeline de evrim teorisinde kullandığı kavramları yerleştirmiştir. İnsanlar arasında “var olma kavgasının”

“en uygun olanın” yaşamasına yol açtığını söylemiştir (MCVEA, 2001, s. 227). Spencer “*Sosyal Statik*” adlı kitabında özgürlük ile ilgili düşüncelerini “Eşit hürriyet kanunu” fikriyle açıklar. Bu kanuna göre, herkesin diğer bir kişinin özgürlüğünü çiğnememek şartıyla istediğini yapmaya hakkı vardır. Ona göre devletin, hayat ve hürriyet haklarını korumak dışında bir fonksiyonu olmamalıdır ve devlet hiçbir şekilde bireylerin hayatlarına müdahale etmemelidir. Spencer’a göre, yoksulları koruma amacıyla temellendirilen bu müdahaleler olumsuz sonuçlara neden olmakta ve bazı kişilerin diğerlerine göre imtiyazlı duruma gelmelerini sağlamaktadır. Bu müdahaleler, insanlar arasında işlemekte olan doğal evrim kanunlarını da bozmaktadır (YAYLA, 2000, s. 88).

Spencer’ a göre toplum bir “fabrikasyon varlık” olarak görülemez (YAYLA, 2000, s. 92)toplumun kendine özgü dinamikleri vardır ve toplum gelişme ve büyüme dönemi yaşayan bir varlıktır. Toplumun kendi iç dengeleri ve bu dengelere göre bir işleyiş sistemi vardır. Bu işleyiş dışında bir müdahale ile toplumun nasıl işleyeceğine karar verilip yaratılan bir varlık değildir. Doğal düzen ve toplum istenildiği gibi değiştirilemez. Spencer, “toplum mühendisliği anlayışını” yani toplumu tümünden ve tepeden aşağı değiştirme fikrini reddeder.

Spencer devletin bireylerin hayatına müdahalesine karşı çıkmıştır. Devlet müdahalesinin bir kere başlamasıyla, devamlı hale dönüşeceğini düşünen Spencer bu durumun bireyin aleyhine işleyeceğini belirtmiştir. Spencer *Sosyal Statik* adlı çalışmasında, sağlık tedbirleri, güvenlik araçlarının sağlanması, her türlü kamusal yardımlaşma şekilleri ve eğitimin kamuca desteklenmesi dahil devletin tüm müdahalelerine karşı çıkar. Devletin para basım ve posta hizmetlerini dahi özel sektöre devretmesini isteyen Spencer bu düşünceleri ile laissez faire’ci düşünürler arasına girmiştir (YAYLA, 2000, s. 106).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK MODERNLEŞMESİ VE TEK PARTİ DÖNEMİ

20. Türk Modernleşmesinin Tarihsel gelişimi

Modernleşme düşüncesi, Aydınlanma'nın bir sonucudur. Aydınlanma ise bireye ve akla güvene dayanır. Birey aklının, doğanın ve sosyal düzenin işleyişini anlayabileceğine ve oluşturduğu kanun ve kuralları bireylerin mutluluğu için kullanabileceğine ve aynı zamanda birey için iyi olanın yine kişinin kendisi tarafından belirlenebileceğine inanılmaktadır. Bu sayede kişinin kaderi Tanrı'dan alınmakta ve bireyin kendi eline teslim edilmektedir. Modernleşme düşüncesi de bu esaslar üzerine kurulmuştur. Modernleşme düşüncesinin üç önemli boyutu vardır. Bunlardan birincisi, ekonomik boyuttur. Burada vurgulanan kapitalist ilişkiler sonucunda oluşan sanayileşmiş toplumdur. İkinci boyut, geleneksel toplum bağlarından kopmuş, kararlarını kendi aklıyla veren bireyin doğmasıdır. Üçüncü boyut ise, yeni oluşan kurumsal yapı başka bir deyişle ulus-devlet olma ve demokratik ilkelere uyma özellikleridir (TEKELİ, 2002, s. 19,20).

Osmanlı devletinde 18.yüzyılın ilk yıllarında başlayan, ama asıl gelişimini 19. yüzyılda yaşayan Batılılaşma hareketlerinin, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar uzanan yaklaşık 150 yıllık süre içinde ortaya çıkan iki belirgin özelliği vardır. İlki, "devletin korunup kollanması ve ihya edilmesi" ikincisi ise, başlangıçta belli alanları kapsayan Batılılaşma hareketlerinin giderek bir "top yekün Batılılaşma" hareketine dönüşmesidir (TOKER-TEKİN, 2002, s. 82).

Tanzimat Dönemi öncesindeki Batıcılık düşüncesi, askeri reform, mali sorunları çözmeye, yönetimde yenilik fikirlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı'daki modernleşme düşüncesi Batı'da olduğu gibi endüstri devrimi ile beraber gelişen bir süreç olarak ortaya çıkmamıştır. Askeri başarısızlıklar, kaybedilen topraklar ve devamlı büyüyen mali sorunlar yüzünden oluşan olumsuzlukları nasıl düzeltebileceklerini düşünen yöneticiler yaptıkları yenilik hareketleri ve Batı'da ortaya çıkan düşüncelerin özellikle

Osmanlı aydınları arasında yayılması ve önemli bir kısmı tarafından benimsenmesiyle, ortaya çıkmıştır (KALAYCIOĞLU-SARIBAY, 2007, s. 7).

1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar hüküm süren “keyfilikten hukukiliğe”, “kanunsuzluktan meşrutiyet’e, “emniyetsizlikten emniyet’e geçişi ifade etmektedir. Tanzimat düşüncesiyle oluşan bu dönem, Batı'nın sahip olduğu toplumsal yapıya ulaşmak için laik bir anlayışı esas alan halkın yönetiminde keyfi olmayan ve değişmez nitelikte ilke ve kanunların uygulanmasını genel amaç olarak hedefleyen bir dönemdir. Bu dönemde modernleşme çabalarının en önemli siyasal sonucu Tanzimat'la birlikte halkın siyasal hayata katılmasının önünün açılmasıdır (KALAYCIOĞLU, 2007, s. 9, 16).

Tanzimat Dönemi, Osmanlı'da birçok siyasi düşünceyle birlikte özellikle de liberal düşüncenin etkili olmaya başladığı bir süreç olmuştur. Genel anlamda, Osmanlı modernleşmesinin örnek aldığı Batı modelinin aslında liberal siyasi kuramlara dayanması nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin modernleşme hareketlerinin aynı zamanda liberalleşme anlamına da geldiği şeklinde değerlendirilmektedir. Osmanlı tarihinin ilk anayasası Kanun-i Esasi'nin 1876'da kabul edilmesini sağlayan düşüncenin, başlıca temsilcileri Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi olan Yeni Osmanlılardır. Namık Kemal hem siyasi hürriyetin garantisi olarak kabul ettiği anayasalı bir yönetim hem de serbest ticareti savunması bakımından da liberal düşünceden etkilenmiştir (ERDOĞAN, 2005, s. 31,32)

Tanzimat Dönemi'nde, liberalizm temelde, dini yönetim ve yenilik hareketleriyle ilgil bir siyasi akım olmuştur. Siyasi liberalizmin temel prensiplerinden olan dinsel özgürlük düşüncesini referans alan Osmanlı aydınları yönetimin dinsel tarafsızlığını sağlayarak Osmanlı birliğini ayakta tutmak istemişlerdir. Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı aydınları arasında siyasi liberalizm ile birlikte iktisadi liberalizm de konuşulmaya başlanmıştır. Aydınlar arasında kapitalistleşmenin gerekliliği konusunda önemli bir fikir birliği ve bu amacı gerçekleştirmek için tartışılan iki seçenek vardır; serbest-i ticaret ve usul-ü himaye (İNSEL, 2005, s. 45).

Osmanlı'da iktisadi liberalizm düşüncesinin temellerini atan ilk düşünür, Sakızlı Ohannes Paşadır. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilmesi

için mülkiyet hakkına ve girişim özgürlüğüne dayalı, açık ve rekabetçi bir iktisadi yapıyı gerçekleştirmelidir. Yine Liberal düşüncenin önemli bir yayın organı olan Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nı çıkaran Cavit Bey yazılarında Osmanlı Devleti'nin kalkınması için Batı ekonomisiyle bütünleşmesi ve bu amaçla yabancı sermayeyi teşvik etmesi gerektiğini savunmuştur. Yine aynı şekilde serbest ticaretin ile özel teşebbüsün önemini savunmuş ve iktisadi korumacılığa karşı çıkmıştır (ERDOĞAN, 2005, s. 32).

Jön Türkler I. Meşrutiyet'in hemen ertesinde gelişen Abdülhamit'in istibdat rejimini devirmek amacıyla çeşitli Avrupa şehirlerinde bulunan Osmanlı aydınlarından oluşmuştur. Jön Türkler ilk olarak 1889'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır. İlk başta İttihad-ı Osmani adıyla kurulan cemiyet daha sonra Ahmet Rıza'nın cemiyet içindeki etkisinin artmasıyla Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak anılmaya başlamıştır. İTC'nin temeli, 3 Haziran 1889'da bir kısım Askeri Tıbbiye öğrencisinin girişimiyle kurulan gizli İttihad-ı Osmani örgütüdür. Kurucuları arasında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve İhsak Sükuti gibi değişik etnik kökenden gelen kişiler vardır. Bu örgüt daha sonra Ahmet Rıza'nın Paris'te kurduğu dernek ile birleşmiştir (AYDIN, 2002, s. 117–118). Ahmet Rıza, Auguste Comte'dan ve pozitivist felsefeden etkilenmiş ve pozitivistimin temel unsurları olan nizam ve terakki ilkelerini kendisine temel almıştır. Prens Sabahattin ile birlikte hareket eden liberaller ise, temelde Pazar ekonomisi koşullarını oluşturabilmek için şahsi teşebbüs ve adem-i merkeziyet ilkelerini savunmuşlardır (KADIOĞLU, 1999, s. 77,78).

İTC'nin iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve despotizmin ortadan kaldırılması, ikincisi ise, “meşruti rejim”in yeniden kurulmasıdır. Bu amaca ulaşmak için Osmanlı uyruğu olan herkesin birlikte mücadele etmesi gerekmektedir. Burada vurgulanan nokta “ortak vatan” düşüncesidir. İttihatçılar arasında birçok grup oluşmasına karşın en çok öne çıkan iki isim Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin olmuştur. Ahmet Rıza Paris'te Meşveret gazetesini çıkarmıştır. Meşveret aynı zamanda İTC'nin yayın organı olarak da görülmüştür. Prens Sabahattin ise 1889'da Paris'e gelmiş ve İTC'in içindeki liberal düşüncelerin temsilcisi olmuştur (AYDIN, 2002, s. 118–119).

1902'de toplanan I. Jön Türk Kongresi'nde Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin gruplarının Cemiyet'e yön vermek isteyen fikirleri kongrenin bitiminde kesin bir ayrılığa

dönüşmüş ve İTC, Ahmet Rıza'nın önderliğinde Terakki ve İttihat Cemiyeti ve Prens Sabahattin'in önderliğindeki Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin kurulmasıyla ikiye ayrılmıştır. Bu ayrılığın asıl nedeni Osmanlılık düşüncesinden ziyade, Ahmet Rıza'nın "milli iktisat" ve "merkeziyetçilik" fikirlerinin karşısında Prens Sabahattin'in "teşebbüs-ü şahsi" ve "adem-i merkeziyet" fikirlerinin olmasıdır (AYDIN, 2002, s. 121,124). Birçok açıdan birbirine ters görüşlere sahip bu iki grubun aynı fikri paylaştığı tek ortak konu milli burjuvazi yaratma düşüncesidir. Esas ayrıldıkları konu ise "devleti kurtarma" düşüncesini ele alış tarzlarıdır. Ahmet Rıza önderliğindeki İTC, Osmanlı Devleti'nde bazı modernist dönüşümler yaparak, Prens Sabahattin ise eski düzenin "esaslı bir tenkidi" ile, devleti kurtarmayı hedeflemektedir (REYHAN, 2002, s. 148).

Ahmet Rıza'nın düşüncelerinin şekillenmesinde en önemli etkiyi pozitivism yapmıştır. Pozitivizmin Ahmet Rıza'yı etkilemesindeki temel neden Comte'un 1789 Devrimi sonrası Fransız toplumu için yaptığı tanımlamadır. Devrim sonrası Fransız toplumunun bir belirsizlik ve kargaşa dönemiyle karşılaştığını vurgulayan Comte, temel sorunun devrimin yol açtığı manevi boşluk olduğunu, bu boşluğun da entelektüel ve ahlaki bir önderlikle doldurulabileceğini belirtmiştir. Böylece pozitif bilimlerin ışığında düzen (Ordre) sağlandıktan sonra ilerleme (progrés) sürdürülebilecektir. İhtilalciliği reddeden ve ilerlemenin ancak düzen içinde gerçekleşebileceğine inanan pozitivism, büyük bir bunalım içinde yaşayan Osmanlı toplumuna yeni bir düzen vermek isteyen Ahmet Rıza'yı Comte düşüncesine daha fazla yaklaştırmıştır (ÖZDEN-LÖK, 2002, s. 121).

1902 Jön Türk Kongresi temelde İttihatçı kanat ile Liberal kanat arasındaki bölünmeleri açığa çıkarmış ve İttihat ve Terakki'nin bölünmesi ile sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki sorunların siyasal alanda olduğunu tespit eden ve yukarıdan bir devrim ile siyasi rejimi değiştirmeyi isteyen Ahmet Rıza'nın bu görüşlerini yetersiz bularak eleştiren Prens Sabahattin'e göre ülkenin kurtarılabilmesi için Osmanlı toplumunun bütüncü yapısının bireyci bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Prens Sabahattin, bireysel özellikleri geliştirecek bir eğitim sisteminin önemine işaret etmektedir. Özel mülkiyete önem veren Sabahattin, Osmanlı toplumunda özel mülkiyetin koruma altında olmamasının bireysel girişimciliğin ortaya çıkmasına engel olduğunu belirtmektedir. Osmanlı toplumunun merkezi yapısını ve askeri zihniyetini de eleştiren Prens Sabahattin askeri

personelin siyasal işlere karışmasını gereksiz ve tehlikeli bulmaktadır (KADIOĞLU, 2003, s. 289).

Prens Sabahattin, federalizm ve özel girişim taraftarıdır. 1901’de yayımladığı “Beyanname-i Umumi”de, amaçlarının Türk, Arap, Arnavut, Makedon, Ermeni ve Yunan bütün Osmanlı tebaasının güç birliği içinde çalışarak bu kötü gidişe son verebileceğini, ve yeni bir hukuksal yönetimin altyapısını oluşturmak için gayrimüslim burjuvazi ile ittifak arayışında olduklarını belirtmiş ve Türkler adına istedikleri bütün hakları Müslüman olsun olmasının tüm Osmanlılar için istediklerini belirtmiştir (AYDIN, 2002, s. 119).

Prens Sabahattin’in düşüncesini Frédéric Le Play ve Edmond Demolins’in Scienceces Sociales akımı şekillendirmiştir. Le Play’in düşüncelerinin en temel özelliği Comte’un, yani pozitivistin eleştirisi olmasıdır. Prens Sabahattin’in toplumun, bütüncü bir sosyal yapıdan bireyci bir sosyal yapıya dönüşmesi konusundaki önerisi teşebbüs-i şahsi ilkesidir. Ona göre özgürlük devletin himayesinden kurtulmayı simgelemektedir. Devlet kademelerinde çalışanlar, örneğin hakimler, yargıçlar bile önce birey oldukları ölçüde yaptıkları işi başarıyla yapabilmektedir. Yani birey olmak devletin kölesi olmaktan kurtulmak anlamına gelmektedir. Sabahattin’in bireyci yapıyı sağlamadaki diğer önemli önerisi ise adem-i merkeziyet ilkesidir. Bürokratik yapıyı verimsiz bulup eleştiren Prens Sabahattin, idari bir adem-i merkeziyetçi yapı önermiştir. İdari adem-i merkeziyetçiliğin, siyasal bütünlüğü kuvvetlendirmesinin yanında aynı zamanda bireysel bağımsızlık ve girişimcilik ilkelerini de geliştireceğini savunmuştur (KADIOĞLU, 1999, s. 83- 85).

Prens Sabahattin “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?” adlı eserinde Osmanlı toplumunun geri kalma nedenlerini araştırmış ve Le Play’ci çözüm önerilerinde bulunmuştur. Ona göre, Osmanlı toplumunun geri kalmasının temel nedeni, kamusal hayat ile özel hayat ayrımının belirsizliğidir. Yani, devlet tebaa üzerinde egemenlik kurup onların özgürlüklerini sınırlarken, tebaa da bu egemenliğe karşı kendisini savunabilecek siyasi mekanizmaları yaratamadığı için devletin egemenliğine katkıda bulunmuştur. Bireyi, toplum ve devlet karşısında özgürleştirebilecek bir eğitim sisteminin olmaması bunun en temel nedenidir. Bu eksiklikleri gidermek için alınması gereken en önemli karar özel hayatı kamusal hayata üstün kılmak ve Batılı anlamda bir vatandaş tipi yaratmaktır. Bunu sağlayacak en önemli araç ise eğitimidir (REYHAN, 2002, s. 149)

Prens Sabahattin, bir burjuva sınıfının rolünün önemini fark etmiş ve bu sınıfı oluşturmanın yollarını aramıştır. Bunlardan ilki, özel girişimciliğin teşvik edilmesidir. Memurları katı bir dille eleştiren Prens Sabahattin, onların ortadan kalkmasını kamucu anlayıştan bireyci anlayışa geçiş sürecinin önemli bir aşaması olacağını belirtmiştir. Ona göre, yıllarca devletin en önemli kadroları, kamucu bir kafa yapısıyla yönetilmiş, devlette memur olmak istenmiş, bu sayede de devlet sistemi kendini oldukça başarılı biçimde tekrar üretmiştir (DURUKAN, 2002, s. 152-154).

Prens Sabahattin, Fransız pozitivismi savunan Ahmet Rıza'dan, "teşebbüs-i şahsi" ilkesiyle İngiliz liberalizmini savunmasıyla ayrılır. Ahmet Rıza ve taraftarlarının merkezîyetçi, otoriter, rasyonalist siyaset düşüncesine karşılık, Prens Sabahattin adem-i merkezîyetçi, deneyimci, pragmatist ve liberal bir siyaset düşüncesinin sözcülüğünü yapmıştır. Prens Sabahattin, pozitivist İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçi, devletçi ve komitacı tavrıyla modernleşmenin gerçekleştirilemeyeceğini düşünmüş, devletin bir memurlar devleti ve "devlet kapısı"nın bir kazanç kapısı olmaktan çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Osmanlı Devleti'nde "devlete kapılanmak" düşüncesi girişimcilik ruhunun gelişmesini önlemiş, insanları pasifleştirmiştir. Özlem, Cumhuriyet'i kuranların, Prens Sabahattinci değil Ahmet Rızacı olduklarını bu yüzden de, Cumhuriyet'in, pozitivist bir çizgide, merkezîyetçi, otoriter, bürokratik ve seçkinci olduğunu belirtir (ÖZLEM, 2002, s. 459).

İttihatçıların dünya görüşünü Comte'un pozitivist felsefesi belirlemiştir. Pozitivist felsefeye göre ilerleme, dinden uzaklaşma, doğanın ve toplumun bilimsel yöntemlerle tanımlanmasıdır. İlerlemeyi uzmanların ve toplumsal mühendislerin önderliği doğrultusunda bir hareket olarak algılayan İttihatçılar, toplumu yukarıdan şekillendirerek toplumsal süreçleri projelere dönüştürmüşlerdir. Kadıoğlu da, İttihatçı düşüncenin Türkiye Cumhuriyeti rejiminin temeline yerleşmesinin liberal düşüncenin de sınırlarını çizdiğini belirtir (KADIOĞLU, 1999, s. 79-80).

Jön Türklerin milli ekonomi politikası, ekonomik bağımsızlığı siyasal bağımsızlığın temeli sayan Kemalizm'in temel prensiplerindedir. Hem devlet seçkinlerinin sivil topluma egemen olmasını hem de burjuvazinin de kuvvetlenmesini içeren, devletçilik ilkesine dayanan milli ekonomi anlayışı Kemalist rejiminin temelini teşkil etmektedir.

Kemalizm'in düşünsel içeriği, birçok yönlerden Jön Türklerin Batılılaşmadan yana, pozitivist kanadının devamıdır (KAZANCIGİL, 2007, s. 186)

Kemalizm, Auguste Comte'un pozitivisminden esinlenmiş ve düşünsel temeline bilimi koymuştur. Kemalizm'in sonradan gerçekleştireceği, kadın hakları, birden fazla evlenmeyi yasaklamak, fes yerine şapka, eğitim ve yargı sistemlerinin tümünden laikleştirilmesi, dil reformu gibi birçok yenilik Jön Türk düşünürleri tarafından dile getirilmiştir. Jön Türkler'in önemli düşünürü Ziya Gökalp din ve devlet alanlarının ayrılmasını savunmuştur. Birinci dünya savaşı öncesi ve sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti hukuksal düzenin laikleşmesi ve kadın hakları alanlarında adımlar atmıştır. Kurumsal açıdan ise, İttihat ve Terakki partisinin taşradaki örgütü, 1919–1920' de ulusal kurtuluş hareketinin ve daha sonra da Halk Fırkasının örgütlenmesini kolaylaştırmıştır (KAZANCIGİL, 2007, s. 185).

İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinin kuramsal temeli olan Türk milliyetçiliğini, büyük ölçüde Ziya Gökalp temellendirmiştir. Gökalp'in düşüncelerinin temelinde, geleneksel toplum- çağdaş toplum ayrımı ile tanınan Alman sosyolog F. Tönnies'den esinlenmesi sonucunda maddi medeniyet ile manevi kültür arasında yaptığı ayrım yatmaktadır. Gökalp, Türk kültürünü, İslam ahlakını ve çağdaşlığın temeli olarak gördüğü Avrupa korporatizmini uzlaştırmaya çalışmış, yaptığı bu senteze de, “sosyal idealizm”adını vermiştir. Gökalp, iki Fransız düşünürden, Auguste Comte'un pozitivisminden, Emile Durkeim'in ise solidarizminden etkilenmiş, hem liberalizmin “bencil birey” kavramına hem de sosyalizmin “sınıf savaşı” anlayışına karşı çıkmıştır (TUNÇAY, 1999, s. 3).

Kemalizm'in felsefi kökenleri, pozitivist, solidarist ve 19. yüzyılın bilimi ön plana koyan dünya görüşüne dayanmaktadır. Tanzimat'tan 1860 ve 1870'lerin Yeni Osmanlılarına, 1908'in Jön Türklerine ve Kemalist harekete kadar, siyasal değişimin ana niteliği “yukarıdan aşağıya” işleyen bir süreç olmuştur. Kemalizm'in ulus-devletin temeline koyduğu öğelerden birçoğunun ilk izleri Jön Türklerde görülmektedir. Abdullah Cevdet'in 1913'te “Uygarlık demek Avrupa uygarlığı demektir”, düşüncesi Kemalizm'i de yönlendirmiştir (KAZANCIGİL, 2007, s.171–183). Atatürk'ün “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz” sözü, Gökalp'in anlattığı korporatist düzenin bir özetidir. Bu ayrıca cumhuriyetin uyguladığı temel politika olmuştur. Atatürk'ün “En hakiki mürşit ilimdir.”

sözü, pozitivistimin temelini açıklayan bir sözdür. Bu da, Ahmet Rıza yoluyla İttihat ve Terakki'nin ideolojisi ve Gökalp'in de hem Auguste Comte'tan hem de Emile Durkheim'dan yararlanarak kullandığı bir yöntemdir (BELGE, 2002, s. 34).

Cumhuriyet pozitivismi, devletçilik ve halkçılık anlayışı bakımından Osmanlı pozitivistiminin bir devamı olmuştur. Jön Türkler'e göre, siyasi ve toplumsal yapıya akılcılık egemen olmalıdır. Devleti kurtarmak ve toplumu ilerletmek için Batı'nın bilim ve teknolojisinden yararlanılmalı, toplumun yeniden yapılandırılması ve halkın kalkındırılması için akılcılık esas alınmalıdır. Bunlar aynı zamanda halkçılık düşüncesinin de esasları olmuştur. Özlem, Jön Türk pozitivismi ile Kemalizm arasında kopuşlardan çok, bir sürekliliğin olduğunu belirtir. Örneğin, Kemalizm de halkçılık, Rousseaucu cumhuriyetçilik anlayışına sıkı bir şekilde bağlı olan “ulusal egemenlik” kavramıyla bağlantılıdır. Siyasi temsil ve yönetime katılma ilkesi olarak halkçılık özellikle 1930'lardan sonra, “halka rağmen, halk için” adı altında benimsenmiş ve Jön Türkler'de olduğu gibi, halkın demokratik katılımını ve temsilini gerçekleştirmeden çok, devletin ve devlet iktidarının pekiştirilmesinin aracı olmuştur. Bu durumla bağlantılı olarak Tek Parti döneminde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın devlet iktidarını zorlayacak ölçüde gelişmelerine izin verilmemiş olmasıdır (ÖZLEM, 2002, s. 461).

Kemalizm, Türk toplumunu “muassır medeniyet seviyesi”nin üstüne çıkarmayı, ekonomide sanayileşmeyi, kültürde “fikri, irfanı, vicdanı hür” birey-yurttaş, siyasette ise milli hakimiyeti hedefleyen bir düşünce sistemidir (KÖKER, 2002, s.99). Kemalizm, esas olarak, Tek Parti döneminde belirginleşen bir ideoloji olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde, liberal kapitalizmin reddedildiği, otoriter ve totaliter rejimlerin egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkan Kemalizm, Türkiye'de devleti kuran ve yapılandıran Tek Parti'nin ideolojisini oluşturmuştur. Kemalizm ideolojisinin ortaya çıkma dönemi, Nutuk'un CHF kongresinde okunması (1927) ile başlamış, fırkanın devletle bütünleşerek “parti devlet”in oluşması ve partinin Altı Ok'unun anayasal prensipler olarak kabul edilmesiyle tamamlanmıştır (YEGEN, 2002, s. 56). Kemalizmin en önemli belgesini oluşturan CHP'nin 1935 Programı'nda ilk kez açıkça “Kemalizm Prensipleri” olarak belirtilmiştir. Programın giriş bölümünde şöyle denmektedir: “CHP'nin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın

olarak ortaya konmuştur. .Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kemalizm prensipleridir” (DEMİREL, 2005, s. 128).

21. Tek Parti Dönemi

Tunaya, siyasal partiler adlı çalışmasında vesayet partisini; ”Özellikle geri kalmış ülkelerde, bazı tek parti rejimleri, geçici olduklarını ve demokratik ve uygarca bir düzene varmak için köprü olduklarını ilan etmişlerdir. Bu sistemlerde, başka partiler ve belli hürriyetler, anayasada kurulmalarına ve kullanılmalarına bir hukuki engel bulunmadığı halde, kurulmazlar ve kullanılmazlar. Daha doğrusu, kurdurulmazlar ve kullandırılmazlar. Bu suretle, hukuki olmayan, fiili bir tek parti rejimi vücut bulmaktadır.” diye tanımlar ve örnek olarak Cumhuriyet dönemi Tek Parti örneğini verir (TUNÇAY, 1989, s. 11).

Vesayetçi anlayışa göre, Türkiye’de Tek Parti yönetiminin sebebi toplumun henüz siyasi, kültürel ve ekonomik olarak demokrasiyle yönetilecek bir seviyede olmamasıdır. Tek Parti yönetimi seçkinler sayesinde toplumu geri kalmışlıktan kurtararak çağdaşlaştıracak bir devrim yapmış ve bu devrimin toplumda yerleşeceği süre boyunca toplumu demokratik olmayan bir şekilde yönetmiştir. Ancak Tek parti yönetiminin nihai hedefi, demokrasiye geçmektir. Nitekim Türkiye’deki Tek parti olan CHP kendi isteğiyle 1945 yılında çok partili hayata geçmiş, 1950’de de seçimlerin sonucunda barışçı ve demokratik bir şekilde iktidardan ayrılmıştır (YILMAZ, 2005, s. 193).

Milli Mücadele’yi yöneterek başarıya ulaştıran Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1920–1923 yılları arasında, dönem içinde, çeşitli yasal düzenlemelerle, Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerini atmıştır. Her ne kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kuran Sivas Kongresi’nde siyasal partileşme sürecinin savaş sonuna ertelenmesi kararı alınmışsa da her görüşten temsilcinin yer aldığı TBMM’de, zamanla görüş ayrılıkları belirmiştir. Birinci Meclis’te, tutanaklara da yansıyan esas tartışmalar özellikle 10 Mayıs 1921’de, meclis içinde, Mustafa Kemal’in önderliği altında Birinci Grup adıyla bir iktidar grubunun kurulmasından sonra hız kazanmıştır. Grup dışında kalanlarla, gruba katılmak istemeyen milletvekillerinin bir bölümü, uzun süre bu iktidar grubuna karşı örgütsüz olarak mücadele ettikten sonra 1922 Temmuz’unda İkinci Grup adıyla örgütlenmiştir. İkinci Grup, Mustafa Kemal ve çevresine karşı ilk örgütlü muhalefeti

temsil eden, resmi adı İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubudur. Her iki grubun da dışında kalmayı tercih eden bir grup milletvekili ise mecliste Müstakil Grup adıyla üçüncü bir grup olarak varlığını sürdürmüştür (DEMİREL, 2005, 164).

Mustafa Kemal barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyacak bir siyasal parti kurma kararı olduğunu açıklamıştır. 1923 yılının Nisan ayında TBMM seçimlerin yenilenmesi kararı almıştır. Seçimin yenilenmesi kararından bir hafta sonra da, Mustafa Kemal Dernek Başkanı sıfatıyla, Meclis'teki Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüşeceğini açıklayan "Dokuz Umde" bildirisini yayımlamıştır. Bir giriş ile 9 ilkenin sıralandığı bu belgede, Lozan Barışı gerçekleştiğinde ekonomik kalkınma yolunda çalışılacağı açıklanmıştır. Böylece Meclis çoğunluğunu bu amaç etrafında birleştirecek siyasal bir örgütlenme yaratmak için, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür. Yeni Fırka'nın ayrıntılı ve düzenli bir programı hazırlanarak üyelerinin tartışmasına sunulacağı belirtilmiş ve İktisat Kongresi'nin sonuçları da göz önüne alınarak Dokuz Umde'de: Ulusal egemenliğe bağlılık, saltanatın kaldırılması kararının değişmezliği, iç güvenlik ve asayişin sağlanması, mahkemelerin hızlı işlemesi, alınacak ekonomik ve toplumsal önlemler gibi konulara yer verilmiştir (TUNÇAY, 1989, s. 51-52).

Her alanda toplumu modernleştirmeyi amaçlayan Tek Parti yönetimi toplumsal ve kültürel alanda birçok değişiklik yapmıştır. 1924 yılında çıkarılan ve ulusal düzeyde eğitim birliğini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1926'da kabul edilen Medeni Kanun ve 1925'te çıkarılan Şapka Kanunu diye bilinen Kılık Kıyafet Kanunu, toplumsal yaşamı dini kurallara göre düzenleyen uygulamalara son vermiş ve laik bir toplumsal düzenin kurulmasına imkan tanımıştır. Bu kanunlar kadınlara da erkeklerle eşit eğitim hakkı sağlayarak, kadın ve erkeği yasa önünde evlilik, boşanma, velayet ve vesayet gibi konularda eşit tutarak ve kadınların dini örtünme kurallarını aşip kamusal yaşama katılabilmelerine imkan tanıyarak laik cumhuriyet rejiminin kurulmasında önemli etkiye bulunmuştur. 1930'da Belediye Meclisi, 1934'de Millet Meclisi seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanınması, kadınlara yasal düzeyde erkeklerle eşit siyasal haklar verilmesini sağlamış ve böylece yeni Cumhuriyet kadın erkek tüm bireylerine eşit vatandaşlık statüsü tanıyarak, devletin her vatandaşına eşit mesafede durabileceği yasal bir zeminin temellerini oluşturmuştur (SAKTANBER, 2002, s. 323).

Hem Osmanlı'nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyet döneminde Türk modernleşmesi "eğitimi" ön plana koyarak, ülkenin ve toplumun ilerlemesi için, öncelikle halkın zihniyetinin değiştirilmesi gerektiğini düşünmüştür (TUNÇAY, 1999, s.1). Bunun önemli bir örneği Köy Enstitüleridir. Resmen 1940'da fiilen 1930'larda gündeme gelen Köy Enstitüleri'nin amacı köy çocuklarından öğretmenler yetiştirerek eğitim yoluyla kırsal kesimin yapısal dönüşümünü sağlamaktır. Köy Enstitüleri fikrinin gelişmesinde 1930'larda başlayan köye ve köylüye ilginin artmasının önemli bir yeri olmuştur. Bunda hem köylerde rejimin toplumsal desteğini köylerde artırmak hem de aydınları bu yönde harekete geçirmek fikri önemli bir rol oynamıştır (KARAÖMERLİOĞLU, 2002, s. 286).

Köy Enstitüleri'nin kurucuları olan Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç Avrupalılaşmaktan, köylülerin yani halkın "her şeyden önce tabiatı yenebilecek insanlar haline gelebilmeleri"ni anlar. Bu tip bir Batılılaşma anlayışı, Türkiye'de klasikleşmiş olan Batıcılık anlayışından oldukça farklılık göstermektedir. II. Mahmut döneminde hızlı bir şekilde yaşanan Batılılaşma hareketleri, yeni kültür değişimleriyle birlikte halktan gelen hareketler olmaktan çok, devlet adamları ve aydınların "halka rağmen, halk için" sloganıyla gerçekleştirdiği hareketler olmuştur. Yücel ve Tonguç'un Batılılaşma anlayışı, "halkla beraber, halk için" düşüncesini içeren bir halkçılık anlayışı içermektedir (KAFADAR, 2002, s. 376).

Yine bu dönemde hem rejimin yerleştirilmesi hem de halkın eğitilmesi konusunda Halkevleri önemli bir yere sahiptir. 1931 CHP kongresinde Halkevleri'nin kurulması kararlaştırılmıştır. TpcF, SCF ve Menemen olaylarından sonra, Parti halkla temasını artırmak ve rejimi halka benimsetmek amacı taşımaktadır. Halkevleri partinin halkla bağlarını güçlendirmek için kurulmuştur. Kemalizm'in yalnızca siyasi alanda değil, kültürel alanda ve günlük yaşamda da etkili olma amacı taşıyan Halkevleri, devrimlerin "telkin ve terbiye" yolu ile halka benimsetilmesinde etkin rol oynamıştır (YEŞİLKAYA, 2002, s. 113-114).

Cumhuriyet'in ekonomik ve toplumsal alandaki en önemli hedeflerinin başında, bir yerli girişimci sınıf yaratmak gelmiştir. Bu hedef ilk kez Cumhuriyet ile ortaya çıkmamıştır. İttihatçılar da 1908 yılından itibaren "milli iktisat" politikasıyla aynı amacı taşımaktaydı. Milli iktisat politikasının temeli, sermaye birikiminin yetersiz olduğu ülkede

devlet eli ile sermaye birikimini artırmak ve böylece iktisadi gelişmeyi sağlamaya yönelik girişim ve oluşumları gerçekleştirmektir. 1920'ler boyunca sürdürülen iktisat politikalarının bekleneni verememesi ve buna Türkiye'nin ve Dünyanın siyasal ortamının eklenmesiyle, Türkiye'de devlet önce koruma ve müdahale etme görevini ve ardından da doğrudan işletmeci ve üretici olarak ekonomide etkin bir şekilde rol oynamasına sebep olmuştur (KORALTÜRK- ÇETİN, 1999, s.157).

1923 yılında 13 milyon nüfuslu, gelirin yüzde 75'i tarım ve tarım kökenli ticaretten oluşan Cumhuriyet ekonomisi, 19. yüzyıl sanayileşme dönemini kaçırmış yoksul bir ekonomidir. 1923–1929 yılları arasında açık ekonomi ve 1930- 1946 yılları arasında ise korumacılık ve ilk sanayileşme çabaları söz konusu olmuştur. Bu dönemde ekonominin başlıca dışa açıklık göstergesi olarak kabul edilen ithalat ve ihracatın toplamının milli gelire oranı ortalama olarak yüzde 25–30 arasında gerçekleşmiştir. Bu rakam ekonominin büyük ölçüde dışa açık olduğunu göstermektedir. Büyümenin temelinde tarım yer almaktadır. Ekilebilir arazi de mevcut olan atıl kapasitenin giderek daha fazla kullanılması ve dış talepte artış, tarım da yüksek büyümeyi sağlamaktadır. Tarımdaki gelişmelerle birlikte ticaret kesiminde de hızlı bir gelişme yaşanmaktadır. Pazara çıkan tarımsal ürünlerin alım satımı, hızla büyüyen ve yerleşen banka sistemi sayesinde finanse edilmekte bu beraberinde birçok yerel nitelikte bankanın kurulmasını sağlamıştır. Kurulan yerel bankaların kurucuları büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve milletvekilleridir. Milletvekilleri sayesinde Ankara'da siyasal nüfuz sağlanmıştır. Bu dönemde kurulan en önemli banka İş Bankası olmuştur. Bankalar büyümenin koşulu olan para arzının artmasında önemli bir rol oynamıştır (GÜRSEL, 1999, s. 138).

1930 yılında Lozan antlaşmasının ekonomik hükümleri sona ermesiyle birlikte hükümet dış ticaret ve para politikalarında bağımsız hareket etme olanağına kavuşmuştur. 1930–1946 yılları arasındaki dönemin iktisat politikalarının temel hedefi, korunan iç piyasaya yönelik sanayileşme stratejisi izleyerek hızlı bir kalkınma başlatmaktır. Koruma öncelikle gümrük tarifelerinin büyük ölçüde yükseltilmesi ile sağlanmıştır. 25 Şubat 1930 tarihinde çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile Türk lirasının konvertibilitesine ve sermaye hareketleri serbestliğine son verilmiştir. 1930'da Merkez Bankası'nın kurulması ile ekonomide para arzı kontrol altına alınmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi de etkilemiş ve 1930–1933 yılları arasında Türkiye

ekonomisi giderek kapalı bir ekonomi haline gelirken büyüme korunan iç piyasa temelinde sürdürülmüştür (GÜRSEL, 1999, s. 139–140).

1930’lu yılların ikinci yarısı genel olarak devletçilik dönemi olarak adlandırılmaktadır. Devletçilik Tek Parti döneminde yönetici kadronun fikir birliği içinde uyguladığı bir program olmamıştır. Bu dönemde devletin ekonomideki rolü konusunda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. İsmet İnönü ve çevresi Osmanlı geleneğinin bir uzantısı olarak devletin doğrudan üretimde görev almasını ve özel sektör ile doğrudan rekabet edilmesini, Celal Bayar ve İş Bankası çevresi devletin kapitalist ve liberal bir ekonomideki klasik konumuna uygun olarak özel girişimciliği destekleyici özellikte bir müdahalesini savunmaktadır. 1929 Dünya Bunalımı katı devletçi kadronun görüşlerinin egemen olmasını kolaylaştıran bir ortam yaratmıştır (GÜRSEL, 1999, s. 141).

Mustafa Kemal, bu farklı görüşlere karşı bir denge sağlamaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği’nden etkilenerek hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planı 1934 yılından itibaren uygulanmaya konulmuştur. Mustafa Kemal, İnönü’nün ekibinden, İktisat vekili Mustafa Şeref Bey’i istifa ettirip yerine Celal Bayar’ı atamıştır. Böylece kalkınma planının uygulamasını “ılımlı” bir devletçinin yapmasını tercih ettiğini göstermiştir. 1937 yılında İnönü’nün başbakanlıktan ayrılarak yerine Bayar’ın gelmesi, aslında siyasal ve kişisel nedenlerin yanı sıra, devletçilik konusundaki yaklaşım farklılıklarının ortaya çıktığını da göstermektedir (GÜRSEL, 1999, s. 141).

CHP’nin 1935 yılındaki Kongresi’nde parti ile devlet birleşmiştir. Kongre’de partinin Genel Sekreteri olan Recep Peker bu durumu, “Yeni parti programı kabul edildikten sonra, partinin temel ilkeleri, yeni Türk devletinin ilkeleri olacaktır” diye ifade etmiştir. Böylece Parti, devlete ideoloji sağlarken, partinin il başkanları buldukları illerin valileri olmuş ve partinin genel sekreteri de hükümetteki İçişleri Bakanı’nın görevini üstlenmiştir (AHMAD, 1996, s. 19).

CHP’nin programında yer alan altı ilkenin 1937 yılında yapılan anayasa değişikliği ile anayasal ilkeler haline gelmesi, Yılmaz’a göre, CHP’nin 1931 Kurultayı sonrasında artan ideolojik denetimi, daha da arttırmıştır. Bu tartışmalar kapsamında Müstakil Grup mebusu Halil Menteşe ile Antalya Mebusu Rasih Kaplan arasında şu diyalog yaşanmıştır:

“Menteşe- Devletçilik, mesela, Devletin şekli meyanına giriyor. Şimdi ekonomide liberal taraftarı ferdiyetçi bir vatandaş ortaya çıkar da propagandaya başlarsa,

Kaplan- Öbür dünyaya gitsin deriz.

Menteşe-Şekli devleti tebdil cürümüne girişmiş diye acaba onu polis yakalayıp da mahkemeye verecek midir? (YILMAZ, 2005, s. 199).

Bu duruma karşılık olarak Recep Peker şu cevabı vermektedir: “ Devletçiliğin zıttı olan liberallik lehinde hiçbir faaliyet yapılamayacaktır. Bu esasların Kamutayca kabulünden sonra memleketin sosyal, kültürel ve siyasal hiçbir sahasında ne tek adamın ne de cemiyet halinde herhangi telkin veya teşebbüs halinde hiç kimse katiyen faaliyet ifa edemeyecektir. Bugün liberalizm her yerde ya çökmüş, tarihe intikal etmiş ve yahutta sarsıntı nöbetleri içinde can çekişmektedir. Hayata yeni doğmuş olan Türkiye Devleti’nin hayatı için liberalizm çok fena ve çok zararlı bir unsurdur. Bugün liberalizm demek hukuk bakımından bir anarşi, ekonomi bakımından da bir kısım yurttaşları diğer yurttaşlara istismar ettirmeye açık kapı demektir. Bu sade yeni ve nizamlı bir Devlet kurup işletmek yolunda olan bizler için değil, asırlık devletler için bile bir afettir.” (ARSLAN, 2005, s. 280).

22. Kemalizmin İlkeleri

Milli Mücadele döneminde daha çok dış basında, Mustafa Kemal’i ve onunla beraber olan insanları anlatmak üzere “Kemalist” teriminin kullanılmasına karşılık, Türk toplumunun nasıl bir toplum olacağına yönelik bir ekonomik, toplumsal ve siyasal değişim projesini ifade eden bir tanım olarak Kemalizm’in kullanılması ilk kez CHP’nin 1931’de açıkladığı programı ile gerçekleşmiştir (KÖKER, 2005, s. 111). Kemalizm’in temel ilkeleri, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 10 Mayıs 1931 tarihli Büyük Kongresi’nce kabul edilmiş, 1935 programında bazı değişiklikler geçirdikten ve 1937 tarihinde de Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 2. maddesine aktarıldıktan sonra değişmeksizin varlıklarını korumuşlardır.

220. Halkçılık

Halkçılık ilkesi 1931 programında şöyle ifade edilmiştir: “İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda anılması Fırkaca büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı kabul ederiz”(KÖKER, 2005, s.134).

Köker halkçılığın üç boyutu olduğunu söyler. Buna göre halkçılığın siyasal boyutu, “halkın siyasal hayata ve yönetime katılması”dır. Kültürel boyutu, “halka özgü nitelikler” in toplumsal değişme sürecinde nasıl korunacağına yöneliktir. Toplumsal boyutu ise, “toplumsal düzen veya sosyal sistemin yapısal özellikleri” ile ilgilidir. Kemalizm’de ulusal egemenlik fikri, halkçılığın siyasal boyutunu belirtir. 1920’li yıllarda ve ardından Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde halkçılık, “hakimiyet bila kayd-ü şart milletindir” ve “halkın kendi kaderine bizzat ve bilfiil sahip olması” diye tanımlanmıştır. Halkçılık 1930’lu yıllarda, “halk için halka rağmen” düşüncesine dönüşmüştür (KÖKER, 2005, s. 137).

1920’lerin halkçılık düşüncesi, pozitivist düşüncenin “toplumsal mühendislik” düşüncesini, “halka doğru gitme” düşüncesine tercih eden bir özelliğe sahiptir. Tek Parti’nin halkçılık düşüncesi, toplumsal sınıflara dayanan siyasal partilerin ve farklı sınıfların temsiline imkan veren çok partili rejimlerin Türk toplumuna uygun olmadığını belirtmiştir. Çünkü Türkiye’de sınıf yoktur, sınıfların olmadığı bir toplumda Rousseaucu bir anlamda “genel iradeyi” temsil eden Tek Parti’nin ulus egemenliğini gerçekleştirmek için yeterli olduğu görüşü vurgulanmıştır (YEĞEN, 2002, s. 78).

Halkçılık ideolojisi Modern Türkiye’nin temelinde yatan seçkinler uzlaşmasının gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal halkçılığı, tarihsel koşullara göre içeriği değişen bir kavram olarak görmüş ve devlet seçkinleri ile sivil seçkinler arasında uyumu pekiştirecek bir öge olarak kullanmıştır. 1920 yılında halkçılığı, bürokrasi ile halkı yakınlaştırmaya yönelik bir düşünce olarak, 1921’de ise Ankara Hükümetini halkın hükümeti olarak tanımlamıştır. 1923’te ise halkçılığı solidarizminden esinlenen, sınıfsız

Türk toplumunda herkesin çıkarını gözeten, dayanışmacı işbölümünü öngören bir akım olarak tanıtmıştır (KAZANCIGİL, 2007, s. 186–187).

221. Cumhuriyetçilik

Cumhuriyetçilik ilkesi CHP'nin 1931 programında şöyle ifade edilmiştir: “Fırka, Cumhuriyetin, milli hakimiyet mefkuresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka, bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder.”(KÖKER, 2005, s. 134).

Mustafa Kemal, Cumhuriyeti, ulusal egemenlik düşüncesi için en uygun rejim olarak kabul etmektedir: “Türk milletinin tabiat ve siarına en mutabık olan idare, Cumhuriyet idaresidir. Bir senelik hayat, bu hakikati bütün vuzuhiyle ispat etmiştir. Türk milleti hakimiyetini en şümullu surette tecelli ettiren yeni idareye kavuşuncaya kadar daima mevcut müesssat-ı siyasiyeye yabancı kalmıştır” (ATATÜRK, 2007, s. 67).

Cumhuriyetçilik düşüncesinin temeli, ulusal mücadelenin halkçı söylemi içinde ortaya çıkan ulusal egemenlik düşüncesidir. Buna göre, meşruiyet, Tanrısal iradenin bir sonucu olmaktan çıkarılmakta, iktidarın kaynağı halka verilmektedir. Böylece ulusal egemenlik ilkesinin tanınmasıyla, halkın siyasete katılmasının önündeki engeller kurumsal olarak kaldırılmış oluyordu. “Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir.”, “halkın kendi kaderini tayin hakkı” gibi ifadeler, bu dönemin halkçılık anlayışını ifade etmektedir (ÇELİK, 2002, s. 77).

222. Milliyetçilik

Milliyetçilik ilkesi CHP'nin 1931 programında şu şekilde ifade edilmiştir: “Fırka, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkle yürümekle beraber Türk içtimai hayatının hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar.”(KÖKER, 2005, s. 134)

Millet kavramı, Osmanlı siyasal ve toplumsal düşüncesinde dinsel nitelikte bir kavramdır ve aidiyeti ifade etmektedir. Bu özelliğiyle millet, hem bir yandan devletin

uyruklarını tanımlamasını hem de devlet içinde yaşayan insanların kendilerini ifade etmelerini sağlamaktadır. Kurtuluş Savaşı içinde dinsel niteliklerle tanımlanan millet kavramı, 1930'larda oluşan Kemalist ideolojide laiklik ilkesinin beraberinde, dinsel niteliklerinden arındırılmış bir şekilde ifade bulmuştur. 1935 Parti programında milliyetçilik kavramı “ulus; dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı yurttaşlardan meydana gelen siyasal ve sosyal bir bütündür.” diye tanımlanmıştır. Bu tanımda ulusu oluşturan ögeler arasında din unsuru bulunmamaktadır (KÖKER, 2005,s. 151).

Kemalist milliyetçilik, üç boyutta ele alınabilir. Bunlardan ilki devletin meşruluk temelleriyle, ikincisi siyasal eşitlik ve halkın yönetime katılımıyla, üçüncüsü ise siyasal bağımsızlık fikriyle ilgilidir. Mustafa Kemal'e göre, “Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir.” ve “Türk milleti, halk idaresi olan cumhuriyetle idare olunur bir devlettir.” Köker, bu durumu Kemalist ideolojinin devlet ile milleti aynı şey olarak görmesiyle açıklamaktadır (KÖKER, 2005, s. 154–155).

Siyasal iktidarın meşruluğunu toplumda gören fikirler bu durumu toplum sözleşmesi kuramı ile açıklamaya çalışırlar. Toplum sözleşmesi kuramları genel olarak ikiye ayrılır. Birinci grup toplum sözleşmesi kuramında devlet, “toplumun” değil, tek tek bireylerin haklarını güvence altına alan bir üstün güç olarak görülmektedir. Burada bireyler, böyle bir güvence için ya tüm haklarını devlete devretmektedirler (Hobbes) ya da devlete yalnızca bireysel haklarını koruma ve kollama yetkisini vermekte ve diğer temel haklarını devletin faaliyet alanının sınırlarını belirleyecek bir biçimde kendilerinde tutmaktadırlar (Locke). İkinci grup sözleşme kuramında ise toplumun kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve üstün bir “genel iradesi”nin olduğu, bu iradenin ona ters düşen bireyleri de kapsadığı ve devletin bu genel iradenin somutlaştığı örgütlenme olarak toplumu yönettiği kabul edilmektedir (Rousseau). Köker, “milli irade” kavramının kullanımından yola çıkarak, Kemalist milli devlet anlayışının Rousseaucu bir temele dayandığı söylemektedir (KÖKER, 2005, s. 155).

223. Laiklik

Laiklik ilkesi, 1931 programında şöyle tanımlanmıştır:“Fırka, Devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muassır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul

etmiştir. Din telakki vicdani olduğundan, Fırka, din fikirlerini Devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır telakkide başlıca muvaffakiyet amili görür.” (KÖKER, 2005, s. 135).

Laiklik, iki düzeyde anlaşılmaktadır: ulus egemenliği kavramının bir sonucu olarak dinsel olanın siyasal alandan çıkartılması anlamında devletin laikleştirilmesini ve buna eş olarak ikinci düzeyde toplumun modern toplumların esas aldığı bilimsel ilkeler ve kurallara göre örgütlenmesini kapsamasıdır. Laiklik iktidarın kaynağının dinsel olandan almama anlamına gelen egemenlik hakkının, kaynağı olarak halk iradesini görmektedir (YEĞEN, 2002, s. 85).

Tek Parti'nin laiklik anlayışında din, devlet işlerinden ayrı ve bireyin vicdanı ile ilgili bir inanç sistemidir. İslam dini; din, dünya ve devletin iç içe geçmiş olmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla İslam dininin egemen olduğu bir toplumda laiklik ilkesinin gerçekleştirilebilmesi için, önce dinin devlet tarafından denetim altına alınması, sonra da din ve devletin birlikteliği inancının, bireysel düzeyde değiştirilmesi gerekmektedir. Tek Parti inkılaplarına bakıldığında bu esasın uygulama alanının sadece siyaset alanını değil, sosyal ve iktisadi alanları da kapsadığı görülmektedir (KÖKER, 2005, s. 166).

Laiklik ilkesi çerçevesinde, şapka ve kıyafet devrimi, Batı müziği ve takviminin ve Latin alfabesinin kabul edilmesi, soyadı kanunu, haftalık tatil gününü Cuma'dan Pazar'a alınması, ezanın Türkçeleştirilmesi sembolik düzeyde; Hilafetin, Şeyhülislamlığın, Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması, tekke, zaviye ve tarikatların kapatılması ve başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü'nün kurulması şeklinde kurumsal düzenlemeler içermiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetki alanı içine yerleştirilmiştir. Ayrıca medreseler kapatılmış, devletin kontrolü altında İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Mektepleri kurulmuştur. Hukuksal alanda ise şeriat mahkemeleri kapatılmış, yasama organları Adalet Bakanlığı'nın şemsiyesi altında birleştirilmiş ve laik yasalar çıkartılmıştır (KADIOĞLU, 1999, s.29).

224. İnkılapçılık

İnkılapçılık ilkesi CHP'nin 1931 programında şöyle tanımlanmıştır:“Fırka, milletimiz birçok fedakarlıklarla yaptığı inkılaplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.” (KÖKER, 2005, s. 135). İnkılapçılık ilkesinin iki işlevi vardır. İlki, ulusal kurtuluş hareketinin başarılarını korumaktır. İkinci işlev ise, çağdaş uygarlık düzeyine erişinceye kadar değişimi sürdürmektir (YEĞEN, 2002, s. 87).

Kemalist inkılapçılık ilkesi, ilerleme fikri ile ilişkilidir ve evrimsel gelişmeye karşıt olarak tanımlanmıştır. Yapılacak işlerin çokluğu ve zamanın azlığı, Türk toplumuna getirilmesi istenilen yeniliklerin hızla gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığından, ilerleme evrimci değil, devrimci (inkılapçı) olmak zorundadır. Yine inkılapçılık, siyasal iktidarı ele geçirmek ve bu iktidarı elde tutmak için gereken hukuksal çerçeveyi oluşturmak anlamında kullanılmaktadır. Bu açıdan cumhuriyet, siyasal bir inkılaptır. Cumhuriyet'in örgütlenmesi ve bu örgütlenmenin yeni bir meşruluk ortamında tanımlanması, Kemalist inkılapçılığın siyasal yönünü ortaya koymaktadır. Ayrıca inkılapçılık, hem yeni siyasal örgütlenmenin korunması, hem de bu yeni örgütlenmenin sağladığı imkanlarla gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan yenileşmelere karşı ortaya çıkabilecek direnmelerin de önüne geçilmesini ifade etmektedir (KÖKER, 2005, s. 170–171).

Köker'e göre inkılapçılık bu yönüyle, Kemalizm'de “halk için halka rağmen” formülünün de temelini oluşturmuştur. Yani, “muasır medeniyet seviyesi”ne erişme yolunda ilerlemek için yapılan yeniliklerin “yukarıdan aşağıya” olacağı ve aşağıdan gelebilecek direnmelerin aşılması için “inkılapçılık” ilkesine başvurulacağı belirtilmektedir (KÖKER, 2005, s. 175).

225. Devletçilik

Osmanlı'da üretim çok büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Sanayi gelişmemiş buna karşılık özellikle ticaret, ulaştırma ve bankacılık gibi hizmet kesimleri imparatorluğun son 50–60 yılında önemli sermaye birikimine sebep olmuştur. Ancak bu kesimler önemli ölçüde azınlık ve yabancı sermaye egemenliğindedir. Yine sanayi ve işletme mülkiyeti

tümüyle azınlıkların ve yabancıların elindedir. Sanayi kesimindeki mülkiyetin etnik niteliği sadece ekonomik açıdan önemsiz sayılabilir de ancak hukuk, askerlik, eğitim ve benzeri konulardaki ayrıcalıklarının yardımıyla azınlıkların sanayi sermayesini ellerinde tutmaları birikim sürecini tıkayan, engelleyen bir nitelik göstermiştir. Osmanlı’da “burjuvalaşabilecek kesim” Türk halkının dışında kalmıştır (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 9,19).

“Osmanlı Devleti’nde ulusal bir ekonominin oluşmamasını Türklerin ulusçuluk ideolojisine uzak kalmasıyla açıklayan Ziya Gökalp, Yeni Osmanlıların “milli iktisat” modelini benimsemiş ve her ulusun bir iktisadi gerçeği olduğunu ve bu gerçeğin klasik iktisat ilkeleri çerçevesinde oluşması gerektiğini belirtmişti” (GÖKALP’den aktaran OKUTAN, 2004, s. 201). Aynı düşünceyi paylaşan Jön Türkler de, İttihat ve Terakki iktidar olduğunda milli iktisat politikasını uygulamaya soktular. Osmanlı Devleti’nde, burjuvazinin gelişmemiş olması, devletin müdahalesini gerektirmiştir (OKUTAN, 2004, s. 196).

1931 programında devletin iktisadi alandaki faaliyetlerini “ferdi mesai ve faaliyet” esasını ile sınırlayan ve devletçiliğin gerekçesini, “mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek” amacıyla ifade eden tanımlamaya, 1935 Programı ile getirilen şu şekildedir: “İktisadi işlerinde Devletin alakası fiilen yapıcılık olduğu kadar hususi teşebbüsleri teşvik ve yapılanları tanzim ve murakabe de etmektir. Devletin hangi işleri fiilen yapacağıının takdiri milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icabına bağlıdır. Eğer devletin bu icab yolunda fiilen yapmaya karar verdiği iş hususi bir teşebbüs elinde bulunuyorsa bunun alınması her defasında bir kanun yapmaya bağlıdır. Bu kanunda hususi teşebbüsün bu yüzden uğrayacağı zararın Devlet tarafından tazmini şekli gösterilecektir. Zararın takdirinde istikbale aid muhtemel kar düşünülmez.” (KIŞLALI, 1995, s. 46).

CHP’nin Genel Sekreteri Recep Peker ise devletçilikle ilgili sözlerini şöyle açıklamıştır: “Programımızda bütün üretim araçlarını devletleştiren, serbest ticaret ve mülkiyet tanımayan, serbest sermayenin çalışmasına müsaade etmeyen ve bütün iktisat faaliyetlerini benimseyen aşırı devletçilik fikirlerine yol açamayacak bir açıklık vardır....Ticaret faaliyetlerini serbest tutmakla beraber, yapılması lazım olan işlerden şahsi

teşebbüslerin başaramayacaklarını veya şahsi teşebbüse bırakmakta zarar tasavvur gördüklerini devlete yaptırmak yolunu takip ediyoruz.” (KIŞLALI, 1995, s. 46).

Ulus-devlet olma süreciyle kapitalistleşmenin paralellik göstermediği ve burjuvazinin bu sürece eşlik etmediği toplumlarda, devlet ulusal ekonomi yaratma konusunda daha çok çaba harcamak ve daha fazla ön plana çıkmak zorunda kalmaktadır. Cumhuriyet’ kuran kadro da, milli ekonomi yaratma düşüncesini öncelikle gerçekleşmesi gereken bir ideal olarak görmektedir. Kurtuluş Savaşı’nın en önemli amaçlarından biri de ekonomik bağımsızlığı sağlamaktır (OKUTAN, 2004 s. 196).

Atatürk, 1935 yılında İzmir Fuarı’nın açılışında, Kemalizm’in devletçilik anlayışının liberalizm ve sosyalizmden farkını ortaya koymuş ve şöyle demiştir: “Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik, sosyalizm nazariyatçıların ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin isteklerinden doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin manası bizce şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok yapılamayanları göz önünde tutarak, memleket iktisiyadını devletin eline almasıdır... Devlet hususi teşebbüsle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol, liberalizmden başka bir sistemdir.” (KIŞLALI, 1995, s. 45).

Yeni eklenen bu maddenin devletçiliğin tanımını belirsizleştirdiği yönündeki eleştirilere yanıt olarak Recep Peker şunları söylemiştir: “Arkadaşlar; yeni programda devletçiliğin tarifini açık bir hale koyuyoruz. Eski programdaki tarifte (Hususi teşebbüs serbesttir, devlette de iktisadi bakımdan istediği şeyleri yapmakta serbesttir) diyorduk. Sağımızda koyu liberal fikirdekiler ikinci cümleyi almadan diyorlar ki bana Devlet karışamaz. Benden ne hesap sorabilir, ne beni kontrol edebilir, ne yapacağım işin mahiyetini, ne kullanacağım ilk maddeyi, ne müstehlikten isteyeceğim fiatı, ne kullandığım işçinin hakkını sorabilir. Öte tarafta bir kızıl Marksist de her şeyi devletin yapacağını, hususi teşebbüse bir şey bırakılmayacağını ifade ediyor. Hakikat ne öyle ne de böyledir. Bu noktayı yeni program aydınlatıyor. Bizim devletçiliğimizin hakiki manası (hususi teşebbüsün serbest olduğu) fakat umumi menfaatler noktasından gerek olan her ekonomik teşebbüste devletin yapıcılık saha ve salahiyetini açık bulunduruyor. Devlet

kendi yapacak ve kurulmasını teşvik ve himaye ettiği endüstriyi de kontrol edecektir.” (KÖKER, 2005, s. 179).

Bu tanımla Kemalist Devletçilik ilkesi, biri sanayileşme yolunda olumlu görülen özel teşebbüs faaliyetlerinin teşvik ve himaye edileceği, diğeri de bizzat devletin iktisadi işletmeler kurarak “ulusal kalkınma” sürecini hızlandırmaya çalışacağı olmak üzere iki temel ilkedен oluşmaktadır (KÖKER, 2005, s. 180–181)

Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi açılış konuşmasında, Osmanlı İmparatorluğu’nda devletin, milletin iktisadi gereksinimlerini karşılamak için demiryolu, fabrikalar yapma özgürlüğü olmadığını belirtip, “tam bağımsızlık için ulusal egemenliği ekonomik egemenlikle pekiştirmek gerektiğini” ifade etmiştir. Ama Cumhuriyet yöneticilerinin iktisadi egemenlikten anladıkları, sadece ülkenin iktisadi dış bağımsızlığı olmayıp, devletin ekonomik özerkliği ya da üstünlüğünü de içermiştir. Devletçilik olarak kendini ifade edecek bu yaklaşımın siyasal düşüncede kendini ifade edebilmesi için, siyasal liberalizm ilkesinin siyasal meşruiyetinin ortadan kalkması gerekiyordu. Önce Şeyh Sait İsyanı, ardından İzmir Suikastı bahane edilerek tasfiye edilen siyasi liberalizm kırıntılarının ardından, 1929 iktisadi konjüktürünün de elvermesiyle, milliyetçilik ve kalkınmacılığın sentezi olarak devletçilik gündeme gelmiştir (İNSEL, 2003, s. 769).

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarından beri izlenen ekonomik gelişme modeli “özel girişim” taraftarı olmuş, çeşitli arayış ve yönelmeler, bu çerçevenin içinde kalmıştır. Tunçay’a göre, 1929 yılına kadar “liberal” bir çizgide yürünmüş, sonra daha çok “himayeci”liğe başvurulmuş, 1932 yılından itibaren “devletçilik” de karar kılınmıştır (TUNÇAY, 1989, s. 185).

1930’larda devletçilik ilkesi çerçevesinde ele alınan, iktisadi kalkınma oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. Osmanlı döneminde kalkınma konusunda Cavit Bey’in temsil ettiği liberal yaklaşımla “milli iktisat” akımının çatıştığı noktalardan biri olan, önceliğin tarıma mı sanayiye mi verileceği tartışması, 1930’larda yeniden alevlenmiştir. Kadro dergisi, sanayileşmenin iktisadi kalkınmayla eş anlamlı ele alınması gerektiğini savunurken, iktisaden dışa kapalı bir gelişme modeli önermiştir. Buna karşılık, Ahmet Hamdi Başar gibi liberal devletçiliği savunanlar ya da Ahmet Ağaoğlu gibi liberaller ise,

tarımla sanayi arasında dengeli bir büyüme taraftarı olmuşlardır. Aslında tartışmanın konusu, sadece iktisadi kalkınma değil, bu modellere denk düşen siyasal örgütlenme anlayışıdır. Devlet güdümünde ılımlı bir sanayileşme politikası tercih edilmesinin siyasal gerekçesini, Recep Peker şöyle savunmuştur: “Bir ulusun iç pazarlarına yabancı manifaktürün ayak basması ile bir düşman müfrezesinin ülke topraklarına ayak basması arasında bir fark tasavvur olunmamalıdır” (İNSEL, 2003, s. 770).

2250. Devletçilik Uygulaması

1930'lara gelindiğinde amaçlanan “ekonomik bağımsızlık ve hızlı kalkınma” gerçekleştirilememiştir. Çok partili siyasal yaşama geçmek için yapılan Serbest Fırka denemesi halkın ekonomik gidişattan memnun olmadığıнын bir göstergesi olmuştur. Ekonomiye canlılık kazandırmak, özel sermaye aracılığıyla sağlanamamış ve yabancı sermayeye karşı olunmadığı vurgulanmış olsa da, ağır bunalım koşullarında sermaye girişi sınırlı kılınmıştır. Yabancı sermaye Cumhuriyet yönetimine güven duymuyordu. Ekonomik bunalımın ülke içi etkileri, devletin ekonomiyi harekete geçirmesini ve bunun sanayi alanında olmasını zorunlu kılıyordu (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 61-62).

Devletçilik uygulaması iki düzeyde incelenebilir. Bunlardan ilki, devletin sanayi alanındaki yeni girişimciliğidir. Diğeri ise buna bağlı olarak ekonominin diğer sektörlerinde yapılan düzenlemeler ve sağlanan gelişmelerdir. Her iki gelişimin ortak yönü, bunları uygulamak için bir dizi yasanın çıkarılmasıdır. En önemli uygulaması, 1930'ların başında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın benimsenmesi ve uygulanmasıdır (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 71).

1930'larda devletçilik tartışmaları iki ayrı yönde gelişmiştir. Bunlardan ilki, devletin “ekonomiye müdahalesi” ve diğeri, devletin “ekonomik faaliyet içinde olması”dır. Tartışmaların ana konuları, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırları ve devletçilikle amaçlanan hedefin ne olduğudur. Bu durumu Köker, devletin ekonomiye müdahalesini geçici bir çözüm olarak görenler ile devletin ekonomiye müdahalesini kalıcı bir sistem olarak görenler olmak üzere iki gruba ayırmaktadır (KÖKER, s. 188)

Devletin ekonomiye müdahalesini geçici bir çözüm olarak görenler, Cumhuriyetin yerli burjuvazisinin olmadığını ve İzmir İktisat Kongresi sonrasında özel teşebbüsün güçsüzlüğünün görüldüğünü bu durumun da devletin sanayileşmeyi gerçekleştirmek için bir müteşebbis gibi davranmak zorunda kaldığını belirtirler. Devletçilik, özel teşebbüsün eksikliğini kapatan ve özel teşebbüsün oluşturulmasıyla görevini tamamlayacak geçici bir zorunluluktur (KÖKER, 2005, s. 189).

Celal Bayar ve İş Bankası çevresinde savunulan bu görüş, Serbest Fırka'nın kuruluş aşamasında belirtilen liberal görüşlerle de uyum içindedir. Devletçi görüşü savunanlar, Bayar ve İş Bankası çevresinde toplanan bu grubu, sadece liberal bir görüşün temsilcisi değil aynı zamanda özel sektörü kayırarak devlet girişimciliğini baltalamaya çalışan çıkarıcı bir sınıf olmakla itham etmişlerdir. Politik eleştiride onlar için Fransızca'da "iş bankacılığı"nın (affairisme) eş anlamlısı olan "aferizm" (çıkarcılık) terimi kullanılmıştır (BORA, 2002, s. 548).

Ağaoğlu bu görüşün "devlet eliyle zengin yaratma" sonucuna vardığını belirtip eleştirmiştir. Ağaoğlu, devletin ekonomiye yaptığı müdahalenin en önemli işlevinin bireysel özgürlüğü geliştirmek olması gerektiğini ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1930'lardaki devletçilik anlayışının, bireyleri özgürleştirmek yerine bürokrasinin halk üzerine de bir egemenlik kuracak kadar güçlenmesine izin verdiğini belirtmiştir. Ayrıca devletin özel teşebbüsü desteklemesi bir süre sonra "devlet eliyle zengin yaratmak" mantığına dönmüş ve bu durum bürokrasinin de bir takım yolsuzluklar yapmasına ve bunlara göz yumulmasına yol açmıştır. Ağaoğlu'na göre, 1930'lardaki devletçilik anlayışı, bireysel özgürlüğü destekleyen bir nitelik göstermemiştir (KÖKER, 2005, s. 190).

İkinci olarak yani, devletin ekonomiye müdahalesini kalıcı bir çözüm olarak gören gruplar: İsmet İnönü, CHP bürokratları ve Kadro dergisidir (KÖKER, 2005, s. 193). CHP içinde "her şeyi devlete referansla, devlet için ve devlet içinde" diye formüle eden Recep Peker siyasi ve ekonomik devletçilik anlayışı içinde Celal Bayar'ın temsil ettiği liberal kanada sert muhalefetiyle tanınmıştır. "Disiplinli hürriyet" düşüncesini öne çıkaran ve "her şeyin devlet için" var olduğuna inanan Peker (YILDIZ, 2002, s.59,63)'in devletçilik hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Vazifesi dahilde emniyet ve asayişini temin ve ecnebi devletlerle münasebetleri tanzim etmekten ve nihayet vatan müdafaasını hazırlamaktan ibaret olan devlet telakkisi çoktan tarihe karışmıştır. Gittikçe neveleri artan beşeri ihtiyaçlar, gittikçe çoğalan ve büyüyen sınai müesseseler, toprak istihsalatının çoğalması, nevilenmesi, umumileşmesi, nakil vasıtalarının büyümesi, süratlenmesi ve ticaret teşebbüslerinin kıt’aları, bahri muhitleri aşan dünya şumul bir azamet alması ve bilhassa bütün dünyanın yeni ve muğlak iktisat vaziyeti iktisadi faaliyetlere girift ve birbirine bağlı bir mahiyet vermiştir... Bu yeni vaziyette bir milletin başka milletlerle iktisadi münasebetlerini tanzim etmek büyük ve mühim bir mesele olduğu gibi vatan hudutları içindeki yaşayışın şartlarını, kazanmanın yollarını kurmakta büyük bilgili ve dikkatli çalışmayı istizam ediyor. Fertleri ve yahut şirketleri bu mutlak ve teferruatlı çalışmanın yegane unsuru olarak görmek, bu işlerde devlete faaliyet hissesi ayırmamak ve hatta icabında devletin tanzim ve müdahale hakkını tanımamak liberal mesleğin artık dünyanın her tarafında hatırası kitaplarda kalan prensiplerinden ibarettir.” (KÖKER, 2005, s. 192)

İsmet İnönü’ye göre devletçilik, “yalnız müdafaa gibi bir noktai nazardan değil, ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika içinde müspet ve en müessir” bir vasıtaadır. Yani, devletçilik denildiği zaman ülke ekonomisinin gelişmesi için alınacak önlemlerin yanında, toplumsal kalkınma hedefinin de belirlendiği bir düşünce sistemi ifade edilmektedir. İnönü ve CHP çevresinin savundukları devletçilik anlayışı, toplumsal gelişmenin beraberinde getireceği, kişisel zenginleşmenin gerçekleştirilmesinde devletin koruyucu bir unsur olarak kabul edilmesi ve kişisel zenginleşmenin genel toplumsal çıkarla çatışmasını önlemektir (KÖKER, 2005, s. 193-195).

2251. İzmir İktisat Kongresi (1923)

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra ekonominin alacağı biçim ve yön, Lozan Barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde, Şubat 1923’te İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde temel nitelikleriyle belirlenmiştir. Kongre başlıca iki temel amacı gerçekleştirmek üzere toplanmıştır. İlki, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine has sorun ve isteklerini bir bütünlük içinde belirlemek ve bu isteklerin siyasal yönetim tarafından bilinmesini sağlamaktır. İkincisi ise, yabancı sermaye çevrelerine

ekonominin gelecekte alacağı biçimi ve niteliği açıklamak (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 32).

Cumhuriyet'i kuran kadronun en büyük amacı ulusal burjuvazi yaratılmasıdır ve bu yüzden ekonomi ve kalkınma planları Türklerin ekonomik hayata egemen olmalarını sağlama ilkesi üzerine kurmuşlardır (OKUTAN, 2004, s. 213). Cumhuriyet'in ilk döneminde izlenen ekonomik siyasetin en önemli kaynağı, Mustafa Kemal'in görüşleridir. Buna göre, Mustafa Kemal, kalkınmada milyonların büyük etkisi olduğu kanısındadır. 1923'te yaptığı bir konuşmada şöyle demektedir: ” Kaç milyonerimiz var. Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerin, milyarlarların yetişmesine çalışacağız.” (CEM, 1974, s. 290,291).

Kongrede ulusal bütünleşme anlayışının ekonomik alana taşınması düşüncesi egemendir. Ekonomide ulusalcılık, alınacak kararları belirleyen tek ögedir. İktisat Kongresi'nde Kurtuluş Savaşı'nı belirleyen öğelerin ulusal kimliği, ekonomik alanda da somutlaştırılmak istenmiştir. Kongre'de belirlenen Misak-ı İktisadi Esasları (Ekonomik Anlaşmanın İlkeleri)'nin ilk 12 maddesinde Türk ulusunun bağımsızlığı, egemenliği, meclis ve hükümetine bağlılığı vurgulanmıştır. Türklerin çok çalıştığı, yerli malı kullandığı; bilimsel ve teknik gelişmeleri benimsediği, çalışkan ve dürüst, nüfus artışından yana olduğu; doğal kaynaklarını kendi çıkarı için kullanmak istediği; ülkenin yasalarına uyduğu sürece karşı olmadığı yabancı sermayeye; aracı ve tekellerle karşı çıktığı dile getirilmiştir (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 33).

Bu dönemde çıkarılan Türk Parasını Koruma Kanunu iki yönüyle önemlidir. Birincisi TL'nin yabancı paralar karşısındaki fiyatı, hükümet tarafından saptanacaktı ve ikinci olarak ithalat tümüyle hükümetin iznine bağlı olacaktı. Böylece, yerli sanayinin dış rekabetten korunması sağlanmış oluyordu. Yine bu dönemde devlet desteğinde ulusal bankalar kurulmuş ve desteklenmiştir. Bu süreç bir yandan dağınmış sermaye kaynaklarının toplulaşmasına diğer yandan da yönetim düzeyinde siyasal kadrolarla tüccar, tarımcı ve sanayici kesimlerin bir araya gelmesine olanak vermiştir (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 41).

Devletçilik uygulamasının kökeni bu Osmanlı-Türk toplum yapısının devlete öncelik veren özelliklerine ve ülkenin genel durumundan, toplumun refahından “devleti sorumlu tutan” anlayışa kadar götürülebilir. Osmanlı yenileşme hareketinde ve özellikle İttihat ve Terakki döneminde beliren devlet öncülüğünde ekonomik ve toplumsal gelişme anlayışı bu geleneğin bir devamıdır. Bu noktada Kepenek ve Yentürk’ün de altını çizdiği gibi, İktisat Kongresi’nde tüm grupların kendi çıkarlarıyla ilgili istek ve önlemleri devletten beklentileri de tesadüf değildir (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s. 60–61).

24. Liberal Siyasal Oluşumlar

1923–1927 yılları arasını kapsayan süreç Cumhuriyet dönemi açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir yere sahiptir. Kurtuluş Savaşı liderleri arasında bölünmeler keskin bir biçimde ortaya çıkmış ve Cumhuriyetin ilk demokrasi deneyimi olarak kabul edilen ilk muhalif parti-Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası- kurulmuştur. Şeyh Sait isyanı, Ardahan milletvekili Halit Paşa’nın Meclis koridorunda öldürülmesi, İzmir Suikastı bu dönemde gerçekleşmiş, İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Yine tüm bunların gerçekleştirilmesinde önemli bir yere sahip olan “Tahrir-i Sükun Kanunu” bu dönemde çıkarılmış ve tek parti egemenliğinin temeli de yine bu dönemde atılmıştır (ATEŞ, 1998, s. 105).

TpCF’nin kurulduğu siyasal ortama ve onun sosyo-ekonomik koşullarına bakıldığında 1924 yılı Cumhuriyet açısından zor bir yıl olmuştur. Cumhuriyet’in ilanı, Hilafetin kaldırılması henüz halkta kabul görmemiş girişimlerin yarattığı tepkiler, ülke ekonomisinin kötü durumu hükümetin dış ticaret üzerine kurduğu kısıtlamalar, ülkedeki huzursuzluğu gün geçtikçe artırmıştır. Tüm bu gelişmeler yansımasını Meclis’de bulmuştur. Bu ortamda TpCF, Cumhuriyetin ilk yılının karışık döneminde bir anlamda M. Kemal’i frenlemek isteyen ılımlı yenilikçilerin oluşturdukları siyasal bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Ankara’ya karşı tepkilerini dile getiremeyen muhalifler kısa sürede partinin özellikle İstanbul dışındaki örgütlerinde toplanmaya başlayınca TpCF’nin kadrosuyla Mustafa Kemal ve arkadaşları arasındaki gergin ilişkiler gitgide kopma noktasına gelmiştir (ATEŞ, 1998, s. 318–319).

240. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Türkiye Cumhuriyet'inin ilk muhalefet partisi olan TpCF, CHP'nin bazı önde gelen üyeleri tarafından 17 Kasım 1924'te kurulmuştur. Kurucuları arasında, partinin başkanlığını üstlenen Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Adnan (Adıvar) ve Hüseyin Rauf (Orbay) gibi Milli Mücadele sürecinde önemli roller oynamış, sivil ve asker kişiler vardır. Bu kişiler hükümet politikalarına önceleri CHF içinden müdahale etmeye çalışmışlar, ancak bunun mümkün olmadığını anlayıp, İsmet İnönü çevresindeki daha köktenci grubun baskılarına da hedef olunca, 1924 yazında CHP'den ayrılıp yeni bir parti kurma hazırlıklarına girişmişlerdir. TpCF'nin oluşumuna yol açan siyasal olay, 20 Ekim 1924 günü, Mentеше mebusu Esat Efendi'nin Mübadele, İmar ve İskan vekili Refet Bey'e yönelttiği bir soru önergesi olmuştur. Bu önerge mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmelerinde görülen becerisizlik ve yolsuzlukları eleştirmektedir. Bu önergeden bir hafta sonra CHP'den istifalar başlamış, 17 Kasım 1924'te de TpCF kurulmuştur (ATEŞ, 1999, s. 320).

Ordu müfettişliğinden ayrılan Kazım Karabekir Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa etmiş ve TpCF'ye başkan seçilmiştir. Doğu'da ilk örgütlenmesini Urfa'da gerçekleştiren TpCF, kuruluşundan sonra üç ay içinde hızla kitleselleşen bir parti konumuna ulaşmıştır. TpCF'nin kurulmasından üç gün sonra, fırkanın Meclis Grubu toplantısında sıkıyönetim önerisi reddedilince, İsmet paşa 21 Kasım 1924'te sağlık bozukluğu nedeniyle başvekillikten istifa etmiştir. Kabinenin istifasından önce CHF İdare Heyeti Meclis binasında Mustafa Kemal başkanlığında toplanmıştır. Mustafa Kemal bu toplantıda dinsel gericiliğin karşı-devrim tehlikesi yarattığını belirten bir konuşma yapmış ve kendisinin İsmet İnönü'nün istediği, yürütme organının durumunu güçlendirecek bazı yasal değişikliklerden yana olduğunu belirttikten sonra, üyelerin görüşlerini sormuştur. Diyarbakir mebusu Fevzi Bey ve öteki bütün üyeler, olağanüstü önlemlere gerek olmadığını söyleyince, Mustafa Kemal "Benim burnuma barut ve kan kokusu geliyor İnşallah ben yanılmışımdır" diyerek yapılacak hükümet değişikliğini açıklamıştır. Bu gelişmelerden sonra Mustafa Kemal uzlaşmacı bir tutum benimsemiş, sert olarak tanınan İsmet İnönü yerine ılımlı Ali Fethi Bey'i (Okyar) başbakanlığa atamıştır (ATEŞ, 1999, s. 48).

Meclis'te bu değişiklikler yaşanırken 13 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da Şeyh Sait önderliğinde büyük çaplı dini içerikli bir isyan başlamıştır. Bir süre sonra Şeyh Sait ve adamları Doğu'da geniş bir alanda üstünlük sağlamışlardı. Bu durum karşısında cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Fethi Bey'in istifasını istemiş ve başbakanlık görevini yeniden İsmet İnönü'ye vermiştir Güven oyu alan hükümet 4 Mart'ta Takrir-i Sükun Kanunu çıkartmıştır. Olağanüstü yetkiler içeren bu yasa, hükümete, huzur ve sükunu bozmaya yönelik her türlü girişim, örgüt ve yayını yasaklama hakkı vermiştir. 16 Nisan'da Şeyh Sait ve beraberindekiler yakalanmış ve Doğu'daki isyan bastırılmıştı ve yine bu tarihte iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. 5 Mayıs'ta Ankara İstiklal Mahkemesi, TpCF'yi kapatma önerisiyle hükümete başvurmuş. 3 Haziran'da TpCF'nin tüm şubelerinin ve merkezinin kapatılması kararı alınmış ve bu karar 5 Haziran'da resmen açıklanmıştır. TpCF de 3 Haziran 1925'te, dini gericiliği kısıktırttığı gerekçesiyle, hükümet tarafından kapatılmıştır (ZÜRCHER, 2002, s.258).

Mustafa Kemal TpCF'nin kuruluşunu Nutuk'ta, "1924 yazında hırslı generallerce tezgahlanan bir entrikanın sonucu" (ATATÜRK, 2007, s. 788) olarak anlatmaktadır. Onları askeri mevkileri ile mecliste mebus olarak siyasal rolleri arasında bir tercih yapmaya mecbur ederek generallerin blöfünü nasıl gördüğünü tarif eder. Tercih yapmak zorunda kalınca, ordudan ayrılmak zorunda kalmışlar ve bu da bir muhalefet partisinin kurulması yolunda ilk adım olmuştur. TpCF'ye bu dönemde yapılan bir başka suçlama, Terakkiperverler'in namuslu muhafazakarlar değil, gizli saltanatçılar olduğudur. Mustafa Kemal'in kendisi bu cümleyi 21 Kasım 1924'te The Times'dan Maxwell Macartney'e verdiği mülakatta kullanmıştır. Bu mülakatta eğer açık bir muhafazakar programla ortaya çıkmış olsaydı muhalefete saygı duyacağını, fakat TpCF'nin programının az çok CHP'nin programıyla özdeş olduğunu ve bu yüzden muhalefetin samimi olamayacağını söylemiştir. Eğer programları hakikaten bu olsaydı, pekala CHF içinde de kalabilirdi. Bunun yerine, bilhassa Rauf Bey'in eski halifeye olan sadakati ve Cumhuriyet'e yönelik eleştirel duruşu hakkında bildikleri temelinde onların gizli saltanatçılar olduğundan şüphelenmiştir. Bu mülakat Macartney'in İngiltere büyükelçiliğine verdiği raporda yer almıştır fakat yayınlanmamıştır. Türkçeye çevirisinde ise, muhalefete yönelik bu sert sözlerdense daha yumuşak ifadeler kullanılmıştır (ZÜRCHER, 2004, s. 43-44).

TpCF, Mustafa Kemal'in direktifiyle kurulmamış ve Mustafa Kemal'e karşı olmadıklarını açıkça belirtmelerine karşın Mustafa Kemal'e rağmen kurulmuş bir partidir. Şeyh Said isyanı patlak verince, isyancılarla aynı paralelde görülme endişesi taşımaları partinin kapatılması yönündeki önerileri reddetmelerine neden olmuştur. Parti programında yer alan "Fırka efkar ve itikat-ı diniyyeye hürmetkardır" maddesi çok eleştirilmiş ve TpCF'nin gericilikle suçlanmasına yol açmıştır (ATEŞ, 1998, s. 324, 325).

Kuruluş Bildirgesi ve 18 Kasım 1924'te yayımlanan 58 maddelik parti programında, "hürriyetperver" (liberal) ve "halkın hakimiyeti" ne dayalı (demokratik) bir cumhuriyetten yana olduğunu "umumi hürriyetler" e (temel haklar) taraftar olduğunu ve bunların ancak anayasa ile sınırlanabileceğini, fikirlere ve dini inançlara saygılı olduğunu, devletin görevlerinin asgari genişlikte tutulması gerektiğini ve idari adem-i merkeziyetçiliğe bağlı olduğunu belirtmekteydi (ERDOĞAN, 2005, s. 33). Ayrıca TpCF'in üyelik için "Türkiye Cumhuriyet'i vatandaşlığını" yeterli görerek şartı partinin serbest katılımı esas aldığını belirtmiştir (İNSEL, 2005, s. 67). Yerel yönetime ağırlık verilmesini, güçler ayrımının sağlanmasını ve liberal bir iktisat siyaseti izlenmesini istemiş, ancak rejimin cumhuriyetçilik, laiklik ve ulusçuluk gibi ilkelerini desteklemiştir (ATEŞ, 1998, s. 198).

Parti programına ve kuruluş bildirgesine bakıldığında TpCF'lilerin amaçlarının, iktidara talip olmak değil, birkaç kişinin otoriter amaçlarına karşı koymak, bireysel hürriyetleri korumak ve Mecliste meşru muhalefet etmek olduğunu belirtmişlerdir. TPCF, tam bir program ve tüzük hazırlamıştır. Yine beyannamesinde; görevinin anayasa çerçevesinde istibdada karşı koymak olduğunu belirtmişlerdir. Parti programında beş önemli madde vardı. Birincisi, cumhurbaşkanı seçilecek kişinin milletvekili sıfatı kalmayacağıydı. Bu madde doğrudan Mustafa Kemal'i hedef almaktaydı. Diğer bir madde, hiç kimsenin yasanın öngörmediği bir şeyi yapmaya zorlanamayacağıydı. Üçüncü önemli nokta seçimlerin tek dereceli olmasıydı. Son iki nokta ise, hakimlerin azledilemezliği ve idarede adem-i merkeziyet usulünün kabulüydü (ATEŞ, 1998, s. 323).

241. Serbest Cumhuriyet Fırkası

1920'li yılların sonunda ülke içindeki bütün muhalefet odakları artık kesin olarak susturulmuş ve katı bir tek parti yönetimi kurulmuştur. Buna karşılık ekonomik ve

toplumsal alanda, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın da etkisiyle çeşitli sıkıntılar yaşanmaktadır. Mustafa Kemal'e göre bu sorunlar bir ölçüde hükümetin eleştiri ve denetimden yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. 1930'un ortalarında Mustafa Kemal, muhalefet işlevini üstlenmek üzere sınırlı ve denetim altında tutulabilecek bir muhalefet partisinin kurulmasına karar vermiştir. Böyle bir partinin kurulmasıyla varlığını gizli olarak sürdüren muhalefetin gücü de açık olarak görülebilecektir aynı zamanda iki partili bir sisteme geçilmesi de, Türkiye'nin Batı kamuoyundaki saygınlığını da artıracaktır (AKSIN, 1999, s. 98).

Mustafa Kemal, eski başbakanlardan Fethi Okyar'a kurulacak partinin başına geçmesini önermiş ve Mustafa Kemal, ülkenin o günkü durumunu da değerlendirerek şunları söylemiştir: “Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatörlük manzarasıdır. Vakıa meclis vardır, fakat dahil ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar. (...) Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum. Bütün müşküllere katlanacağız. Sizin dostluğunuza, ahlakınıza, malumatınıza itimadım vardır. Mesele memlekette Cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi deruhte etmelisiniz” (AKSIN, 1999, s. 98).

Bu görüşmeden sonra, bir muhalefet partisinin kurulması fikri kısa sürede belirginleşmiştir. Fethi Bey Mustafa Kemal'den genel başkanlığı olduğu CHP ile kurulacak olan muhalefet partisi arasında tarafsız kalacağına ilişkin bir güvence alınca partiyi kurma önerisini kabul etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur. CHP'den istifa eden 15 milletvekili SCF'ye katılmıştır. İktidar partisi devletçi bir çizgi izlerken, muhalefet partisi daha liberal bir siyasi program izlemiştir. Kuruluş biçimi SCF'nin danışıklı olarak kurulduğu, yapay ve güdümlü bir parti olduğu izlenimi vermektedir. Partinin adı bizzat Mustafa Kemal tarafından konmuş, partiye kaç milletvekilinin katılacağı pazarlık konusu edilmiştir (TUNÇAY, 1999, s. 104).

1929 Dünya Ekonomi Bunalımı'nın etkisinin Türkiye'de de hissedildiği bir dönemde, siyasal otoritarizmin giderek güçlendiği ve uluslararası ortamın elvermesiyle iktisadi devletçilik yaklaşımına uygun bir zeminde kurulan ve kendini liberal bir parti olarak tanımlayan Serbest Fırka (partiye ismi önerenlerden biri de Recep Peker'dir) programında, liberal geleneğe uygun olarak özgürlükleri tek tek saymıştır. Bunlar, “vicdan hürriyeti,

mesai serbestisi, fikir, kelam ve içtima hürriyetleri, icra kuvveti, murakabe ve kontrol salahiyeti ve halk kütlelerinin belediye ve vilayet idarelerinde kendi işlerini kendileri görme esası"dır. Parti, "harsi, iktisadi, mali her türlü teşebbüslere yardımcı olmak ve küçük, büyük iktisadi teşebbüs ve teşekküllerin inkişafına mani olan engelleri kaldırmak" amacını taşımaktadır (İNSEL, s. 69).

Serbest Fırka, Mustafa Kemal tarafından, iktidar partisi içinde kendine yakın bazı isimleri bu işle görevlendirilmesiyle şekillenmiştir. Ahmet Ağaoğlu'na göre, partiye serbest ismini koyanlar (Mustafa Kemal ve Recep Peker), böylece kendilerini devletçi olarak tanımlamıştır. Ama bu programlı bir devletçilik değildir. Gerçekten de, SCF'nın kuruluşunu izleyen günlerde İsmet İnönü, Sivas'ta, CHP'nin "mutedil devletçi" olduğunu ve "bizi mutedil devletçiliğe sevk eden bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fitri temayülüdür. Memleketin ihtiyaçları için herkes ve her yer hazineden çare arar (...) Mutedil devletçi olarak halkın temayulatına ve metalibine yetişemiyoruz diye kusurluyoruz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeğe sevk etmek bu memleketin anlayacağı bir şey midir?" diye ifade eder. Fethi Okyar ise 7 Eylül 1930'da yaptığı İzmir konuşmasında liberalizmi: " Liberalizm mesleği devlete ait olan vazifeleri devlete, millete ait olan vazifeleri de şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olarak müdahaleleri asla tecviz etmeyen bir meslektir. Halkın her şeyi hükümetten beklemesi arzu olunmayan bir haldir. Bu halin menbaı da öteden beri hükümetin her saye müdahale etmiş ve fertlerin serbest inkişafına meydan vermemiş olmasından mütevellittir." diye tarif etmektedir (İNSEL, 2005 s. 69).

Kuruluş amacı, otoriter rejimin kendisinden çok hükümete muhalefet etmek olan (ERDOĞAN, 2005, s. 34), Zürcher'in ifadesiyle "itaatkar" bir muhalefet partisi denemesi olan SCF (ZÜRCHER, 2002, s. 257) parti programının ilk maddesinde "Serbest Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayesidir. Teşkilat-ı Esasiye kanunundaki hürriyet ve masuniyet haklarını istisnasız herkes için tatbik edecek ve hiçbir sakatlığa uğratmayacaktır" demiş ve ekonomi hakkındaki görüşlerini ise şöyle belirtmiştir: " Fırka vatandaşların refahına, mali ve iktisadi her tür teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının yardımcısıdır. Cumhuriyet menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde

fertlerin kuvveti kifayetsiz görüldükçe devlet doğrudan doğruya teşebbüs alır”(YILMAZ, 2005, s. 724).

Önceden planlandığı biçimiyle, parti mecliste yumuşak bir muhalefet yaparak iktidardaki CHP’yi eleştirecek ve denetleyecektir. Ancak bir muhalefet partisinin kurulmasına izin verilmesi ülke genelinde durumundan memnun olmayan kesimlerin hızla bu partiye yönelmesi sonucuna yol açmıştır. Böylece parti hızlı bir şekilde büyük bir toplumsal kesimi arkasına aldı ve çok kısa bir sürede bir iktidar seçeneği haline gelmiştir. Ekim 1930’da belediye seçimleri yapıldı. SCF 512 milletvekilliğinin 30’unu kazandı. Seçimlerin arkasından yapılan meclisteki bir tartışmada, Fethi Bey iktidar partisini büyük çaplı usulsüzlüklerle ve seçimlerde hile yapmakla suçlanmıştır. Bu da SCF’ye karşı büyük saldırılara yol açmış ve parti ve liderleri vatana ihanetle suçlanmıştır (ZÜRCHER, 2002, s. 261).

Yine Fethi Bey’in de katıldığı partinin İzmir mitingi halkın büyük ilgisini görmüştür. Ama miting öncesinde CHP binasının taşlanması gibi çeşitli şiddet olaylarının da yaşanması Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in büyük tepkisini çekmiştir. Mustafa Kemal Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte: “Ben CHP’nin umumi reisiyim. CHP Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle birlikte çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Cemiyeti’nin çocuğudur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz” demiştir. Mustafa Kemal’in partiye verdiği desteği çektiğini açıklamasından sonra partinin varlık nedeni de ortadan kalkmıştır. Kuruluş aşamasında hiçbir şekilde bir iktidar alternatifi olarak düşünülmeyen parti, artık potansiyel bir iktidar seçeneği haline gelmiştir. Bu durumda partinin varlığını sürdürebilmesi, Mustafa Kemal ile açık bir siyasi mücadeleye girmesini gerektirmekteydi ve Cumhurbaşkanı’nın şahsına karşı siyasal muhalefet yürütmek istemeyen Fethi Bey 16 Kasım 1930’da partinin kendini fes ettiğini açıklamıştır (AKSIN, 1999, s. 98, 99).

1930’a kadar iktisadi liberalizm görüşünün ağır bastığı, siyasal çatışma alanının esas ayrılma noktası, siyasal liberalizm ve siyasal otoriterlik taraftarları arasındadır. Bu dönemde liberalizm kavramının en yaygın karşılığı “hürriyetperverlik” veya “serbesti”dir. İktisadi liberalizm alanında ise, “teşebbüs-i şahsi serbestisi” daha az kullanılan bir kavramdır. Serbest Firka’nın kapatılmasından Türkiye’de siyasal alanı artık iki kutuplu hale gelmiştir.

Bir yanda devletçiliği bir bütün olarak görüp savunanlar diğer yanda ise bunu kalkınma yolunda gerekli olan güdümlü bir ekonomi programı olarak savunanlar. O güne kadar kendini “milli ekonomi” kavramıyla tanımlamaya çalışan kesim, bundan böyle devletçiliği savunmaya başlamıştır. Devletçiliğin karşısında yer alan liberalizm ise, İnel’in tabiriyle “milli olarak kabul edilmeme tehditi altında kendini ılımlı bir iktisadi liberalizm” ile sınırlamıştır (İNSEL, 2005, s. 68, 73).

242. İş Bankası ve Çevresi

“Milli banka” sorunu Jön Türk hareketiyle birlikte Osmanlı toplumunun gündemine gelmişti. 1908 devrimi sonrasında toplanan Mebusan Meclisi’nde ittihatçı Rıza Bey, “milli” bankalar kurarak ulusal servetin değerlendirilebileceğine dikkat çekmiş ve Meclis’e verdiği önergede “Osmanlı İttihat ve Terakki Bankası” adını taşıyacak bir ulusal bankanın kurulmasını teklif etmiştir. İttihatçıların ulusal bankacılığı benimsemelerinde, devlet bankası görevini üstlenmiş olan Osmanlı Bankası’nın ülke çıkarlarıyla bağdaşmayan tutumunun payı büyüktür. Özellikle Balkan Savaşı yıllarında Osmanlı Bankası Babıali’ye parasal sorunlarda güçlük çıkarmıştır (TOPRAK, 1982, s. 130).

Kurtuluş Savaşı’ndan gelme nüfuzlu politikacılar ile sivrilmiş eşraf ve tüccarı bir araya getiren bu özel banka, devlet gücüyle, kısa zamanda gelişecek ve bir çok kapitalist yaratacaktır. İş Bankası 26 Ağustos 1924’te 1.000.000 liralık bir sermaye ile kurulmuştur. Fakat ödenen sermaye 250 bin liradır. Bunu da Mustafa Kemal vermiştir. İş Bankası’nın yönetimine daha önce iktisat vekili olan Celal Bayar getirilmiştir. Celal Bayar liderliğindeki Muammer Eriş, Kılıç Ali, Salih Bozok, Nuri Conker ve Cevat Abbas gibi kişiler, “İş Bankası Grubu” olarak tanınacak ve bu grubun adı, “affairisma” tartışmalarında sık sık geçecektir. Falih Rıfkı ise şöyle der: “İş Bankası’nın bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet tarihi için, pek acıklı bir aferizm salgınının başlangıcı olmuştur” demiştir (AVCIOĞLU, 1969, s. 249).

Affairisma, devlete sırtını dayayan, devlet nüfuz ve imkanlarından yararlanan iş adamlarının, çeşitli yollardan iş takipçiliği yapması ve çıkarlarına uygun düşen kişilerin de buna yardım etmesidir. İş dünyasından gelmeyen bu kişiler, asker, idareci ve siyasetçi tanıdıklarıyla yeni dönemin ekonomik imkanlarını devletin nüfuzuna dayanarak, kendi

çıklarlarınca kullanmak istemişlerdir. İsmet İnönü ilk günden itibaren bunlara cephe almıştır. Onun iş takipçiliği, usulsüz ve zararlı iş ortaklıkları karşısında gösterdiği tepki çok geçmeden, bu işlerin içinde olanlarla arasında gerginlikler yaratmıştır. Bu gerginliğin ilk belirtisi iktisad vekili Mustafa Bey'in yerine Celal Bayar'ın getirilmesi olmuştur (AYDEMİR, 1966, s. 446, 447).

İnönü, “siyaseti ticarete alet edenlere” imkan vermeyeceğini söylemektedir. İnönü'nün görüşü, “Bir iş ki kimse yapamaz, devlet yapar, bunu anlıyorum. Bir iş ki, hususi teşebbüs yapar, bunu da anlıyorum. Fakat devletin nüfuzunu kullanarak, şahıslar veya bankalar yapar, bunu anlamıyorum. Ben devletçilik denen şeyi anlarım, fakat dolapçılığı anlamam” biçimindedir. Hatta İnönü'nün Meclis koridorlarında “Hazine'yi soydurmuyacağım, Hazine'yi soydurmuyacağım” diye haykırdığı anlatılmaktadır. Müteşebbislerin, devlet nüfuzunu kendi çıkarları uğruna seferber etme çabası, eğer şartlar elverişli olsaydı, sanayileşme yönünde kanalize edilebilirdi. Ne var ki bunun için devletin, daha geniş iç ve dış olanaklara sahip bulunması, müdahaleciliğini artırması ve çok daha geniş ölçüde devletçilik yapması gerekiyordu. Bu yapılamadığı ve ticari çıkarlar daha ağır bastığı için, “devlet eliyle fert zengin etme politikası”, sanayileşmeyi sağlayamayan kısır bir faaliyet olarak kalmış ve zenginleşme çabası, sanayiye değil, ticaret ve spekülasyona yol açmıştır (AVCIOĞLU, 1969, s. 281).

Kuruluş döneminde mübadele nedeniyle Hıristiyan nüfusun sınır dışı edilmesiyle, garimüslim burjuvazi saf dışı edilmiş ve devlet eliti güçlü bir burjuva sınıfının işbirliği yapıp yapmayacağını düşünmek zorunda kalmamıştır. Hem Osmanlı'da hem Cumhuriyet döneminde büyük toprak sahiplerinin olmaması nedeniyle eski düzenin koruyuculuğunu yapma görevi bürokrasinin reformcu olmayan kanadına düşmüştür. Milliyetçi aydınlar güçlü bir muhalefeti göğüslemek zorunda kalmamış ve kendi dar tabanı için ekonomik liberalizm ve medeni-siyasal haklar talep edebilecek güçlü bir toprak sahibi sınıfın olmaması sebebiyle, toplumda hiçbir grup devletin mutlakiyetçiliğine karşı çıkma imkanı bulamamıştır (KEYDER, 1999, s. 32).

Devletin sınıfsal temelinde devrimci bir değişikliğin olmaması devleti yönetenler ile kitleler arasındaki temel ayrımı pekiştirmiştir. Cumhuriyet'in yeni imkanları ve mevkileri hem yerli bir burjuvazinin yaratılmasını hızlandırmakta, hem de onları devlete borçlu

kılmaya yaramıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra dünya ekonomik koşulları ve dönemin ideolojik ortamı anti liberalizme ve ekonomide devlet güdümüne elverecek yönde değişmiştir. 1930'larda kapitalist birikim süreci tümüyle devletin denetimi altına girmiştir (KEYDER, 1999, s.32).

"İktisadi devletçilik" ten yana olan Ahmet Hamdi Başar, Tek Parti'nin devlet desteği ile özel teşebbüs yaratma çabalarını şöyle değerlendirmektedir: "Fırsatlardan yararlanarak birdenbire zengin olanlar arasında kazandıkları paralarla yatırım yapıp kalkınmamıza hizmet edenler çıksa bile, ben bu yolu sakat ve tehlikeli bulmaktayım. Bir kere zenginliğin kaynağı devlet oluyordu. Gümrükleri yükselten, müteahhitlere bol para veren, dövizsizlik yüzünden karaborsayı yaratan devlettir. Bu gibi yollarla çabuk para kazananlar, endüstriye yatırım yapsalar bile, çok kolay ve çabuk para kazanmak için kapkaç sanayi kuracaklardı. Bu devirlerde hiçbir özel teşebbüsün modern bir fabrika kurduğu, ya da çekirdekten yetişmiş sanayi erbabının işini modernleştirdiği görülmemiştir. Dışarıdan çabuk halinde çelik teller getirip zımba makinesinde bunları çivi haline sokan ve dört misli fiyata satan açık gözler çıkmıştı. Bizde böyle gözü açık insanlar az olduğundan bunların hemen hepsi dilimizi bile konuşmayan vatandaşlarımız ya da ecnebi oluyordu. Tabii hepsinin paravana olarak kullandıkları, çoğu iktidara yakın adamları da vardı" (AVCIOĞLU, 1969, s. 263).

Cumhuriyet'in geniş devlet desteği ile özel sanayici yaratma politikası, zenginler yaratmış, ama büyük sanayiciler yaratamamıştır. Müteşebbisler daha kolay ve garantili kazanç yollarını seçmişler ve ithalatçı çıkarları, sanayici çıkarlarından daha ağır basmıştır. Bununla birlikte geleceğin büyük işadamları bu dönemde imal edilmiştir. Anadolu'da iş hayatını elinde tutan Rum ve Ermenilerin tasfiyesi, milli müteşebbislere büyük olanaklar getirmiştir. Mesela okumayı bırakıp 1917 yılında çocuk yaşta bakkallığa başlayan Vehbi Koç, zaferden sonra inşaat malzemesi işi ve yabancı firma mümessillikleri yoluyla, Türkiye'nin 1 numaralı iş adamı olmuştur (AVCIOĞLU, 1969, s. 265).

İnönü'nün büyük bir azimle başarıya ulaştırdığı demiryolu politikası, devletçiliğin ilk uygulaması sayılabilir. Bu politika yerli kapitalistlerin gelişmesini sağlamıştır. Ankara-Ereğli, Kütahya- Balıkesir ve Keller- Diyarbakır hatlarının inşası bir yabancı firmasına verilmiştir. İnşaatçılık konusunda yerli müteahhitler de kendi başlarına iş almaya başlamışlardır. Ahmet Hamdi Başar'a göre ilk milyonerlerimizi demiryolları yaratmıştır: "

Biz henüz kendi adamlarımız ve paramızla demiryolu yapamayacağımızı bildiğimizden, bu işleri başlangıçta İsveç grubuna vermiştik. Fakat aradan bir iki yıl geçince, bu grubun emrinde çalışan Türk taşeronları yetişmiş ve devletten doğruca müteahhit olarak, onlar işleri üzerine almaya başlamıştı. En çok ve en çabuk ray döşeyen haddi hesabı olmayan bir para kazanıyordu. Vahit fiyat üzerine işi taahhüt edenler, bu fiyatlara esas olan işçi kazması yerine, ekskavatör kullanınca, maliyetler üç dört misli azalıyor, karlar da o ölçüde çoğalıyordu. İlk milyonerlerimiz böyle doğdu” (AVCIOĞLU, 1969, s. 292).

25. “Devletçiler” ve “Liberaller”: Birkaç Örnek

250. Ahmet Ağaoğlu

Ahmet Ağaoğlu, 1869’da Azerbaycan’da doğmuştur. 1915’te İttihat ve Terakki genel merkez üyeliğine getirilmiştir. Uzun yıllar Paris’te kaldıktan sonra Türkiye’ye dönmüş ve Ankara Hukuk Fakültesi’nde dersler vermiştir. 1930’da Atatürk’ün ısrarlarıyla muhalif bir siyasal parti kuruluşuna katılmış ve SCF üyesi olmuştur. Liberal diye tanımlanabilecek yazılarını genellikle SCF deneyimi sonrasında, yani muhalefetteyken yazmıştır. Ağaoğlu’nun liberalizmi önce İttihatçı sonra liberal olması itibariyle Prens Sabahattin’in liberalizminden ayrılır. Ağaoğlu ittihatçı olmanın getirdiği temel felsefe ve ilkeleri benimsedikten sonra geldiği noktada liberal olmak, muhalefet etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle onun liberalizmi, İTC içinde İttihatçı kanadın düşüncelerinin egemenliğinin yerleşmesinden sonra gündeme gelmektedir (KADIOĞLU, 1999, s. 86).

Paris yıllarında Ağaoğlu, Fransa’da dinsel cemaatlerin düşmanlığını kazanmış ve Prusya ulusal birliğine atfettiği önem ile tanınmış Ernest Renan’ın öğrencisi olmuş ve yine modernist İslamcılığa ağırlık veren görüşleriyle tanınmış Cemalettin Afgani’den etkilenmiştir. Yine aynı şekilde Ahmet Rıza da Ağaoğlu’nun Paris yıllarında tanışıp etkilendiği kişiler arasındadır. Ağaoğlu’nu düşünceleri bu kişilerden izler taşır. Ağaoğlu her şeyden önce batıcıdır. Onun Türkçülüğü Batıcılığın bir uzantısıdır. Batıcılık onun yazılarında en tutarlı ve değişmez tema olmuştur. Ağaoğlu, Osmanlı toplumunun az gelişmişliğinin nedenlerine ışık tutmaya çalışırken Osmanlı kültürünün bireyciliği yaşatmadığı konusuna ağırlık vermiştir. Ona göre, genelde Doğu toplumlarında istibdat

rejimleri bireyi boğan bir kültür yaratmıştır. Osmanlı'nın Avrupa'dan geri kalma nedeni budur (KADIOĞLU, 1999, s. 89-91) .

Ağaoğlu'na göre toplumlarda altörist bireyler yaratmanın yolu siyasal rejim değişiklikleri değildir. Ağaoğlu, bunun gerçekleşmesini de bazı ahlaki değerlerin içselleştirilmesine bağlar. Ona göre altörist bireyler yaratmanın iki yolu vardır: ilki, seçkin edebi şahsiyetlerin ve aydınların rolüdür. Fransız devriminin dönemin filozoflarının ürünü olduğu varsayımından yola çıkarak, edebi şahsiyetleri ve aydınları ilerlemenin itici gücü olarak değerlendirir. Kısacası Ağaoğlu'nun altörist bireyi, aydınlar tarafından yaratılacaktır. Devlet eğitimi yaygınlaştırarak bu oluşuma katkıda bulunacaktır. Ağaoğlu'nun bireyi kendi aklını kullanmaktan ziyade aydınların önüne katılan birisidir. Altörist bireyler yaratmanın ikinci yolu ise, ona göre kişilerin iç benleridir. Ağaoğlu'nun görüşleri bireylerin haklarından çok vazifelerine önem verme konusunda Kadro grubuyla kesişir. Ancak Kadrocular bireyin devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini söylerken, Ağaoğlu devletin bireyi kontrol etmesine karşı çıkmaktadır (KADIOĞLU, 1999, s. 94).

Batı'nın gelişip, Doğu'nun geri kalmasını bireyin varlığı ve yokluğu ile açıklayan Ahmet Ağaoğlu, Türkçü, modernist, İslamcı ve liberal olmaktan önce bir Batıcıdır. Diğer fikirleri esasen Batıcılığının bir sonucudur. CHP içindeki Ziya Gökalp çizgisini devam ettiren cemiyetçi ve devletçi akıma karşı başlangıçtan özel ferdi teşebbüs ve serbest rekabeti savunmuştur. 1930'daki SCF tecrübesinin önemli isimlerinden ve SCF'nin ideologlarından olmuştur. SCF kapandıktan sonra bir daha milletvekili olmayan Ağaoğlu, Kadro dergisiyle devletçilik ve liberalizm üzerine birçok tartışmaya girmiştir. CHP'den ayrılmasına rağmen kendisini inkılapçı ve Kemalist olarak tanımlamaya devam etmiş, bir tür “sağ Kemalizm” veya “liberal Kemalizm” yorumu geliştirmeye çalışmış ve tartışmalarda “hakiki Kemalizmi” temsil ettiğini belirtmiştir (YILMAZ, 2002, s. 308-309).

Ağaoğlu'nun Batıcılık anlayışı istikrarlı bir bakış açısına sahip değildir. Örnek aldığı Batı medeniyetinde, 1930'larda, liberal ve parlamenter rejimler sorunlar yaşamaktadır. Bu dönemde İtalya ve Almanya gibi faşist, Sovyet Rusya gibi sosyalist totaliter rejimler ön plana çıkmaktadır. Türkiye gibi ülkeler ise korumacı, devletçi ve otoriter iktisadi ve siyasi rejimlere yönelmektedir. Ağaoğlu ise gerek bu tartışmalarda gerek daha önceleri Batı medeniyeti ifadesini kullanırken hürriyetin ortaya çıktığı İngiltere, Fransa ve ABD'yi

kastetmektedir. 1930’larda demokrasiden uzaklaşmak ve katı devletçilik yönündeki eğilimleri ve bu eğilimlerin Türkiye’yi de etkileyeceği yönündeki görüşleri eleştirmektedir (YILMAZ, 2002, s. 309). CHP’nin devletçilikle daha da artan otoriter modernleşme hareketini, devletçi olmayan siyasi ve iktisadi liberalizm tabanına oturtmak isteyen Ağaoğlu, 1930’ların Kemalistlerinden farklı olarak “imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle” anlayışına karşı çıkmıştır (YILMAZ, 2002, s. 312).

251. Recep Peker

Kemalizmin sağ kanadını temsil eden Recep Peker, devletçiliği sadece ekonomik bir araç değil, siyasi bir “inzibat ve intizam” düzeni olarak görmektedir. CHP’nin Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı olarak Atatürk ve İnönü’den sonraki en güçlü ismi olan Recep Peker, fikirlerini üniversitede verdiği İnkılap derslerinde anlatmıştır. Kadro dergisinin, yönetici elitten bağımsız olarak Kemalizmin anti-faşist, “sol” bir yorumunu geliştirme arayışları karşısında, “Kemalizm Nedir?” sorusuna cevap arayışının bir yansıması olan ve 1934’te İstanbul Üniversitesi İnkılap Tarihi Kürsüsü’nde verilmeye başlanan İnkılap Dersleri’nde Kemalist inkılabın askeri ve dahili siyaset boyutlarının anlatımıyla görevlendirilen (YILDIZ, 2002, s.58). Peker bu derslerde otoriter tek parti rejimini savunmuştur. En önemli gerekçesi “hürriyetlerin suistimal” edilmesidir. Peker “geniş liberalizm”i anarşiye yol açmakla suçlar: “Bunlar, insanın, hürriyet fikrinin verdiği manada daha hür olmasını istiyorlardı. Bu fikir anarşizm ekolünün doğmasına yol açtı ve devletlerin engellemesine rağmen yayılmaya, fikren olsun genişlemeye muvaffak oldu. Bunlar bu ferdiyetçi anlayışın, liberalizmin bir sonucudur...” (AKYOL, 2003, s. 738).

CHP içinde “her şeyi devlete referansla, devlet için ve devlet içinde” fikrini savunan kanadın önderi olan Peker, örgütlenme şekli olarak otoriter devlet yapılanmasına yakın duran ancak, ekonomik faaliyetlerin sınıfsal karakterine önem verdikleri için “sınıfsız, imtiyazsız” bir toplum anlayışını reddeden “liberal kanada” karşı sistematik bir mücadele yürütmüş ve bunu aktif politikadan çekilinceye kadar devam ettirmiştir. “Disiplinli hürriyet” kavramı etrafında otoriter bir rejimin öncülüğünü yapan Peker, Türkiye’nin siyasi rejiminin belirlenmesinde faşizm, nazizm ve komünizmin etkisi olduğunu, ancak bu ideojilerden millet birliğini bozacak unsurların dışarıda tutularak yararlanıldığını belirtmiştir (YILDIZ, 2002, s. 59,61).

1931 ve 1935 CHP programları Peker'in ürünüdür. Peker'in 1935 program açıklamaları, "devlet, örgütlenmiş ulustur" anlayışında ifadesini bulan, devlet karşısında bireye özerk bir hareket alanı bırakmayan bütüncü karakterin tanımını oluşturmaktadır. İç bütünlüğü korumak amacıyla, devletin örgütlerinin yanı sıra "ulusal olarak örgütlenmek", Peker'in ana vurgularından biridir. Tek Parti düzenini Peker şöyle açıklamaktadır: "Türkiye Cumhuriyeti bir parti devletidir. Parti devletle beraber çalışır. Demokrasi, halk tarafından halk için devlet idaresi demektir. Fakat demokrasi hiçbir yanına dokunulamaz, değiştirilmez, olduğu gibi alınır bir rejim değildir. Her memleketin ihtiyacına göre uygulanması gereken bir kavramdır." (YILDIZ, 2002, s. 61-62).

Düşünce ve harekette birlik olması gerektiğine inanan Peker bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "İnsanlar tek tek bakıldığı zaman değerleri sıfırdır. İhtisas, ilim ve enerji bakımından ve her bakımdan saydığımız vasıflar yüksek bile olsa; bu vasıfları eksik, fakat birleşmiş insanların teşkil ettiği kütle karşısında büyük ulus davasını yürütmeye imkan bulamazlar. Onun için hem politika, hem ekonomi bakımından ayrı ayrı kıymetli olan bu noktayı; bilhassa sosyal bakımdan en karanlıktan en aydınlığa, en kötüden en iyiye, en geriden en ileriye gitmek davasında olan biz Türkler, daima göz önünde tutmalıyız, yüreklerimiz daima bu inançla çarpmalı, daima bir ve beraber olmalıyız." (PEKER, 1984, s. 76)

252. İsmet İnönü

İnönü, bir Osmanlı bürokratı olarak başlayan kariyerini, Milli Mücadele döneminde en önemli görevleri üstlenen bir asker ve devlet adamı olarak sürdürmüş, ateşkes ve barış görüşmeleri sırasında bu vasıflarına bir de diplomatlık eklemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 29 Ekim 1923'ten, CHP'nin tek parti olarak sürdürdüğü iktidarını, bir seçim yenilgisinin ardından Demokrat Parti'ye devrettiği 14 Mayıs 1950'ye kadar geçen devrede İnönü, gerek devlet kademelerinde, gerekse dönemin tek partisi CHP içinde en üst düzeydeki görevleri üstlenen bir devlet adamı olmuştur. Bu uzun zaman dilimi içerisinde çok kısa süreli bazı ara dönemler dışarıda tutulursa, İnönü ya başbakan ya Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda ya CHP genel başkan vekili ya da CHP genel başkanıdır (DEMİREL, 2002, s. 124).

Kemalizmin ilkeleri İnönü'nün başkanlığı döneminde hayata geçirilmiş ve İnönü bu ilkelerin bir numaralı uygulayıcısı olmuştur. Kemalizm, Atatürk'ün sağlığında resmi olarak, açık ve net biçimde tanımlanmamıştır. Bu yüzden de Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra, 29 Mayıs- 3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanan CHP'nin IV. Büyük Kurultayı'nda bu konuya dikkat çekilmiştir. Kurultay'da parti programının giriş bölümü yeniden ele alınmış ve şöyle belirtilmiştir: “Kemalizm bir ideal değildir. Tahakkuk ettirilmiş bir takım realitelere. Siyasi, iktisadi, içtimai, zirai velhasıl bir milletin bütün siyasi faaliyetine giren şeyler bu Kemalizmin içindedir.” (DEMİREL, 2002, s. 129).

İsmet İnönü'ye göre devletçilik, “yalnız müdafaa gibi bir noktadan değil, ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika içinde müspet ve en müessir” bir vasıta. Yani, devletçilik denildiği zaman ülke ekonomisinin gelişmesi için alınacak önlemlerin yanında, toplumsal kalkınma hedefinin de belirlendiği bir düşünce sistemi ifade edilmektedir. İnönü ve CHP çevresinin savundukları devletçilik anlayışı, toplumsal gelişmenin beraberinde getireceği, kişisel zenginleşmenin gerçekleştirilmesinde devletin koruyucu bir unsur olarak kabul edilmesi ve kişisel zenginleşmenin genel toplumsal çıkarla çatışmasını önlemektir (KÖKER, 2005, s. 193–195).

İnönü'nün 1937'de Atatürk'ün isteği üzerine başbakanlıktan ve CHP başkan vekilliğinden ayrılması ve yerine Celal Bayar'ın getirilmesi Atatürk ve İnönü arasında Kemalizmin ilkelerinden kaynaklanan bir anlaşmazlığın sonucu değildir. Bu konudaki anlaşmazlık şu sebeplerden kaynaklanmaktadır: Atatürk sık sık hükümet çalışmalarına müdahale ediyor, bir çok temel karar Çankaya'da alınıyordu ve daha da önemli olanı ekonomik alanda İnönü katı bir devletçiliği savunurken, Atatürk bu politikanın somut bir başarısı görülmediği için, özel girişimciliğin desteklenmesini istemiştir (DEMİREL, 2002, s. 129–130).

253. Ahmet Hamdi Başar

1897'de İstanbul'da doğan Ahmet Hamdi Başar, İstanbul Liman Şirketi müdürlüğü yapmış ve 1922 yılında da Milli Türk Ticaret Birliği'ni kurmuştur. Başar, ithalat, ihracat ve toptancı ticaretini Türk tüccarının devralmasını istemekte ve bu konuda hükümetten destek beklemektedir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında güçlü bir konum elde etmek isteyen

İstanbul tüccarı, yabancı sermayenin tekel hakları elde etmesine karşı çıkmakta, yabancı şirket ve sermaye gruplarının dağıtım ve satışında ayrıcalıklı konum elde ederek kendisini devre dışı bırakmasından endişe etmektedir. Başar, Kurtuluş Savaşı sonrasında şekillenen yeni iktisadi yapıda ulusal burjuvazi yaratma çabalarının savunucusu olmuştur (GÜRSES, 2005, s.334)

Batı uluslarının gelişimini birey, bireysel çalışmaya önem verilmesi ve özgürlük ortamının sağlanmış olmasına bağlayan görüşleri ile “liberal” bir tavır sergileyen Ağaoğlu Başar’ı, yönetim biçimi ile gelişmişlik düzeyi arasındaki neden/sonuç ilişkisini ters yönlü kurmakla eleştirmekte”(…) halbuki bir memleketin geri ve ileri olması, bir idare şeklinin değil, o idare şekli o memleketin geri veya ileri olmasının zaruri bir neticesidir” demektedir. Batı’nın liberal ekonomik sistemi sayesinde Doğu uluslarını sömürerek kalkındıklarını, üretim/tüketim dengesinin bozulduğunu, serbest dağıtım mekanizmasının bu nedenle iflas ettiğini ileri süren Başar’a göre, Ağaoğlu işleyiş biçimi ile Türkiye gibi ülkelerin geri kalmasına yol açan ve artık iflas etmiş bir sistemi (liberalizmi) savunmaktadır (GÜRSES, 2005, s. 335)

Başar’a göre, 1931-1946 arasında yayımladığı 6 ciltlik *İktisadi Devletçilik* adlı kitabında, ülke sorunlarının temelinde, bürokrasinin güçlenmesi olarak belirginleşen idari devletin (kapıkulu devletçiliği/vasi devletçilik) genişlemesi yatmaktadır. Devlet yapısı, idari ve iktisadi devlet olarak ayrılmalı ve idari devletin iktisadi devlete müdahalesini önleyici mekanizmalar oluşturulmalıdır. İktisadi devlet yeni bir devlet örgütlenmesi demektir ve amacı idari devlet mekanizmasını geriletmektir. İktisadi yapıyı kuran ve halka devreden bir devletçilik anlayışını savunarak, üretim ve tüketimin düzenlenmesi, iktisadi yapının işbölümlerine göre örgütlenmesi için uzmanlar yönetiminde bir planlama birimi önermektedir. Devlet kamu niteliği taşımayan işleri terk ederek, iktisadi alanı bireylere ve kurdukları hür, serbest örgütlere bırakmalıdır (GÜRSES, 2005, s. 335).

Batı medeniyeti gelişimini serbest mübadele sistemine borçludur: “ (...) neticede yeni kıtaların keşfi ve tekniğin inkişafı ile dünya mikyasında serbest mübadelenin tekemmülü ile son Garp medeniyeti dediğimiz madde ve eşya medeniyetini doğurdu.”. Batı toplumlarında bütün bu gelişmeler sonunda bireyin güçlenmesi ve hürriyet ve demokrasi için devlete karşı mücadele vermesi özgürlükçü ve demokratik bir toplum modelini ortaya

çıkarmıştır. Oysa bu aşamaları yaşamamış bizim gibi toplumlarda devlet tüm alanları kaplamış, Batı'daki biçimi ile özgürlük ve demokrasi talep edecek ve bu mücadeleyi yapacak bir toplumsal kesim gelişmemiştir. Bu durumda bizim gibi Doğu toplumları için demokrasi ve özgürlüğü sağlamak da devlete düşmektedir (GÜRSES, 2005, s. 336)

İktisadi alanda idari devletin sınırlandırılarak iktisadi devletin güçlendirilmesini, Batı'da demokrasinin devlete karşı mücadele sonucu ortaya çıktığını ve “özgürlüğün devletle çatıştığını” savunan görüşleri ile liberal bir yaklaşım benimseyen Başar, bizde özgürlük mücadelesi verecek toplumsal sınıflar henüz oluşmadığı için “...hürriyet ve demokrasinin ancak Devlet eliyle ve yardımıyla doğup büyüyecek bir şey olduğunu bilmek ve kabul etmek, davalarımızın yarıdan çoğunu halletmek demektir” sonucuna varmaktadır (GÜRSES, 2005, s. 336).

Devletçiliği amaç olarak gören Kadrocuların aksine Ahmet Hamdi Başar devletçiliği benimsemesine rağmen ancak devletçiliği amaç olarak değil araç olarak görür. Başar iki kavram savunmuştur: Biri klasik liberalizmin devlet türü olan “idari devletçilik” diğeri ise “iktisadi devletçilik”. Başar'a göre iktisadi devletçilik: “Aynı cinsten olan kuvvetleri müşterek gaye yolunda birleştiren tek vasıta. İktisadi devletçilik sadece bir program değildir. Asıl iktisadi devletçilik bu programı vücuda getirecek ve bunu tatbik edecek esaslar ve prensiplerin heyeti mecmuasıdır.” (ÇETİN-KORALTÜRK, 2005, s. 332).

254. Celal Bayar

Bora'ya göre, Cumhuriyet rejiminin kurucu kadrosu içinde en ağırlıklı sivil figür olan Celal Bayar, 1930'larda Kemalist ideolojinin ekonomist bir yorumcusu ve uygulamacısı; Demokrat Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olduğu 1946-1960 döneminde ise, inkılabı bir sosyal tabana oturtmaya verdiği öneme uygun olarak, Kemalist yönetim anlayışını parlamenter demokratik rejime uyarlayan otoriter milli iradeci görüşün öncüsü olmuştur. Celal Bayar'ın yönetim elitindeki konumunu ve politik çizgisini belirleyecek olan durum 1924 yılında İş Bankası'nın kuruluşuyla görevlendirilmesidir. İş Bankası kariyeri, ekonomiden anlayan bir uzman ve iyi bir yönetici olarak ünlenmesini sağlamıştır. Bayar, “istiklal için güçlü ekonominin lüzumunu” vurgulamış, özel girişim yeteneğini

geliştirme yönünde çaba harcamış ve “milli kalkınma devletçiliğini” savunmuştur (BORA, 2002, s. 546-548).

Celal Bayar, 1932 yılında yeniden iktisat vekilliğine getirilmesinin arkasından, 1937’de başbakanlığa getirilmiştir. Bu durum 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin ardından tıkanan devletçi ekonomi politikalarının yerine daha liberal bir çizginin hakim olması olarak yorumlanmıştır. Devletçiler, Bayar ve İş Bankası çevresinde oluşan grubu, sadece liberal bir görüşün temsilcisi olarak değil özel sektörü kayırarak devlet girişimciliğini baltalamaya çalışan çıkarıcı bir grup olarak suçlamışlardır. Bayar, ulusal kalkınmayı amaçlayan “milli burjuvazi” yaratmanın peşindedir (BORA, 2002, s. 548).

255. Kadro Dergisi

Kalıcı devletçilik anlayışını çözüm olarak gören diğer bir grup ise Kadro Dergisidir. 1932–1934 arasında yayımlanan aylık Kadro dergisinin temsil ettiği düşünce akımı, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden ve Türk Dil ve Tarih Kurumlarının oluşturulmasından sonra iyice yerleşen tek parti yönetimi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri ve siyasal ideologu ise Şevket Süreyya Aydemir’dir. Kadrocuların “milli kurtuluş hareketleri” ideolojisi; sömürülen ülkelerle emperyalistler arasındaki sorunun, Türkiye gibi devletler açısından proletarya-burjuvazi karşıtlığından daha önemli olduğu görüşüne dayanmaktadır (TUNÇAY, 1999, s. 7). Kadro dergisi, Marksist dünya görüşüyle Kemalizmi bağdaştırmayı deneyen inkılabın yeni bir ideolojisini oluşturmaya çalışan küçük bir aydın grubu hareketidir (KAFADAR, 2002, s. 359).

Kadrocu düşünürler, devletçiliği sadece ekonomik kalkınma düşüncesi olarak değil ayrıca, bir toplumsal ve siyasal örgütlenme tarzı olarak algılamışlardır. Tekeli ve İlkin’in de belirttiği gibi onlar devletçiliği, “içtimai bir sistem olmaktan ziyade bir devlet politikası” olarak görmektedir (TEKELİ ve İLKİN, 1984, s. 84). Kadro’nun devletçilik anlayışı, “bireyciliğin sadece iktisadi alanda değil, tüm toplum alanında yadsınmasını” ifade etmektedir (KÖKER, 2005, s. 195).

Kadro aydınları seçkinci ve tepeden inmececi bir yaklaşıma sahip olmuştur. Kadro Dergisi 1927’e kadar partinin de onayladığı, Kemalizm’in kapitalist olmayan bir gelişme yoluna çekilebileceği düşüncesini savunmuşlardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi

sırasında devletçiliğini ilan eden ve 1930'lu yılların başlarında, dünya bunalımına karşı koruma amaçlı bir planlı ekonomi politikası benimseyen Cumhuriyet Halk Partisi, özel sektörün hareket alanının daraltılmasını ve özel sektörün doğrudan devlet tarafından kontrol edilmesini savunan (TÜRKEŞ, 2002, s. 473) Kadro dergisi'nin etkisine girmemiş, tersine derginin kapatılmasını sağlamıştır (TUNÇAY, 1999, s. 7).

Kemalizmi ideolojileştirme amacı taşıyan Kadro Dergisi, milliyetçiliği tarihi materyalizm içine yerleştirmeye çalışmış, emperyalizm düşüncesinde Lenin'den etkilenmiştir; pozitivist modernizmi savunan, gelir ve kaynak dağılımı konularının burjuvazinin egemenliğine bırakılmaması gerektiğini ve burjuvazinin devlet tarafından kontrol altına alınmasını önemle vurgulayan Dergi, radikal milliyetçi-sol bir yaklaşıma sahiptir. Türkiye gibi ülkelerde ortam olmadığı için sosyalizmin kurulmasının imkansızlığını savunan Kadro, Türkiye'nin sosyalizm dışı fakat kapitalist olmayan üçüncü bir yol bulması gerektiğini ifade etmiştir (TÜRKEŞ, 2002, s. 464-471).

Kadroculara göre sanayileşme devlet eliyle geliştirilmelidir. Aynı görüş dönemin "iktisadi devletçilik" tezini savunan Ahmet Hamdi Başar ve "ılımlı devletçilik" görüşünü savunan Başbakan İnönü tarafından da savunulmuştur. Kadro ile diğer ikisi arasındaki temel fark ideolojiktir. İnönü ideolojik olarak değil, pragmatik nedenlerle devletçiliği savunmaktadır. Başar ise kapitalizme karşı olduğundan değil, kapitalizmin Türkiye'de henüz kurulamayacağına inandığı için devletin sanayileşmede etkisinin azaltılması ve özel sektörün doğrudan devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Zaten o dönemin koşullarında Türkiye'de sanayileşme hamlesi yapabilecek nitelikte bir özel sektör de yoktur (TÜRKEŞ, 2002, s. 473).

Kadro, özel sektörün yatırım yapmasına karşı değildir. Kadro'ya göre özel mülkiyet ve özel sektör olmalıdır, fakat bunların politik gücünün devletin politik gücünü etkilemesine ve onu kendi lehine çevirecek boyuta gelmesine izin verilmemelidir. Kadro özel sektörün siyasi olarak güçlenmesine karşıdır. Özel sektör devletin belirlediği alanlarda ve devletin denetiminde yatırım yapmalıdır. Bundan fazlası özel sektörün siyasal taleplerde bulunmasına yol açacaktır. Ağaoğlu ile Kadrocuların tartışmaları bu noktada başlamaktadır. Ağaoğlu kendi ifadesiyle devletçiliğe karşı değildir. Ama, Kadroculardan farklı olarak devletin, özel sektörü teşvikler yoluyla desteklemesi gerektiğini

savunmaktadır. Ağaoğlu'nun savunduğu liberalizm, özel sektörün devlet eliyle geliştirilmesi temeline dayanmaktadır (TÜRKEŞ, 2002, s. 473-474).

Dönemin aydınları arasında Ağaoğlu, Başar ve Kadro karşılaştırıldığında Şu noktalar ortaya çıkmaktadır: hepsi burjuvazinin güçsüzlüğünün farkındadır ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedirler. Kendilerini sırasıyla “liberal”, “iktisadi devletçi” ve “ulusal kurtuluş hareketi devletçiliği” olarak tanımlarken siyasi tercihlerini de yapmakta ve üç ayrı gelişme stratejisi önermektedirler. Ağaoğlu kapitalizmin kurulabileceğini, Başar ise şimdilik kapitalizmin kurulmasının mümkün olmadığını, ancak zaman içinde devletin iktisadi alandan çekilerek yalnızca siyasal otoriteyi elinde tutan bir kurum haline gelmesi gerektiğini ve uzun vadede kapitalizmi tercih ettiğini belirtmektedir. Kadro ise kapitalizmin bir sömürü düzeni olduğunu, sınıflar arası eşitsizliğe yol açtığını ve emperyalizmin temel unsuru olduğunu belirterek, kapitalizme siyasi anlamda karşı çıkmaktadır (TÜRKEŞ, 2002, s. 474).

Kadro bahsettiği üçüncü yolun oluşturulabilmesi için bir takım ilkeler belirlemiştir. Bunlardan ilki, devlet sanayileşmeye öncülük etmeli ve bu hiçbir zaman burjuvaziye bırakmamalıdır. İkinci olarak, sermaye birikiminin sağlanması için iç kaynaklara yönelinmelidir. Devlet, kaynak dağılımı ve gelir dağılımına doğrudan müdahale edebildiği sürece, sermaye birikimini hızlandırabilir. Ve son olarak, yalnızca sanayi planı yapmak yetmez. Tarım planı da yapılmalıdır. Kadro toprak reformundan iki sonuç alınabileceğini düşünmektedir: ilki, kendi tüketimi için üretim yapan köy ekonomisinin egemen olduğu kırsal alan ulusal ekonomiye katılacaktır. İkinci olarak, feodal ilişkilerin egemen olduğu toprak ağalığı, aşiret ve tarikat şeyhliği ortadan kaldırılacaktır. Kadro'ya göre bu feodal yapı modernleşme ve sanayileşmede ciddi bir engeldir (TÜRKEŞ, 2002, s. 474-475).

Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisinden rahatsız olan ve giderek güçlenme eğilimine giren CHP içindeki İş Bankası grubu tepkilerini dönemin İş Bankası Müdürü Mahmut Soydan aracılığıyla dile getirmiştir. Soydan, Kadro'yu açık bir dille Komünist olmakla ve Komintern propagandası yapmakla suçlamıştır. CHP içindeki İnönü grubu da Kadro'dan rahatsız olmaya başlamıştır. Hatta Başbakan İnönü bizzat Kadro'ya bir makale göndermiş ve bu yazıda İnönü kendisinin hem Celal Bayar'dan hem de Kadroculardan farklı düşündüğünü belirtmiştir. İnönü grubunda oldukça etkili olan Recep Peker de

Kadro'ya açıktan cephe almış ve “Eğer gerekiyorsa CHP'ye ideolojiyi biz üretiriz.” demiştir (TÜRKEŞ, 2002, s. 476).

CHP 1933 yılında bir sanayi planı hazırlamış ve uygulamaya başlamıştır. Kadro planı eksik bulmuş, ve CHP'yi bu konuda daha radikal adımlar atmaya teşvik etmiştir. Bu durum CHP içinde giderek güçlenen Bayar grubunun tepkisini çekmiştir. Kadro'nun önerdiği gelişme stratejisinde özel sektörün siyasal ve ekonomik anlamda etkinlik gösterebilmesi zor olacaktı. Kendine ait güç dayanaklarının çok sınırlı olması, okuyucu kitlesinin bürokratik aydınlar olması ve özellikle 1933 yılından itibaren CHP'nin dergisi olan Ülke dergisinin yayınlanmasıyla Kadro Dergisi'ne ihtiyacın azalması ve yine derginin CHP yönetimiyle karşı karşıya gelmeyi göze alabilecek dayanaklardan yoksun olması derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri ve Kadrocuların derginin yayımına son vermesinde etkili olmuştur (TÜRKEŞ, s. 476).

3. SONUÇ

Tek Parti Dönemi hem ana hatları hem de ayrıntılarıyla değerlendirildiğinde kuşkusuz “otoriter” bir dönemdir. Her şeyden önce otoriter yönetimlerin topluma yönelik tutumlarındaki en belirgin özellik olan “yukarıdan aşağıya” toplumu düzenleme yöntemi Tek Parti Dönemi’nde de çok sık uygulanmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte toplumu “modernleştirme” adına yapılan tüm yenilikler “yukarıda” düşünülmüş ve yönetici kadro tarafından uygulanmıştır. Bu düzenlemeler aynı zamanda baskıcı yöntemleri de zorunlu kılmıştır.

Tek Parti politikalarının tek başına değerlendirilmesi yanlış ve objektif olmayan sonuçlara sebep olabilir. Bu dönem ve yapılan uygulamalar o yılların iç ve dış koşullarıyla değerlendirilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin bu teze konu olan zamanlarında dünya büyük bir ekonomik bunalım yaşamış, bu bunalımın sonucunda liberal politiklardan uzaklaşmış ve devletçi politikalara yönelmiştir. Aynı zamanda Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler totaliter devlet yapılarına sahiptir. Dünya çok büyük bir liberal düşünce ya da yönetim dalgası yaşamamaktadır. Bu bağlamda buradan yola çıkarak Tek Parti Dönemi’nin totaliter olduğunu söyleyemeyiz.

Yine bu değerlendirmeyi yaparken, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarındaki iç koşulları üzerinde önemle durulmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkıntılarında bir ulus-devlet yaratmaya çalışan kurucu kadro siyasal bağımsızlığı kazandıktan sonra ekonomik olarak da bağımsız olmak istemektedir. Bunu gerçekleştirecek sanayileşmesi olmayan, kapitalist ilişkilerin tarafları olan özel girişimcilerin ve milli bir burjuvazisinin olmaması Cumhuriyet yönetimini ister istemez devletçilik uygulamalarına yöneltmiştir. Böylece hem girişimci yaratmak hem de özel sektörü oluşturmak ve kapitalist ilişkilerinin oluşumunu tamamlamak için devlet daha fazla müdahaleci bir rol üstlenmiştir. Bu, şartların gerektirdiği bir durumdur. Devletçilik, Tek Parti döneminin zorunlu olarak seçtiği bir yoldur.

Mustafa Kemal, devletçiliği katı bir şekilde yorumlamamıştır. Bunun en belirgin örneği, daha katı bir devletçilik anlayışına sahip İsmet İnönü'yü başbakanlıktan alıp yerine liberal görüşleriyle tanınan Celal Bayar'ı başbakan olarak atamasıdır. Yine Mustafa Kemal İş Bankası'nın kurulmasına öncülük etmiş, bankanın sermayesinin bir kısmını kendi vermiş hatta özel sektörde girişimci olarak bulunmak istemiştir. 1930'ların başlarında yayına başlayan Kadro Dergisi, özel sektörü doğrudan devlet tarafından kontrol edilmesini isteyecek kadar katı bir devletçiliği savunmuş fakat bu duruma CHP karşı çıkmış ve derginin kapanmasını sağlamıştır. Bu durum, otoriter bir özelliğe sahip olsa da Tek Parti döneminde liberal-bireyci eğilimler olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, çalışmanın birinci bölümünde teorik bir çerçevede tanımlanan "liberal birey" anlamında bir birey anlayışı Tek Parti döneminde yoktur. Ama liberal bireye temel olabilecek, onun zamanla belli aşamalardan geçerek bu noktaya ulaşabileceğini gösteren oluşumlar, açıklamalar vardır. Tek Parti Dönemi, totaliter bir dönem değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik anlamda bir siyasal ve toplumsal örgütlenmeye geçeceği umudunu içinde barındıran otoriter bir dönemdir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- AĞAOĞULLARI, M. Ali :Ulus- Devlet ya da Halkın Egemenliği, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- AĞAOĞULLARI, M. Ali
ZABCI, Ç. Filiz
ERGÜN, Reyda :Kral- Devletten Ulus-Devlete, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- AHMAD, Feroz :Demokrasi Sürecinde Türkiye, 2. bs, Hil Yayın, İstanbul, 1996.
- AKAD, Mehmet
DİNÇKOL, Bihterin :Genel Kamu Hukuku, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- AKSİN, Feridun :Cumhuriyet'in 75 Yılı (1923–1953), Cilt: 1, 2. bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKYOL, Taha :“Liberalizm ve Milliyetçilik”, edi. Tanıl Bora, Modern Türkiye’de Modern Düşünce, Milliyetçilik, Cilt: 4, 2. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- AMITTAY, J. Ben :Siyasal Düşünceler Tarihi, çev. M. Ali Kılıçbay ve Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara, 1983.

- ARSLAN, Zühtü :“Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm”
edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce,
Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- ATATÜRK, M. Kemal :Nutuk, haz. Kemal Bek, Bordo Siyah Klasik Yayınlar,
İstanbul, 2007.
- ATEŞ, YURTSEVER, Nevin :Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver
Cumhuriyet Fırkası, Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- ATEŞ YURTSEVER, Nevin :“Bir Muhalif Fırka”, edi. Mete Tunçay, 75 Yılda
Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, Tarih Vakfı Yayınları,
İstanbul, 1999.
- AVCIOĞLU, Doğan :Türkiye’nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın), 4. bs, Bilgi
Yayınevi, Ankara, 1969.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya :İkinci Adam, Cilt: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.
- AYDIN, Suavi :“İki İttihat – Terakki: İki Ayrı Zihniyet İki Ayrı
Siyaset”, edi: Mehmet Ö. Alkan, Modern Türkiye’de
Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi,
Cilt: 1, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- BELGE, Murat :“Mustafa Kemal ve Kemalizm” edi. Ahmet İnel,
Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2,
3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul,2002
- BORA, Tanıl :“Celal Bayar”, edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de
Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim
Yayınları, İstanbul,2002

- CEM, İsmail :Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, 4.bs, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.
- ÇELİK, Nur Betül :“Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÇETİN, Cem
KORALTÜRK, Murat :“Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- DEMİREL, Ahmet :“İsmet İnönü”, edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- DEMİREL, Ahmet :“Milli Mücadele Döneminde I. Meclis’teki Liberal Fikirler ve Tartışmalar”, edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- DURUKAN, Kaan :“Prens Sabahattin ve İlm-i İctima, Türk Liberalizminin Kökenleri”, edi: Mehmet Ö. Alkan, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Cilt: 1, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERDEM, Tefik :Feodaliteden Küreselleşmeye, edi. Tefik Erdem, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.
- ERDOĞAN, Mustafa :“Liberalizm ve Türkiye’nin Serüveni”, edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- GRIGSBY, Ellen : Analyzing Politics, Wadsworth, 2. bs. USA, 2002.

- GÜRSEL, Seyfettin :“Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi”, edi. Mete Tunçay, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- GÜRSES, Didem :“Ahmet Hamdi Başar”, edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan : Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar, Cilt: 1, 4. bs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- HEYWOOD, Andrew :Siyaset, çev. B. Berat Özipek ve diğerleri, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- İLKİN, Selim :Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu”, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1982.
- İNSEL, Ahmet :“Milliyetçilik ve Kalkınmacılık”, edi. Tanıl Bora, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt. 4, 2. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- İNSEL, Ahmet : “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi, edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- KADIOĞLU, Ayşe : Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- KADIOĞLU; Ayşe :“Milliyetçilik- Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık Ve Bireysellik”, edi. Tanıl Bora, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt. 4, 2. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- KAFADAR, Osman : “ Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, edi. Uygur Kocabaşoğlu, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- KALAYCIOĞLU, Ersin
SARIBAY A. Yaşar : “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, 3. bs, Alfa Aktüel, İstanbul, 2007.
- KANT, Immanuel : “Aydınlanma Nedir?”, Felsefe Yazıları, çev. Nejat Bozkurt, Ankara, 1983.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. : “Türkiye’de Köycülük”, edi. Ahmet İnel,Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- KAZANCIGİL, Ali : “Türkiye Cumhuriyeti’nde Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, 3. bs, Alfa Aktüel, İstanbul, 2007.
- KEPENEK, Yakup
YENTÜRK, Nurhan : Türkiye Ekonomisi, 15. bs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- KEYDER, Çağlar :“1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”, edi. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, 2. bs, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- KIŞLALI, A. Taner : Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, 4. bs, İmge Kitabevi, İstanbul, 1995.

- KORALTÜRK, Murat : “1920’lerden 1960’lara Devletçilik- Liberalizm Tartışmaları”, edi. Mete Tunçay, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- KÖKER, Levent :“Kemalizm/ Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi” edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- KÖKER, Levent : Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, 9. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- LAIN, Hampsher : Modern Siyasal Düşünce Tarihi: Hobbes’tan Marx’a büyük siyasal düşünürler, haz. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 2004.
- OKUTAN, M. Çağatay :Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖZDEN, B. Alp
LÖK, Atilla :“Ahmet Rıza”, edi: Mehmet Ö. Alkan, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Cilt: 1, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖZLEM, Doğan : “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, edi. Uygur Kocabaşoğlu, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- PEKER, Recep : İnkılap Dersleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

- RAYNAUD, Philippe
 RIALS, Stephane : “Siyaset Felsefesi Sözlüğü”, çev. İsmail Yerguz ve diğçerleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- REYHAN, Cenk : “Prens Sabahattin”, edi: Mehmet Ö. Alkan, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Cilt: 1, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- SAKTANBER, Ayşe : “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, edi. Ahmet İnsel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- SALVODARİ, Massimo : European Liberalism: An Introduction, John Wiley Inc. USA, 1972.
- SKİRBEKK, Gunnar
 GİLJE, Nils : Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi, çev. Emrullah Akbaş ve Şule Mutlu, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1999.
- ŞENEL, Alaattin : Siyasal Düşünce Tarihi, 4. bs, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.
- TEKELİ, İlhan : “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, edi. Uygur Kocabaşoğlu, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- TOKER, Nilgün : “ Türkiye’de Liberalizm ve Birey” edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- TOKER, Nilgün

- TEKİN, Serdar : “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: “Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasiye”, edi. Uygur Kocabaşoğlu, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, Cilt: 3, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2002.
- TOKU, Neşet : John Locke ve Siyaset Felsefesi, Liberte Yayınları, Ankara, 2003.
- TOPRAK, Zafer : Türkiye’de “Milli İktisat” (1908-1918), Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- TUNÇAY, Mete :“ Cumhuriyet’in 75 Yıllık Düşünce Serüveni”, edi. Mete Tunçay, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- TÜRKÇE SÖZLÜK : Atatürk Kültür, Dil ve Türk Dil Kurumu, 10. bs, Ankara, 2005.
- TÜRKEŞ, Mustafa : “Kadro Dergisi”, edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er : Siyaset, edi. Mümtaz’er Türköne, 3. bs, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005.
- YAYLA, Atilla : Liberalizm, 3. bs, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.
- YEĞEN, Mesut : “Kemalizm ve Hegemonya” edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- YEŞİLKAYA, G: Neşe : “Halkevleri”, edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de

Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

YILDIZ, Ahmet : “Recep Peker”, edi. Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, 3. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

YILMAZ, Aytekin : Çağdaş Siyasal Akımlar, 2. bs, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.

YILMAZ, Murat : “Ahmet Ağaoğlu”, edi. Uygur Kocabaşoğlu, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

YILMAZ, Murat : “ Tek Parti, CHP, Kemalizm ve Liberalizm”, edi. Murat Yılmaz, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

ZÜRCHER, Erik Jan :Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, çev. Yasemin S. Gönen, 12. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ZÜRCHER, Erik Jan : “TpCF ve Siyasal Muhafazakarlık”, çev. Özgür Gökmen, edi. Tanıl Bora, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakarlık, 2. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

b. Makaleler

BERZEG, Kazım :“ Yeni Dünya Düzeni ve Liberalizm”, Polemik, Sayı: 13 (Mayıs- Haziran 1994).

- DEWEY, John : Liberalism and Social Action, 6. bs. USA, 1963.
- GUTEK, L. Gerald : “Liberalizm ve Eğitim”, çev. Nesrin Kale, Liberal Düşünce, Cilt: 2, Sayı: 7, Yaz 1997, s. 41-57.
- KEYMAN, Fuat :“Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm: Türkiye’de Demokrasi Sorunu” Doğu-Batı, Sayı: 5, (Kasım-Aralık-Ocak), s.s. 63-80.
- MCVEA, John : “Herbert Spencer- Providing Libertarian Foundations”, Business and Society Review, Blackwell Publihers, 2001.
- ROWLEY, K. Charles : “ Klasik Liberalizm’de Yaşayan ve Ölen Nedir?”, çev. Melih Yürüşen, Liberal Düşünce, Sayı: 8 Güz 1997, s. 55-71.
- VERNANT, J. Pierre : “ Kent Devlette Birey”, Doğu-Batı, Sayı: 5, (Kasım-Aralık-Ocak), s.s. 241-256.
- YAYLA, Atilla : “Liberalizme Bir Bakış”, Türkiye Günlüğü, Sayı:17 / Kış 1991.
- YURDUSEV, A. Nuri : “Liberalizmin Türkiye Atağı”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 22 / Bahar 1993.

EKLER

EK 1:

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI'NIN PARTİ PROGRAMI

Esaslar

Madde 1- Türkiye Devleti halkın hakimiyetine müstenid bir cumhuriyettir.

Madde 2- Hürriyetperverlik ve halkın hakimiyeti fırkanın mesleki esasidir.

Madde 3- Kavaninin vaz-ı tedvininin de halkın ihtiyacı, menafi, temayülatı, asrın icabatı ve adalet prensipleri hakim olacaktır.

Madde 4- Umumi hürriyetlere fırka şiddetle taraftardır. Heyet-i içtimaiyemizin ihtiyacat ve temayülatı hakikkiyesi ve nizam-ı ammenin muhafazası endişesi bu hürriyetlere kuyud vaz'ını zaruri kıldığı takdirde ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bu takyidatın vaz'ını taraftar olacaktır.

Madde 5- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu milletten vekalet-i sariha alınmadıkça tadel edilmeyecektir.

Madde 6- Fırka efkar ve itikat-ı diniyyeye hürmetkardır.

Madde 7- “Hiçbir kimse kanunun emrettiği şeyi icraya icbar ve nehyetmediğini ısrardan melonunamaz” düsturu idarede mabettatbik bir esas olacaktır.

Madde 8- Meb'usan intihabında bir dereceli rey'-i am usulü kabul edilecek ve her kazanın bir daire-i intihabiye olması esası müdafaa olunacaktır.

Madde 9- Zezaif-i devlet hadd-i asgariye tenzil edilecektir.

Madde 10- Hükkamın her tür nüfuz ve tesirden azade kalmamaları için layetegayyerliklerini zamin olacak ahkam vaz edilecek ve arzuları inzimam etmedikçe diğer memuriyetlere hatta terfi edilememeleri hakkında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na madde-i mahsusa dercolunacaktır.

Madde 11- Efraddan veya memurinden birinin bir karar-ı idariden veya bir karar-ı idarinin yahut bir talimat ve nizamnamenintefsirinden veya ihmal-i tatbikinden dolayı muhtel olan ve mahakim-i adliyenin selhahiyeti haricinde kalan hukuk ve menafinin

muhafazası için merci-i şikayet olmak üzere mahakim-i idareyi teşkil olunacak bunların teşkilat ve vezaifi ve usul-ü muhakemeleri için kanunlar yapılacaktır.

Madde 12- Reisicumhur intihab olunan zatın meb'usluk sıfatı intihabını müteakip zail olur.

Madde 13- Muvazene-i Umumiye mebusiyeden maaş alan ve fiilen hizmette bulunanların hiçbir fırka-i siyasiyeye intisab edememesi kafil kanun vazolunacaktır.

Siyaset-i Dahiliye

Madde14- Milli vahdetin halelden mesuniyetini temin için Devletin murakebesi baki kalmak şartile idari adem-i merkeziyet esası terviç edilecektir. Mahalli hak ve selahiyetlerin istimalinde ihtihab usulünün tamami-i cereyanına itina olunarak teşkilat-ı idariyenin serbest tekamülüne hadim kanunlar vazolunacaktır.(...)

İktisadiyat

Madde 29- Memleketin her tarafında zirai, müstahsiller arasında meslek teşkilatları vücade getirilerek bunların yek diğerleriyle irtibat etmesine bu suretle taazzuv edecek her mesleğin kendine mahsus menafiiini daha kuvvetle müdafaa edebilmesine çalışılacaktır.

Madde 30- Ziraatle ilk hedefimiz memleketin kendi mahsulat-ı ziraiyesi ile yaşamasıdır. Buna vusul için bir program dahilinde çalışacak ve programın esas hatlarını muayyen bir devirde istihbarat-ı gıdaiyemizin tezyidi ve müstahzalatın kolaylıkla ve süratle Pazar yerlerine nakli teşkil edilecektir.

Madde 31- Ecnebi piyasalardan celbedeceğimiz mamulat ve masnuat için meta-ı mübadele teşkil etmek üzere topraklarımızın istidadat-ı tabiisinde dahil bulunan mevadd-ı iptidaiye-i sınıyenin tezyidi de ziraat programımızın esaslarındandır.(...)

Madde 33- Mesail-i iktisadiyedeki serbest mesleğimiz, asırlardan beri tesirat hariciye ile sünmüş olan veya müstad-i inkişaf bulunan sanayimizin himayesine mani olmayacaktır. Fakat bu himaye alemya değil makul e mutedil tarzda ve bu program dahilinde vuku bulacaktır. Nzarımızda himaye bir gaye değil bir vasıtaadır. Müstaid-i inkişaf olmayan her sınıfı idare ederek memleket dehilinde hayatı pahalandırmak ve kariben ecnebi devletleriyle başlayacak olan ticaret muhedatı müzakerelerinde müşkil bir mevkide kalmak istemeyiz.(...)

Madde 40- Devletin itibar-ı mali-i haricisini iha etmeye bütün kuvvetimizle çalışacağız. Serapa muhtaç-ı imar olan bir memlekette yalnız kendi servet ve sermayesiyle yaşamak

fikrinin doğru olmadığına kaniyiz. Temin-i asayişle teessüs-ü sükun ve istikrar ile harici sermayelere gösterilecek hüsn-ü kabul ile herkese telkin-i itimad ederek bu sayede harap memleketimizi seri adımlarla inkişaf ettirmeye gayret edeceğiz

Madde 41- memleketimize hariçten sermaye gelmesine ticaretin inkişafına ve hayatın kesb-i ihveniyet etmesine mani ahvalden beri olan Kambiyo tahvilatına nihayet vererek milli paranın ecnebi paralarına nazaran müstakar olmasını temin için devlet bankası ile bir itilaf akdolunacaktır.(...)

ÖZGEÇMİŞ

Pınar AYDOĞAN, 1981 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve Lise öğrenimini Kars’ta tamamladı. 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü bitirdi. 2004 yılında Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. İngilizce bilmektedir.